

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ สาระที่ 1 เรื่อง “ประติมากรรม กระจกดาบ” สำหรับผู้เรียนช่วงชั้นที่ 4 โรงเรียนแม่สะเรียง “บริพัตรศึกษา” ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

เอกสารที่เกี่ยวข้อง

1. ความหมาย ความสำคัญ และองค์ประกอบของหลักสูตร
2. ลักษณะของหลักสูตรที่ดี
3. กระบวนการพัฒนาหลักสูตร
4. การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา
5. การพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น
6. หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544
7. สาระและมาตรฐานการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 สาระที่ 1 ทักษะศิลป์
8. ความสำคัญ วิสัยทัศน์ และคุณภาพของผู้เรียน กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ
9. ภูมิปัญญาท้องถิ่น
10. ศิลปะและศิลปศึกษา
11. ความคิดสร้างสรรค์
12. ประติมากรรม
13. กระจกดาบ
14. ประติมากรรมกระจกดาบ
15. การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนแม่สะเรียง “บริพัตรศึกษา”

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาหรือท้องถิ่น

เอกสารที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง มีรายละเอียดของประเด็นต่างๆ ดังนี้

ความหมาย ความสำคัญ และองค์ประกอบของหลักสูตร

1. ความหมายของหลักสูตร

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542 ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า “ประมวลวิชาและกิจกรรมต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ในการศึกษา เพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง”

คำว่า หลักสูตร แปลมาจากภาษาอังกฤษว่า “curriculum” ซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า “currere” หมายถึง “running course” หรือเส้นทางที่ใช้วิ่งแข่ง ซึ่งต่อมาได้นำศัพท์นี้มาใช้ในทางการศึกษาว่า “running sequence of course or learning experiences” (ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์, 2539:2)

รุจิรี ภูสาระ (2546:1) ได้กล่าวถึงหลักสูตรว่า มาจากคำภาษาละตินว่า “Rececourse” เดิมมีความหมายว่า “รายการกระบวนวิชา” ต่อมาเมื่อผู้ให้ความหมายของหลักสูตรกว้างขึ้น เช่น หลักสูตร คือแผนการเรียน หรือ หลักสูตรประกอบด้วยเป้าหมาย และจุดประสงค์เฉพาะที่จะนำเสนอและจัดการเนื้อหา ซึ่งจะรวมถึงแบบของการเรียนการสอนตามจุดประสงค์ และท้ายที่สุดจะต้องมีการประเมินผลสัมฤทธิ์ของการเรียน เป็นต้น

พล คำปิงสุ (อ้างใน ปิยะดา พูลทาจกร, 2547) ได้รวบรวมความหมายของหลักสูตรตามที่นักวิชาการได้ให้คำนิยามไว้ ดังนี้

หลักสูตร หมายถึง กิจกรรมหรือประสบการณ์ทั้งหลายที่จัดให้กับผู้เรียนได้เรียนรู้ในเนื้อหาวิชา เจตคติ แบบของพฤติกรรม กิจวัตร สิ่งแวดล้อม ฯลฯ เมื่อประมวลกันเข้าก็จะเป็นประสบการณ์ที่ผ่านเข้าไปในการรับรู้ของผู้เรียน

หลักสูตร หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดให้กับผู้เรียนเพื่อให้เกิดความรู้ ทักษะ เจตคติ และประสบการณ์ที่จะช่วยให้ผู้เรียนได้พัฒนาไปทุกด้านอย่างสมบูรณ์ ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและสังคม

หลักสูตร หมายถึง กระบวนวิชาและกิจกรรมต่างๆ ในชั้นเรียน ที่ผู้เรียนได้เข้าไปมีส่วนร่วมด้วย รวมกับประสบการณ์ทั้งปวงจากภายในและภายนอกห้องเรียน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาทุกด้าน

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539:2) ให้ความหมายของหลักสูตรว่า คือ SOPEA ประกอบด้วย

S คือ Subject Matter ได้แก่ เนื้อหาที่ใช้ในการเรียนการสอน

O คือ Object ได้แก่ วัตถุประสงค์

P คือ Plans ได้แก่ แผนสำหรับจัดโอกาสการเรียนรู้หรือประสบการณ์แก่ผู้เรียนที่

คาดหวัง

E คือ Learner's Experience ได้แก่ ประสบการณ์ทั้งปวงของผู้เรียนที่จัดโดย

โรงเรียน

A คือ Education Activities ได้แก่ กิจกรรมทางการศึกษาที่จัดให้แก่ผู้เรียน

สังค อุทรานันท์ (อ้างใน นิพนธ์ บรรพสาร, 2546:8) กล่าวว่า ถึงแม้หลักสูตรจะมีความแตกต่างกันไปก็ตาม นักปราชญ์ทางหลักสูตรก็ได้ยอมรับคำนิยามของหลักสูตร ซึ่งกล่าวในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ดังต่อไปนี้

1. หลักสูตร คือ สิ่งที่สร้างในลักษณะของรายวิชาซึ่งประกอบด้วยเนื้อหาสาระที่ได้จัดเรียงลำดับความยากง่าย หรือเป็นขั้นตอนอย่างดีแล้ว

2. หลักสูตร ประกอบด้วยประสบการณ์ทางการเรียนซึ่งได้วางแผนไว้เป็นการล่วงหน้าเพื่อมุ่งหวังจะให้เด็กได้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ต้องการ

3. หลักสูตรเป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้นสำหรับให้ประสบการณ์ทางการศึกษาแก่เด็ก

ในโรงเรียน

4. หลักสูตร ประกอบด้วยประสบการณ์ทั้งหมดของผู้เรียนซึ่งเขาได้ทำ ได้รับรู้และได้ตอบสนองต่อการแนะแนวของทางโรงเรียน

สุมิตร คุณานุกร (อ้างใน ศิริพร จีปนวัฒนา, 2547:26) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ 3 ประการ ดังนี้

1. หลักสูตร หมายถึง เอกสารที่กำหนดโครงการศึกษาให้แก่ผู้เรียน

2. หลักสูตร หมายถึง โครงการที่ประมวลความรู้ และประสบการณ์ให้แก่ผู้เรียน เพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถด้านต่างๆ ให้แก่ผู้เรียน

3. หลักสูตร หมายถึง ความรู้สาขาหนึ่งที่วัดด้วยหลักการและแนวปฏิบัติให้แก่ผู้เรียนเพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถด้านต่าง ๆ ให้แก่ผู้เรียน

ศิริพร จีปนวัฒนา (2547:27) ได้สรุปความหมายของหลักสูตรไว้ 3 ประการ ดังนี้

1. หลักสูตร หมายถึง เนื้อหาวิชาที่โรงเรียนจัดให้กับผู้เรียน เช่น วิชาภูมิศาสตร์ เป็นต้น

2. หลักสูตร หมายถึง แผนการเรียนหรือโปรแกรมการศึกษา ซึ่งประกอบด้วย รายละเอียดของวิชาต่าง ๆ ที่ผู้เรียนจะต้องเรียนเพื่อสำเร็จการศึกษาในระดับใดระดับหนึ่ง

3. หลักสูตร หมายถึง กิจกรรมหรือประสบการณ์ต่าง ๆ ที่โรงเรียนจัดให้กับผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนมีพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ทั้งทางด้านความรู้ ทักษะ และเจตคติ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมนั้นๆ ได้อย่างมีความสุข

จากที่กล่าวมาทั้งหมด สรุปได้ว่า หลักสูตร หมายถึง มวลประสบการณ์ ทั้งด้านเนื้อหาวิชา และด้านกิจกรรมต่างๆ ที่โรงเรียนจัดให้แก่ผู้เรียนในแต่ละระดับได้เรียนรู้ทั้งในและนอกห้องเรียน โดยคาดหวังว่าจะให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

2. ความสำคัญของหลักสูตร

การศึกษาถือว่าหลักสูตรเป็นเรื่องที่สำคัญเพราะหลักสูตรจะเป็นสิ่งกำหนดทิศทางของการศึกษาในการที่จะให้ความรู้ ถ่ายทอดวัฒนธรรม เสริมสร้างทักษะ ปลูกฝังเจตคติ ค่านิยม และความเจริญอกงามให้แก่ผู้เรียนในทุกด้าน ซึ่งนักการศึกษาได้ให้ความสำคัญของหลักสูตรไว้ ดังนี้

สันต์ ธรรมบำรุง (2527:3) ได้กล่าวถึงความสำคัญของหลักสูตรไว้ 9 ประการ คือ

1. หลักสูตรเป็นแผนปฏิบัติงานหรือเครื่องชี้แนวทางปฏิบัติงานของครู เพราะหลักสูตรจะกำหนดจุดหมาย เนื้อหาสาระ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการประเมินผลไว้เป็นแนวทาง
2. หลักสูตรเป็นข้อกำหนดแผนการเรียนการสอน เป็นบัญญัติของรัฐบาลเพื่อให้ผู้สอนนำไปสู่จุดหมายของแผนการศึกษาชาติ
3. หลักสูตรเป็นเอกสารของทางราชการเพื่อให้บุคคลที่ทำการเกี่ยวข้องกับการศึกษาได้ปฏิบัติตาม
4. หลักสูตรเป็นเกณฑ์มาตรฐานการศึกษา เพื่อควบคุมการเรียนการสอนในสถานบันการศึกษาระดับต่างๆ และยังเกณฑ์มาตรฐานอย่างหนึ่งในการจัดสรรงบประมาณ บุคลากร อาคารสถานที่ วัสดุ อุปกรณ์ ฯลฯ ด้านการศึกษาของรัฐให้แก่สถานศึกษาด้วย
5. หลักสูตรเป็นแผนดำเนินงานของผู้บริหารการศึกษาที่จะอำนวยความสะดวก และ ควบคุม ดูแล ติดตามผลให้เป็นไปตามนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐบาลด้วย
6. หลักสูตรจะกำหนดแนวทางในการส่งเสริมความเจริญอกงามและพัฒนาการของผู้เรียนตามจุดหมายของการศึกษา
7. หลักสูตรกำหนดลักษณะรูปร่างของสังคมในอนาคตไว้ว่าจะเป็นรูปแบบใด

8. หลักสูตรจะกำหนดแนวทางให้ความรู้ ทักษะ ความสามารถ ความประพฤตินี้จะเป็นประโยชน์ต่อสังคม อันเป็นการพัฒนากำลัง ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ได้ผล

9. หลักสูตรจะเป็นตัวบ่งชี้ถึงความเจริญของประเทศ เพราะการศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน ประเทศใดจัดการศึกษาโดยมีหลักสูตรที่เหมาะสม ทันสมัย มีประสิทธิภาพ ทันต่อเหตุการณ์และการเปลี่ยนแปลง ย่อมได้กำลังคนที่มีประสิทธิภาพสูง

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539:11) กล่าวว่าหลักสูตรจะเป็นตัวบ่งชี้ถึงคุณภาพการศึกษา เพราะหลักสูตรเป็นเครื่องมือในการปรับจุดมุ่งหมายและนโยบายทางการศึกษาของชาติเข้าสู่การปฏิบัติในสถาบันการศึกษาระดับต่าง ๆ หลักสูตรจะเป็นเสมือนกับหางเสือที่จะคอยกำหนดทิศทางการเรียนการสอนเป็นไปตามความมุ่งหมายของการศึกษา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ หลักสูตรเป็นเครื่องชี้นำในการจัดความรู้และประสบการณ์แก่ผู้เรียน ซึ่งครูจะต้องปฏิบัติตาม เพื่อให้ผู้เรียนได้รับการศึกษาที่มุ่งสู่จุดหมายเดียวกัน หลักสูตรจึงเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาและเป็นเครื่องชี้ถึงความเจริญของชาติ ถ้าประเทศใดมีหลักสูตรที่เหมาะสม ทันสมัย และมีประสิทธิภาพ คนในประเทศนั้นก็จะมีความรู้ มีคุณภาพ และมีศักยภาพในการพัฒนาประเทศได้อย่างเต็มที่

สุนีย์ ภูพันธ์ (2546:17) กล่าวว่า ถ้าไม่มีหลักสูตรการจัดการศึกษาจะไม่สำเร็จตามเป้าหมาย หลักสูตรจึงเสมือนหัวใจของการศึกษา และสรุปถึงความสำคัญของหลักสูตรไว้ 10 ประการ ดังนี้

1. หลักสูตรเป็นเสมือนเป้าหาลอมพลเมืองให้มีคุณภาพ
2. หลักสูตรเป็นมาตรฐานของการจัดการศึกษา
3. หลักสูตรเป็นโครงการและเป็นแนวทางในการให้การศึกษา
4. ในระดับโรงเรียนหลักสูตรจะเป็นแนวปฏิบัติแก่ครู
5. หลักสูตรเป็นแนวทางในการส่งเสริมความเจริญของงานและพัฒนาการของเด็ก

ตามจุดมุ่งหมายของการศึกษา

6. หลักสูตรเป็นเครื่องกำหนดแนวทางในการจัดประสบการณ์ว่า ผู้เรียนและสังคมควรได้รับสิ่งใดบ้างที่จะเป็นประโยชน์โดยตรง

7. หลักสูตรเป็นเครื่องกำหนดว่าเนื้อหาวิชาอะไรบ้างที่จะช่วยให้ผู้เรียนมีชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างราบรื่น เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ และบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคม

8. หลักสูตรเป็นเครื่องกำหนดว่า วิธีการดำเนินชีวิตของเด็กให้เป็นไปด้วยความราบรื่นและผาสุกเป็นอย่างไร

9. หลักสูตรย่อมทำนายลักษณะของสังคมในอนาคตว่าจะเป็นอย่างไร

10. หลักสูตรย่อมกำหนดแนวทางความรู้ ความสามารถ ความประพฤติ ทักษะและเจตคติของผู้เรียนในอันที่จะอยู่ร่วมในสังคมและบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและชาติบ้านเมือง

จากแนวคิดของนักการศึกษาดังกล่าวข้างต้น พอสรุปถึงความสำคัญของหลักสูตรได้ว่า หลักสูตรเป็นหัวใจของการศึกษา เป็นหลักยึดสำหรับผู้บริหารการศึกษา หัวหน้าสถานศึกษา ครู ผู้เรียน เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการศึกษา การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์หรือจุดหมายของหลักสูตร

3. องค์ประกอบของหลักสูตร

องค์ประกอบของหลักสูตร หมายถึงส่วนสำคัญต่างๆที่ประกอบกันเข้าเป็นหลักสูตร และทำให้หลักสูตรมีความสมบูรณ์ครบถ้วน ดังที่ ปิยะดา พูลทาจาร์ (2547:5) ได้รวบรวมแนวคิดของนักการศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบของหลักสูตร ไว้ดังนี้

Ralph W. Tyler ได้ให้แนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรและวางแผนการสอนไว้ว่า ผู้ดำเนินการจะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบของหลักสูตร 4 ประการ ดังนี้

1. การกำหนดจุดมุ่งหมาย
2. การเลือกเนื้อหาวิชา
3. การจัดประสบการณ์การเรียนรู้
4. การประเมินผลหลักสูตร

สุมิตร คุณานุกร (2520:9) กล่าวว่า หลักสูตรมีองค์ประกอบอยู่ 4 ส่วน คือ

1. ความมุ่งหมาย (Objective)
2. เนื้อหา (Content)
3. การนำหลักสูตรไปใช้ (Curriculum Implementation)
4. การประเมินผล (Evaluation)

ธารง บัวศรี (2531:8) กล่าวว่า หลักสูตรมีองค์ประกอบที่สำคัญและขาดไม่ได้อย่างน้อย 6 อย่าง คือ

1. จุดมุ่งหมายของหลักสูตร (Curriculum Aims)
2. จุดประสงค์ของการเรียนการสอน (Instructional Objectives)
3. เนื้อหาสาระและประสบการณ์ (Content and Experiences)
4. ยุทธศาสตร์การเรียนการสอน (Instructional Strategies)
5. วัสดุอุปกรณ์และสื่อการเรียนการสอน (Instructional Media and Materials)
6. การประเมินผล (Evaluation)

แก้วดา คณะวรรณ (อ้างใน นิพนธ์ บรรพสาร, 2546:8) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของหลักสูตรว่า ประกอบด้วยส่วนสำคัญ 4 ส่วน คือ

1. วัตถุประสงค์
2. สารความรู้และประสบการณ์
3. กิจกรรมการเรียนการสอนและสื่อ
4. วิธีการวัดและประเมินผลการเรียน

ศิริพร จีปนวัฒนา (2547:24) กล่าวว่า โดยทั่วไปแล้วหลักสูตรจะต้องประกอบด้วยสาระสำคัญ 4 ประการ คือ

1. ความมุ่งหมาย (Objectives) คือ ข้อความที่แสดงความต้องการหรือความประสงค์ ตลอดจนแนวทางหรือจุดหมายปลายทางของผู้เรียนหรือผู้สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรนั้นๆ
2. เนื้อหาวิชา (Content) คือ เนื้อหาสาระและประสบการณ์ในการเรียนที่จัดให้แก่ผู้เรียนเพื่อทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ หรือเปลี่ยนพฤติกรรมไปตามความมุ่งหมายที่กำหนดไว้ในหลักสูตร
3. การนำหลักสูตรไปใช้ (Curriculum Implementation) คือ การที่ผู้บริหารโรงเรียนและครูนำหลักสูตรที่เป็นรูปเล่ม รวมทั้งเอกสารหลักสูตรอื่นๆ ไปใช้ปฏิบัติ เพื่อให้บังเกิดผลตามความมุ่งหมายของหลักสูตร หัวใจของการนำหลักสูตรไปใช้ คือ การสอนของครู ซึ่งผู้บริหารสถานศึกษาจะเป็นผู้อำนวยการควบคุมในการสอน
4. การประเมินผล (Evaluation) คือ การหาคำตอบว่าหลักสูตรสัมฤทธิ์ผลตามที่กำหนดไว้ ในความมุ่งหมายหรือไม่ มากน้อยเพียงใด ถ้าไม่บรรลุความมุ่งหมายนั้นมิอะไรเป็นสาเหตุ

กรมวิชาการ (2545:2) ได้กำหนดองค์ประกอบของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ประกอบด้วยหลักการ จุดหมาย โครงสร้าง การจัดหลักสูตร การจัดเวลาเรียน การจัดการศึกษาสำหรับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ สาระและมาตรฐานการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้ สื่อการเรียนรู้ การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ การกำกับ ติดตาม ประเมินและรายงาน

จากที่กล่าวมาทั้งหมด พอจะสรุปได้ว่า หลักสูตร ประกอบด้วย

1. จุดหมายของหลักสูตร เป็นผลส่วนรวมที่ต้องการให้เกิดแก่ผู้เรียนหลังจากเรียนจบหลักสูตรแล้ว
2. โครงสร้างเนื้อหาสาระ เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ ทักษะและความสามารถที่ต้องการให้ผู้เรียนมี รวมทั้งประสบการณ์ที่ต้องการให้ผู้เรียนได้รับ

3. อัตราเวลาเรียน เพื่อให้สามารถจัดกิจกรรมการเรียนรู้ได้ครบกระบวนการและมีประสิทธิภาพ
4. กิจกรรมการเรียนรู้และสื่อ เพื่อให้เป็นแนวทางในการนำหลักสูตรไปใช้
5. การวัดและประเมินผลเพื่อให้มีการตรวจสอบคุณภาพและเพิ่มประสิทธิภาพของหลักสูตรก่อนและหลังการนำไปใช้

ลักษณะของหลักสูตรที่ดี

หลักสูตรมีความสำคัญต่อการจัดการศึกษา การจัดกระบวนการเรียนการสอนของครูและโรงเรียนต้องอาศัยหลักสูตรเป็นแนวทาง หลักสูตรเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่ทำให้การสร้างคนหรือนักเรียนให้มีคุณภาพตามที่สังคมต้องการ ศิริพร จิปนวัฒนา (2547:29) กล่าวถึงหลักสูตรว่าเปรียบเสมือนแผนที่ของการเดินทาง ถ้าวางแผนที่ไม่ถูกต้องจะทำให้เราหลงทาง เพื่อจะให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว หลักสูตรจึงควรมีลักษณะที่ดีดังต่อไปนี้

1. ต้องสอดคล้องกับสภาพสังคมของประเทศ ซึ่งหมายรวมถึงเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง และวัฒนธรรม เพื่อให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ สามารถนำไปเผชิญกับสังคมที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว สามารถแก้ปัญหาส่วนตัวและส่วนรวมได้ หลักสูตรต้องผลิตคนให้มีความสามารถในการปฏิบัติงาน มีความรู้ มีทักษะในการใช้เครื่องมือ เครื่องจักรกลต่างๆ ได้ ปลูกฝังคนให้เรียนรู้เรื่องประชาธิปไตย รู้จักเคารพซึ่งกันและกัน ใช้สติปัญญา เหตุผลในการจัดการ กับปัญหาต่างๆ มีความสามัคคี รักหมู่คณะ
2. ต้องยึดปรัชญาการศึกษาของประเทศเป็นบรรทัดฐาน ซึ่งจะส่งผลไปถึงจุดมุ่งหมาย เนื้อหาวิชา รูปแบบของหลักสูตร ตลอดจนการจัดการเรียนการสอน ทั้งนี้เพื่อให้องค์ประกอบต่างๆ มีความสอดคล้องกันทุกขั้นตอน
3. ต้องมีผู้ร่วมจัดทำหลายฝ่าย เช่น นักพัฒนาหลักสูตร นักวิชาการแต่ละสาขาวิชา นักการศึกษา นักจิตวิทยา นักบริหารการศึกษา นักเศรษฐศาสตร์ ครูอาจารย์ นักเรียน ผู้ปกครอง และอาศัยข้อมูลในด้านต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อให้หลักสูตรได้สนองความต้องการของมหาชนอย่างแท้จริง
4. ต้องยืดหยุ่นได้ เปิดโอกาสให้ผู้สอนปรับขยายเนื้อหาและกิจกรรมการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น
5. ต้องให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ที่สามารถนำไปใช้ในการดำรงชีวิตได้อย่างเป็นสุข ร่าเริง คือสนองความต้องการและความสนใจของผู้เรียน

6. ต้องนำมาใช้ได้สะดวก ผู้บริหารหลักสูตรเข้าใจง่าย ผู้สอนใช้สื่อการเรียนการสอนได้สะดวก และสามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้ โดยกิจกรรมที่จัดต้องให้มีครบทั้ง 3 ลักษณะ คือ ส่วนที่ผู้สอนกระทำ ส่วนที่ผู้เรียนกระทำและส่วนที่ผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันกระทำ

7. ต้องได้รับการปรับปรุงอยู่ตลอดเวลาภายหลังที่ประเมินผลและพบข้อบกพร่อง
 สุนีย์ ภูพันธ์ (2546:19) ได้กล่าวถึงหลักสูตรที่ดีว่า ควรมีลักษณะ ดังนี้

1. ตรงตามความมุ่งหมายของการศึกษา
 2. ตรงตามลักษณะของพัฒนาการของเด็กวัยต่าง ๆ
 3. ตรงตามลักษณะวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีและเอกลักษณ์ของชาติ
 4. มีเนื้อหาสาระของเรื่องที่สอนบริบูรณ์เพียงพอที่จะช่วยให้ผู้เรียน คิดเป็น ทำเป็น และมีพัฒนาการในทุกด้าน
5. สอดคล้องกับชีวิตประจำวันของผู้เรียน คือ จัดวิชาทักษะ และวิชาเนื้อหาให้เหมาะสมกันในอันที่จะส่งเสริมให้ผู้เรียนเจริญงอกงามในทุกด้าน
6. ควรสำเร็จขึ้นด้วยความร่วมมือของทุกฝ่าย
 7. จะต้องยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสมกับสภาพการณ์ต่างๆ เช่น ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ความเป็นอยู่ การดำรงชีวิต ทรัพยากรธรรมชาติ ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ระบบการปกครอง และอื่นๆ
 8. ต้องให้ผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่องและต้องเรียงลำดับความยากง่าย ไม่ขาดตอน
 9. ต้องเป็นประสบการณ์ที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวันของผู้เรียน เพื่อให้ได้มีโอกาสแก้ปัญหา ต่าง ๆ ในชีวิต เพื่อให้มีความเป็นอยู่อย่างผาสุก
 10. ต้องเพิ่มพูนและส่งเสริมทักษะเบื้องต้นที่จำเป็นของผู้เรียน
 11. ขอมส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดทักษะ เจตคติ ความคิดริเริ่ม มีความคิดสร้างสรรค์ในการดำเนินชีวิต
 12. ต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนทำงานเป็นอิสระและทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะ เพื่อพัฒนาให้รู้จักการอยู่ร่วมกันในสังคมประชาธิปไตย
 13. ขอมบอกแนวทาง วิธีสอน และอุปกรณ์การสอนไว้อย่างเหมาะสม
 14. ขอมมีการประเมินอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้ทราบข้อบกพร่องสำหรับจะปรับปรุงให้ดีขึ้น
 15. ต้องจัดประสบการณ์และกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เลือกอย่างเหมาะสมตามความสนใจ ความต้องการ และความสามารถของแต่ละคน

16. ต้องวางแผนท้ไว้้อย่างเหมาะสมแก่การนำไปปฏิบัติ สะดวกแก่การวัดผลและประเมินผล

กระบวนการพัฒนาหลักสูตร

1. ความหมายของการพัฒนาหลักสูตร

ปียะดา พูลทจักร์ (2547:5) ได้รวบรวมความหมายของการพัฒนาหลักสูตรของนักการศึกษาหลายท่านไว้ ดังนี้

Carter V. Good ได้ให้ความเห็นว่า การพัฒนาหลักสูตรเกิดขึ้นได้ 2 ลักษณะ คือ การปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงหลักสูตร การปรับปรุงหลักสูตรเป็นวิธีการพัฒนาหลักสูตรอย่างหนึ่งเพื่อให้เหมาะสมกับโรงเรียนหรือระบบโรงเรียน จุดมุ่งหมายของการสอน วัสดุอุปกรณ์ วิธีสอน รวมทั้งการประเมินผล ส่วนคำว่า การเปลี่ยนแปลงหลักสูตร หมายถึง การแก้ไขหลักสูตรให้แตกต่างไปจากเดิม เป็นการสร้างโอกาสทางการเรียนขึ้นใหม่

Saylor and Alexander ได้กล่าวถึงการพัฒนาหลักสูตรว่า หมายถึง การจัดทำหลักสูตรเดิมที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น หรือเป็นการจัดทำหลักสูตรใหม่โดยไม่มีหลักสูตรเดิมอยู่ก่อนและอาจหมายรวมถึงการสร้างเอกสารอื่นๆ สำหรับผู้เรียนด้วย ซึ่งสอดคล้องกับ สัจจ อุทรานันท์ (2532:30) ที่กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตรมีความหมายอยู่ 2 ลักษณะ คือ การทำหลักสูตรที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้นและ การสร้างหลักสูตรขึ้นมาใหม่

Taba กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตร หมายถึง การเปลี่ยนแปลงปรับปรุงหลักสูตรอันเดิมให้ได้ผลดียิ่งขึ้น ทั้งในด้านการวางจุดมุ่งหมาย การจัดเนื้อหาวิชา การเรียนการสอน การวัดผลประเมินผล และอื่นๆ เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายอันใหม่ที่วางไว้

วิชัย วงษ์ใหญ่ กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตร คือ การพยายามวางโครงการที่จะช่วยให้ให้นักเรียนได้เรียนรู้ตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ หรือการพัฒนาหลักสูตรและการสอน คือ ระบบโครงสร้างของการจัดโปรแกรมการสอน การกำหนดจุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ การปรับปรุงตำราแบบเรียน คู่มือครู และสื่อการเรียนต่างๆ การวัดและประเมินผลการใช้หลักสูตรการปรับปรุงแก้ไข และการให้การอบรมครูผู้ใช้หลักสูตรให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการพัฒนาหลักสูตรและการสอน รวมทั้งการบริหารและบริการหลักสูตร

กรมวิชาการ (2540:11) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรว่า หมายถึง การปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม การปรับหรือเพิ่มเติมรายละเอียดเนื้อหาวิชา การจัดทำรายละเอียดเนื้อหาวิชาขึ้นใหม่ และการพัฒนาสื่อการเรียนการสอน

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น พอสรุปได้ว่า การพัฒนาหลักสูตร หมายถึง การจัดทำหลักสูตรเดิมที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น หรือเป็นการจัดทำหลักสูตรใหม่โดยไม่มีหลักสูตรอยู่ก่อน ซึ่งอาจจัดทำโดยการปรับหรือเพิ่มเติมรายละเอียดเนื้อหาวิชา หรือการปรับปรุงหรือสร้างสื่อการเรียนการสอน

2. รูปแบบของหลักสูตร

นักการศึกษาได้จัดรูปแบบของหลักสูตรไว้หลายรูปแบบ เช่น Tabá (อ้างใน ศิริพร จีปนวัฒนา, 2547:30) กำหนดรูปแบบของหลักสูตรไว้ 5 ประเภทคือ

1. หลักสูตรเนื้อหาวิชา (Subject Curriculum) หลักสูตรแบบนี้ยึดเอาการถ่ายทอดเนื้อหาสาระและความรู้ของวิชาต่างๆ เป็นหลัก เนื้อหาของหลักสูตรแยกเป็นวิชาย่อยๆ เช่น วิชาเลขคณิต ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เป็นต้น
 2. หลักสูตรสหสัมพันธ์ (Broad-Fields Curriculum) เป็นหลักสูตรที่รวมเอาเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาสาระใกล้เคียงกันเข้าเป็นหมวดวิชาเดียวกัน เช่น รวมวิชาภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมือง และศีลธรรม เข้าไว้ด้วยกันเป็นหมวดวิชาสังคมศึกษา เป็นต้น
 3. หลักสูตรเพื่อชีวิตและสังคม (Curriculum Based on Social Processes and Life Functions) ซึ่งเป็นแบบที่ยึดเอาสังคมและชีวิตจริงของผู้เรียนเป็นหลัก เพื่อให้ผู้เรียนได้นำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตได้
 4. หลักสูตรกิจกรรมหรือประสบการณ์ (The Activity or Experience Curriculum) เป็นหลักสูตรที่จัดเนื้อหาสาระโดยยึดเอากิจกรรมและประสบการณ์เป็นหลัก ในการจัดเนื้อหาสาระนั้นจะแยกเป็นหน่วยงานหรือกิจกรรมย่อย ๆ หลายหน่วย และพยายามทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้การปรับตัวและการแก้ปัญหาจากกิจกรรมนั้น ๆ เช่น อาจจัดกิจกรรมหน่วย “ชุมชนใกล้บ้าน” “โลกตามธรรมชาติ” เป็นต้น
 5. หลักสูตรแบบแกน (The Core Curriculum) เป็นหลักสูตรที่ผสมผสานเนื้อหา วิชาต่างๆ โดยกำหนดวิชาใดวิชาหนึ่งเป็นศูนย์กลาง วิชาอื่นๆ เป็นวิชาสนับสนุน ในการนำวิชามาผสมผสานกันนี้ ขึ้นอยู่กับวิจารณ์ญาณของครูผู้สอน โดยเน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้
- สุจริต เพียรชอบ (2521:3) ได้อธิบายถึงหลักสูตรบางประเภทที่ประเทศไทยได้พัฒนา ขึ้นมาใช้ สรุปได้ดังนี้

1. หลักสูตรเนื้อหาวิชา (Subject Matter or Subject Centered Curriculum) เป็นหลักสูตรที่เน้นเนื้อหาสาระซึ่งเรียงลำดับก่อนหลังเพื่อสะดวกในการถ่ายทอดเนื้อหา ผู้รู้เป็นผู้กำหนดหลักสูตร ครูเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ มักยึดตำรา แบบเรียนเป็นหลัก ผู้เรียนไม่ค่อยมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนเป็นเพียงผู้รับความรู้เท่านั้น

2. หลักสูตรหมวดวิชา (Fusion or Fused Curriculum) เป็นหลักสูตรที่รวมวิชาย่อย ๆ ที่เนื้อหาใกล้เคียงกันมาไว้เป็นหมวดวิชาเดียวกัน เพื่อให้เกิดความผสมผสานในเนื้อหาวิชามากขึ้น ทำให้เกิดความต่อเนื่อง เป็นประโยชน์แก่ผู้เรียนมากขึ้น

3. หลักสูตรสหสัมพันธ์ (Correlation or Correlated Curriculum) เป็นหลักสูตรที่มีความสัมพันธ์กันระหว่างหมวดวิชา คือ ผู้สอนจะวางแผนร่วมกันในการจัดประสบการณ์ในการเรียนรู้ให้แก่ ผู้เรียนว่าจัดแบบใดจึงจะเกิดประโยชน์มากที่สุด เพราะฉะนั้น นักการศึกษาจึงพยายามจัดหลักสูตรให้มีความสัมพันธ์ระหว่างหมวดวิชาขึ้น เช่น ระหว่างวิชาประวัติศาสตร์กับวรรณคดี วิชาภูมิศาสตร์กับวิทยาศาสตร์ เป็นต้น

4. หลักสูตรหมวดวิชากว้าง (Broad-Fields Curriculum) เป็นหลักสูตรที่ขยายมาจากหลักสูตรหมวดวิชา กล่าวคือ รวมหมวดวิชาที่ใกล้เคียงกันเข้าด้วยกัน กลายเป็นหมวดวิชาที่กว้างขึ้น เช่น หมวดวิชาภาษา จะเป็นภาษาของชาติหรือของต่างประเทศก็ตาม มีเนื้อหาที่คล้ายคลึงกันก็รวมเข้าไว้ด้วยกัน

5. หลักสูตรบูรณาการ (Integrated Curriculum) เป็นหลักสูตรที่รวมประสบการณ์การเรียนรู้จากหลายสาขาวิชาเข้าด้วยกัน ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ต่อเนื่อง มีประโยชน์ต่อพัฒนาการและการดำเนินชีวิตของผู้เรียน เพราะประสบการณ์ที่บูรณาการนั้นจะเน้นที่ตัวผู้เรียนและปัญหาสังคมเป็นสำคัญ ไม่ได้เน้นที่เนื้อหาวิชา จึงช่วยให้ผู้เรียนปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ๆ ได้

6. หลักสูตรประสบการณ์ (Experience Curriculum) เป็นหลักสูตรที่ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเลือกกิจกรรมการเรียนที่มีประโยชน์และตรงตามความต้องการ ความถนัด และความสนใจ ของผู้เรียน ซึ่งผู้เรียนได้เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง อันจะเป็นพื้นฐานสำคัญและเป็นประโยชน์อย่างแท้จริงกับผู้เรียนทั้งในปัจจุบันและอนาคต

7. หลักสูตรแกนกลาง (Core Curriculum) เป็นหลักสูตรที่ผสมผสานเนื้อหาวิชาต่างๆ ที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตที่ผู้เรียนจำเป็นต้องเรียน อันได้แก่วิชาที่เป็นพื้นฐานต่างๆ หลักสูตรแบบนี้ใช้วิธีการแก้ปัญหา ซึ่งอาจเป็นปัญหาส่วนตัวหรือปัญหาสังคมก็ได้ การเรียนการสอนจะเป็นการดึงเนื้อหาจากวิชาต่างๆ เพื่อมาใช้ในการแก้ปัญหา

ศิริพร จิปนวัฒนา (2547 : 31) อธิบายถึงหลักสูตรโดยสรุปว่าแบ่งเป็น 5 ประเภท คือ

1. หลักสูตรเนื้อหาวิชา (Subject Curriculum) เป็นหลักสูตรเก่าแก่ที่ได้รับอิทธิพลมาจากปรัชญาการศึกษาสาระนิยมและสัจจวิทยานิยม ซึ่งถือว่าการเรียนคือการถ่ายทอดประสบการณ์จากครูไปสู่ผู้เรียน การจัดเนื้อหาแบ่งเป็นส่วนๆ ไม่สัมพันธ์กัน หลักสูตรเน้นที่ผล การเรียน ผู้เรียนจะได้เรียนทุกอย่างเหมือนกัน ไม่มีการจัดเนื้อหาสาระที่คำนึงถึงความแตกต่าง

ระหว่างบุคคล ไม่ยึดหลักจิตวิทยาว่าเป็นส่วนสำคัญในการจัดการเรียนรู้ ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นน้อยมาก หรือไม่มีเลย

2. หลักสูตรสหสัมพันธ์ (Broad-Field Curriculum) เป็นหลักสูตรที่พัฒนามาจากหลักสูตรเนื้อหาวิชา โดยการผสมผสานความรู้ของรายวิชาต่างๆ ที่ใกล้เคียงกันหรือเกี่ยวพันกัน มารวมไว้เป็นกลุ่มเดียวกัน ผู้เรียนมองเห็นความสัมพันธ์ของเนื้อหาวิชาและประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ได้รับ เช่น การรวมเอาวิชา ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ประชากรศึกษา หน้าที่พลเมือง ศิลปกรรม มารวมกันเป็นวิชาสังคมศึกษา เป็นต้น แต่การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนนั้น ยังเน้นครูและตำราเป็นหลักผู้เรียนจะต้องเรียนและปฏิบัติกิจกรรมทุกอย่างเหมือนกัน

3. หลักสูตรเพื่อชีวิตและสังคม (Social Process and Life Function) เป็นหลักสูตรที่เน้นเนื้อหาและประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและสังคมที่ผู้เรียนประสบอยู่ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดปรัชญาการศึกษาพัฒนาการที่เชื่อว่าประสบการณ์ที่จัดให้ผู้เรียนจะต้องใกล้เคียงกับสภาพปัญหาในชีวิตประจำวันให้มากที่สุด โดยหลักสูตรจะเน้นการปฏิบัติเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตของผู้เรียน

4. หลักสูตรกิจกรรมและประสบการณ์ (Activity and Experience Curriculum) เป็นหลักสูตร ที่พัฒนามาจากหลักสูตรเพื่อชีวิตและสังคม เน้นกิจกรรมและประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้เรียนสามารถเลือกตามความถนัดและความสนใจของตน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม หลักสูตรแบบนี้จะช่วยให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ต่อเนื่องมีประโยชน์ต่อชีวิตและพัฒนาการของผู้เรียน

5. หลักสูตรแกนกลาง(Core Curriculum) เป็นหลักสูตรที่ผสมผสานเนื้อหาวิชาและประสบการณ์ที่จำเป็นและสำคัญเข้าไว้ด้วยกัน โดยถือว่าเป็นเนื้อหาหลักและสำคัญที่บังคับให้ผู้เรียนทุกคนต้องเรียน หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นแกน (Core) นอกจากนั้นก็จะจะมีเนื้อหาวิชาและกิจกรรมหรือประสบการณ์ต่างๆ ที่ผู้เรียนมีความถนัดและความสนใจ โดยจัดไว้เป็นวิชาเลือกเพื่อสนับสนุนแกนนั้นๆ ส่วนในด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนมีลักษณะคล้ายคลึงและสอดคล้องกับหลักสูตรเพื่อชีวิตและสังคม และหลักสูตรกิจกรรมและประสบการณ์ เช่น การรวมเนื้อหาที่คล้ายคลึงกัน ตั้งเป็นหน่วย เพื่อจัดกิจกรรมต่างๆ ในลักษณะของโครงการซึ่งผู้สอนและผู้เรียนจะต้องปฏิบัติงานร่วมกัน ตั้งแต่การเสนอปัญหา การตั้งจุดมุ่งหมาย การวางแผนเพื่อแก้ปัญหา การจัดกิจกรรม ตลอดจนการวัดผลประเมินผล

ปิยะดา พูลทจักร์ (2547:4) ได้สรุปรูปแบบของหลักสูตรที่สำคัญไว้ดังนี้

1. หลักสูตรเนื้อหาวิชาหรือหลักสูตรรายวิชา ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นหลักสูตรสหสัมพันธ์ หลักสูตรผสมผสาน และหลักสูตรหมวดวิชาแบบกว้าง
2. หลักสูตรเพื่อชีวิตและสังคม
3. หลักสูตรกิจกรรมและประสบการณ์
4. หลักสูตรแบบแกน
5. หลักสูตรบูรณาการ

หลักสูตรประเภทต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วย่อมมีทั้งข้อดีและข้อจำกัด การจะเลือกใช้หลักสูตรประเภทใดต้องคำนึงถึงความเหมาะสมกับสภาพของสังคมในยุคสมัยนั้นๆ ตลอดจนสภาพปัญหาและความต้องการของสังคมนั้นๆ ว่าต้องการคนหรือผลผลิตในลักษณะใด อย่างไรก็ดี การนำหลักสูตรไปใช้ควรเป็นไปในลักษณะผสมผสาน ศิริพร จีปนวัฒนา (2547:36) ได้สรุปถึงลักษณะของหลักสูตรผสมผสานไว้ว่า ควรมีลักษณะดังนี้

1. บิดหลักการบูรณาการ (Integration) เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างเนื้อหาวิชาต่างๆ ช่วยให้ผู้เรียนประยุกต์ใช้ประสบการณ์ที่ได้รับในโรงเรียนกับชีวิตจริงได้
2. เน้นผลลัพธ์การเรียนรู้ (Learning Outcome) หลักสูตรควรมุ่งหวังให้ผู้เรียนมีความสามารถในการดำเนินชีวิตประจำวัน ตลอดจนแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชีวิตจริงได้
3. สนองความแตกต่างระหว่างบุคคล (Individual Difference) หลักสูตรในปัจจุบันควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีอิสระในการพัฒนาตนเองโดยสามารถเลือกเรียนวิชาต่างๆ ได้ตามความถนัดและความสนใจของแต่ละคน ควรมีวิชาเลือกมากพอกับความต้องการของผู้เรียน

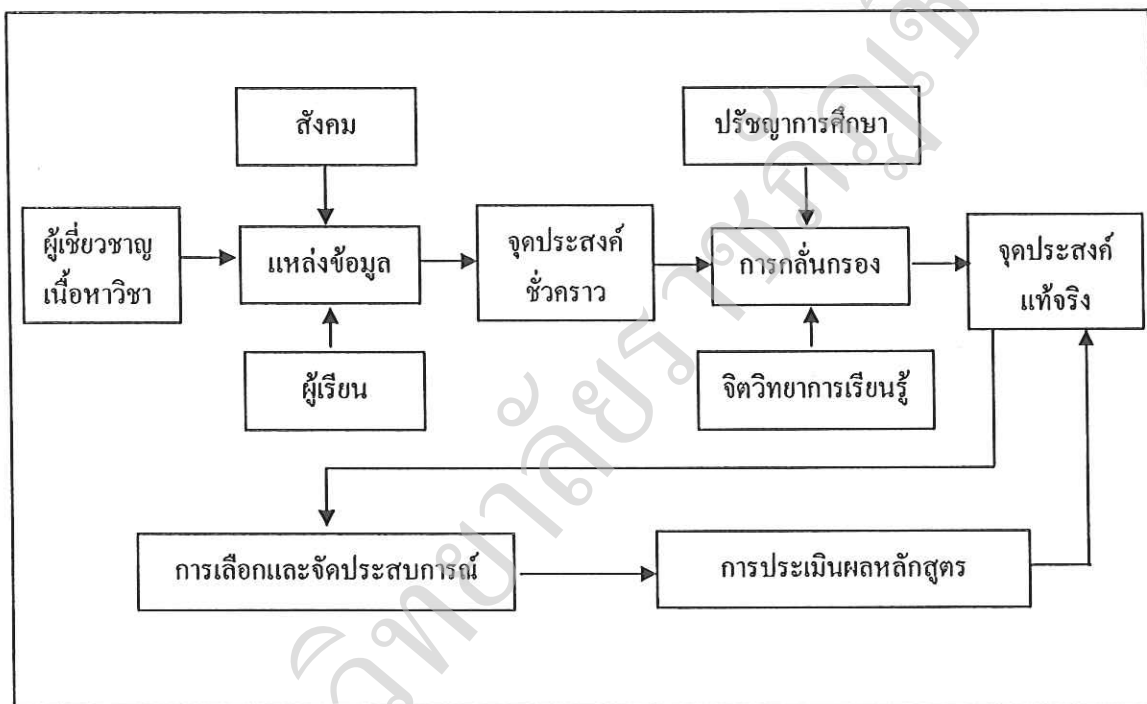
3. รูปแบบของการพัฒนาหลักสูตร

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539:12) ได้อธิบายว่า การพัฒนาหลักสูตรประกอบด้วย 3 มิติ (Dimensions) คือ มิติที่หนึ่ง การวางแผนจัดทำหรือกร่างหลักสูตร (Curriculum Planning) มิติที่สอง การใช้หลักสูตร (Curriculum Implementation) และมิติสุดท้าย การประเมินผลหลักสูตร (Curriculum Evaluation) การพัฒนาหลักสูตรให้มีคุณภาพนั้นย่อมขึ้นอยู่กับว่าแต่ละมิติมีประสิทธิผลมากน้อยเพียงใด

นอกจากนี้ยังมีนักการศึกษาอีกหลายท่าน ได้เสนอรูปแบบการพัฒนาหลักสูตรไว้ ดังนี้ Ralph W. Tyler (อ้างใน บุญชม ศรีสะอาด, 2546:64) ได้กำหนดปัญหาพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตรและวางแผนการสอน ซึ่งนักพัฒนาหลักสูตรต้องตอบให้ครบ 4 ประการ ดังนี้

1. จุดมุ่งหมายทางการศึกษาที่โรงเรียนต้องการให้ผู้เรียนบรรลุมีอะไรบ้าง
2. มีประสบการณ์ทางการศึกษาอะไรบ้างที่ต้องจัด เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุจุดมุ่งหมายนั้น ประสบการณ์ทางการศึกษานั้นจะจัดอย่างไรจึงจะเกิดประสิทธิภาพมากที่สุด
3. จะประเมินประสิทธิภาพประสบการณ์นั้นอย่างไรจึงจะตัดสินได้ว่าผู้เรียนบรรลุตามจุดมุ่งหมาย

คำถามทั้ง 4 ประการนี้ ตรงกับองค์ประกอบที่สำคัญในการวางแผน หรือพัฒนาหลักสูตร 4 ด้าน ตามลำดับ คือ การตั้งเป้าประสงค์ การเลือกเนื้อหา การสอน การประเมินผล ซึ่งอาจแสดงในรูปของแผนภาพ ดังนี้

ภาพที่ 2.1 รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรของ Ralph W. Tyler

ปิยะดา พูลทจักร์ (2547:6) ได้ศึกษารูปแบบการพัฒนาหลักสูตรของ Ralph W. Tyler, John F. Kerr, Arich Lewy และ Hilda Taba มีรายละเอียดดังนี้

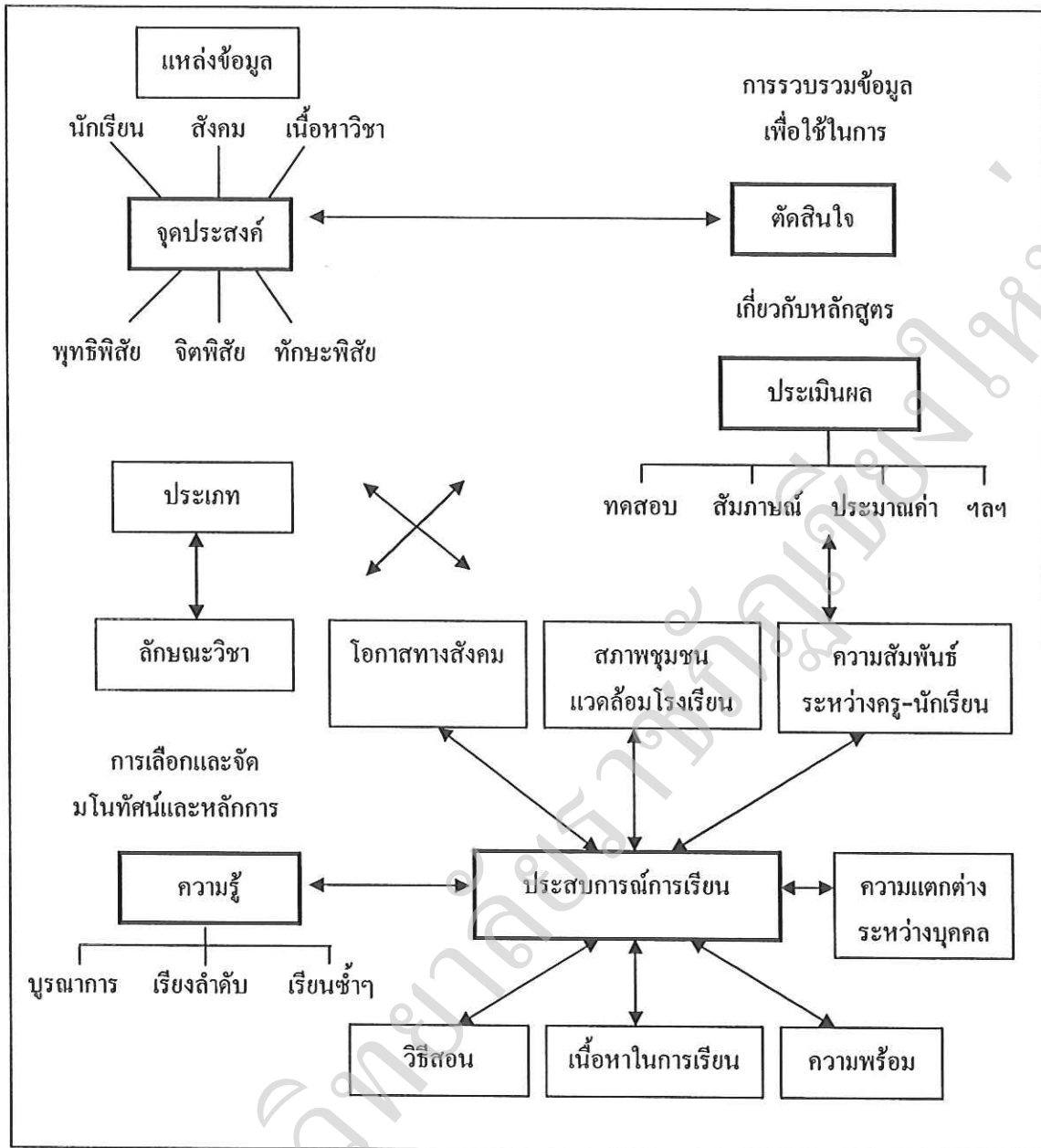
Ralph W. Tyler กล่าวถึงการพัฒนาหลักสูตรว่าต้องเป็นไปตามลำดับขั้น ดังนี้

ขั้นที่ 1 การกำหนดจุดประสงค์ของหลักสูตร เริ่มด้วยการกำหนดจุดประสงค์ชั่วคราว โดยอาศัยข้อมูลจากการศึกษาสังคม ศึกษาผู้เรียน และข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญในเนื้อหาวิชามาช่วยกำหนดจุดประสงค์อย่างคร่าวๆ ก่อน ซึ่งอาจมีมากเกินไปที่จะกำหนดในหลักสูตรได้ จึงควรกลั่นกรองให้เหลือเฉพาะจุดประสงค์ที่สำคัญ และสอดคล้องกันเพื่อใช้เป็นจุดประสงค์จริง ในการพิจารณาถ่วงถ่วงนั้นจะใช้หลักจิตวิทยาการเรียนรู้และหลักปรัชญาการศึกษาประกอบด้วย

ขั้นที่ 2 การเลือกประสบการณ์การเรียนรู้ อันเป็นสื่อที่จะทำให้บรรลุจุดประสงค์ จะต้องคำนึงถึงลำดับก่อนหลัง ความต่อเนื่องและบูรณาการ (Integraty) ของประสบการณ์เหล่านั้น

ขั้นที่ 3 การประเมินผล เป็นขั้นสุดท้ายซึ่งจะทำให้ทราบว่าประสบการณ์การเรียนรู้ที่จัดขึ้นนั้นบรรลุจุดประสงค์ที่กำหนดเพียงใด

John F. Kerr ได้เสนอรูปแบบของการพัฒนาหลักสูตร เรียกว่าเป็น Operational Model ดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 2.2 รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรของ John F. Kerr

ตามรูปแบบการพัฒนาหลักสูตรของ John F. Kerr จุดมุ่งหมายของหลักสูตรได้มาจาก แหล่งข้อมูล 3 แหล่ง ได้แก่

1. ระดับพัฒนาการ ความต้องการและความสนใจของนักเรียน
2. สภาพปัญหาและความต้องการของสังคมที่นักเรียนต้องเผชิญ
3. ธรรมชาติของเนื้อหาวิชาและชนิดของการเรียนรู้

เมื่อได้จุดมุ่งหมายแล้วนำมาคัดเลือกและจัดอันดับ โดยนำเอารูปแบบการจำแนกประเภท จุดประสงค์ทางการศึกษาของ บลูม (Benjamin S. Bloom) และคณะที่แบ่งเป็น 3 ด้าน คือ พุทธิพิสัย (Cognitive Domain) จิตพิสัย (Affective Domain) และทักษะพิสัย (Psychomotor Domain) มาช่วย พิจารณาจำแนกจุดประสงค์ให้ชัดเจนขึ้น

นำเอาจุดประสงค์ที่จำแนกแล้วมาเป็นแนวทางในการเลือกและจัดมโนทัศน์ (Concepts) และหลักการ (Principles) เพื่อจะได้นำไปจัดรายวิชาในรูปแบบต่างๆ ขึ้นต่อไปจึงเป็นการจัด ประสบการณ์การเรียนรู้ ซึ่งต้องให้สอดคล้องกับจุดประสงค์และเนื้อหาวิชา ในการจัดประสบการณ์ การเรียนนั้นต้องพิจารณาองค์ประกอบอื่นๆ ด้วย เช่น ความพร้อมของผู้เรียน ความแตกต่างระหว่าง บุคคลความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน วิธีสอน เป็นต้น

Arich Lewy กล่าวถึงขั้นตอนและงานสำคัญในการพัฒนาหลักสูตร เสนอในรูปแบบตาราง ดังนี้

ตารางที่ 2.1 รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรของ Arich Lewy

ขั้นตอน	กิจกรรม
1. ขั้นเตรียม โครงร่างหลักสูตร	1. เลือกจุดมุ่งหมาย 2. เลือกเนื้อหาวิชา 3. เลือกกิจกรรมการเรียนการสอน
2. ขั้นเตรียมวัสดุ อุปกรณ์ประกอบการสอน	1. สร้างวัสดุ อุปกรณ์ประกอบการสอน 2. ทดลองใช้วัสดุ อุปกรณ์ที่สร้างขึ้น 3. ปรับปรุงแก้ไข
3. ขั้นดำเนินการ	1. เตรียมจัดระบบงาน 2. ฝึกอบรมครู 3. ปรับปรุงแก้ไขระบบการสอน 4. ประสานงานกับฝ่ายวิชาการ 5. ควบคุมคุณภาพ 6. ปรับปรุงและนำมาใช้ใหม่

จุดเด่นในการพัฒนาหลักสูตรตามรูปแบบนี้คือ การทดลองใช้วัสดุ อุปกรณ์ที่สร้างขึ้น แล้วปรับปรุงแก้ไขก่อนนำไปใช้จริง รวมทั้งมีการอบรมครูผู้จะนำหลักสูตรไปใช้ด้วย

Hilda Taba ได้กล่าวถึงลำดับขั้นตอนในการพัฒนาหลักสูตรไว้ 8 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 วิเคราะห์สภาพปัญหา ความต้องการ และความจำเป็นต่างๆ ของสังคม รวมทั้งศึกษาพัฒนาการของผู้เรียน การระบวนการเรียนรู้ ตลอดจนธรรมชาติของความรู้ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการกำหนดจุดประสงค์

ขั้นที่ 2 กำหนดจุดประสงค์ของการศึกษาที่สังคมต้องการ

ขั้นที่ 3 คัดเลือกเนื้อหาวิชา ความรู้ที่จะนำมาสอน โดยให้สอดคล้องกับจุดประสงค์

ขั้นที่ 4 นำเนื้อหาที่คัดเลือกมาจัดลำดับขั้นตอน

ขั้นที่ 5 คัดเลือกประสบการณ์การเรียนรู้ โดยอาศัยความรู้เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ วิธีสอนต่างๆ เป็นแนวทาง

ขั้นที่ 6 จัดลำดับขั้นตอน แก้ไข ปรับปรุงประสบการณ์ต่างๆ เหล่านั้นให้เหมาะสม

ขั้นที่ 7 ประเมินผลเป็นขั้นที่จะทำให้ทราบว่าหลักสูตรประสบผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด โดยปกติจะพิจารณาจากผลการใช้หลักสูตร คือ พิจารณาว่าผู้เรียนได้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ เนื้อหาวิชาและกระบวนการเรียนการสอนเหมาะสมเพียงใด

ขั้นที่ 8 ตรวจสอบความคงที่ และความเหมาะสมในแต่ละขั้นตอนโดยตรวจสอบตามแนวของคำถามเหล่านี้ คือ เนื้อหาวิชาเกี่ยวข้องกับจุดประสงค์หรือไม่ ประสบการณ์การเรียนรู้มีความเหมาะสมเพียงใดและช่วยให้ผู้เรียนมีผลสัมฤทธิ์ตามจุดประสงค์หรือไม่

Galen L. Saylor and William M. Alexander (อ้างใน ปิยะดา พูลทจักร์, 2547:11) ได้ศึกษาแนวคิดของ Tyler และ Taba แล้วนำมาปรับขยายให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียนเป็นรายบุคคลมากขึ้น โดยมีขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 กำหนดเป้าหมาย (Goals) จุดมุ่งหมาย (Objectives) และขอบเขต (Domains) นักพัฒนาหลักสูตรควรกำหนดเป้าหมายและจุดมุ่งหมายของหลักสูตรเป็นอันดับแรก เป้าหมายแต่ละประเด็นควรบ่งถึงขอบเขตหนึ่งของหลักสูตร (A Curriculum Domain) ซึ่งมีขอบเขตอยู่ 4 ขอบเขตที่สำคัญควรสนใจ ได้แก่ พัฒนาการส่วนบุคคล (Personal Development) มนุษยสัมพันธ์ (Human Relation) ทักษะการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง (Continued Learning Skills) และความชำนาญเฉพาะด้าน (Specialization) อย่างไรก็ตามอาจมีขอบเขตที่สำคัญอื่นๆ อีก ซึ่งนักพัฒนาหลักสูตรจะต้องพิจารณาตามความเหมาะสมกับผู้เรียนและลักษณะสังคม

ขั้นที่ 2 การออกแบบหลักสูตร (Curriculum Design) เป็นการตัดสินใจเลือกเนื้อหาสาระ เลือกประสบการณ์การเรียนรู้ที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ เหมาะสมกับผู้เรียนและลักษณะของสังคม รวมถึงปรัชญาการศึกษา

ขั้นที่ 3 การใช้หลักสูตร(Curriculum Implementation) โดยครูผู้สอนจะต้องวางแผน และจัดทำแผนการสอน (Instructional Plans) ในรูปแบบต่างๆ ครูผู้สอนจะเลือกวิธีการสอนและ วัสดุ สื่อการเรียนการสอนที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้

ขั้นที่ 4 การประเมินผลหลักสูตร (Curriculum Evaluation) นักพัฒนาหลักสูตรและ ครูผู้สอนจะต้องตัดสินใจเลือกเทคนิคการประเมินผลที่สามารถตรวจสอบความสำเร็จของหลักสูตร การประเมินผลหลักสูตรควรเน้นที่ตัวหลักสูตร คุณภาพของการสอน พฤติกรรมทางการเรียนของ ผู้เรียน ซึ่งผลจากการประเมินนี้จะช่วยให้ตัดสินใจได้ว่าควรใช้ ควรปรับปรุงแก้ไข หรือควรยกเลิก หลักสูตร

จากรูปแบบการพัฒนาหลักสูตรของนักการศึกษาดังกล่าวข้างต้น พอจะสรุปได้ว่า การ พัฒนาหลักสูตรมีขั้นตอนสำคัญ 5 ขั้นตอน คือ

1. การกำหนดจุดหมายของหลักสูตร
2. การจัดเนื้อหาของหลักสูตร
3. การนำหลักสูตรไปใช้
4. การประเมินผลหลักสูตร
5. การปรับปรุงหลักสูตร

4. หลักการพัฒนาหลักสูตร

หลักการพัฒนาหลักสูตรโดยทั่วไป มีดังนี้ (บุญชม ศรีสะอาด, 2546 :73)

1. ใช้พื้นฐานจากประวัติศาสตร์ ปรัชญา สังคม จิตวิทยา และวิชาความรู้ต่าง ๆ
2. พัฒนาให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม โดยวิเคราะห์ปัญหาความ ต้องการและความจำเป็นของสังคม
3. พัฒนาให้สอดคล้องกับระดับพัฒนาการ ความต้องการและความสนใจของผู้เรียน
4. พัฒนาให้สอดคล้องกับหลักของการเรียนรู้
5. เลือกประสบการณ์การเรียนรู้ให้เหมาะสม โดยพิจารณาถึงความยากง่าย ลำดับ ก่อน หลังความต่อเนื่อง และบูรณาการของประสบการณ์ต่างๆ
6. พัฒนาในทุกจุดอย่างประสานสัมพันธ์กันตามลำดับ เริ่มจาก จุดประสงค์ เนื้อหา สาระประสบการณ์ กระบวนการเรียนการสอนและการประเมินผล
7. มีความเป็นไปได้สูงในทางปฏิบัติ
8. พัฒนาอย่างเป็นระบบ
9. พัฒนาอย่างต่อเนื่องไม่หยุดยั้ง

10. มีการวิจัยติดตามผลอยู่ตลอดเวลา
11. ดำเนินการในรูปของคณะกรรมการ
12. อาศัยความร่วมมืออย่างจริงจังของผู้เชี่ยวชาญและผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 43 กำหนดให้คนไทยทุกคนมีสิทธิเสมอกันในการได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปี โดยรัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึง ให้มีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย และมาตรา 81 กำหนดว่ารัฐจะต้องจัดการศึกษาอบรมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้เยาวชนได้เกิดความรู้คู่คุณธรรม จัดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ ปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม สร้างเสริมความรู้และปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สนับสนุนการค้นคว้าวิจัยในศิลปวิทยาการต่างๆ เร่งรัดพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาประเทศ พัฒนาวิชาชีพครู และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ และวัฒนธรรมของชาติ

จากรัฐธรรมนูญ ทั้งมาตรา 43 และ มาตรา 81 จึงได้มีการออกพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2544 ขึ้น โดยจัดเป็นแนวทางจัดการศึกษาในหมวดที่ 4 มาตรา 22-30 ซึ่งสรุปเป็นแผนภาพประกอบได้ดังนี้

หมวด 4 แนวการจัดการศึกษา

ภาพที่ 2.3 สรุปพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542

จะเห็นได้ว่าพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 27 และมาตรา 28 กำหนดไว้ชัดเจนในเรื่องของการจัดทำหลักสูตร กล่าวคือ ในมาตรา 27 ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองดีของชาติ การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อ ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ ส่วนในมาตรา 28 กำหนดให้หลักสูตรการศึกษาระดับต่างๆ ต้องมีความหลากหลาย ทั้งนี้ให้จัดตามความ

เหมาะสมของแต่ละระดับ โดยมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลให้เหมาะสมแก่วัยและศักยภาพ สำหรับสาระของหลักสูตรทั้งที่เป็นวิชาการ และวิชาชีพ ต้องมุ่งพัฒนาคนให้มีความสมดุล ทั้งด้านความรู้ ความคิด ความสามารถ ความดีงาม และความรับผิดชอบต่อสังคม

ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่จะต้องจัดทำหลักสูตรในส่วนที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งหลักสูตรที่จัดทำขึ้นนี้เรียกว่าหลักสูตรสถานศึกษา

หลักสูตรสถานศึกษา หมายถึง แผนการหรือแนวทางการจัดการศึกษาของสถานศึกษาแต่ละแห่ง ที่มีข้อกำหนดให้ผู้เรียนมีคุณภาพในทุกๆ ด้านไว้อย่างชัดเจน (เอกรินทร์ สีมหาศาล, 2545:234) หลักสูตร สถานศึกษาจึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาผู้เรียนแต่ละคน ให้มีความรู้ ความสามารถ ทักษะ คุณธรรม จริยธรรม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ตามลำดับขั้นของมวลประสบการณ์การเรียนรู้ที่วางแผนจัดขึ้นในสถานศึกษาอย่างเต็มศักยภาพสูงสุดซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติได้จนประสบผลสำเร็จ สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

1. องค์ประกอบสำคัญของหลักสูตรสถานศึกษา

หลักสูตรสถานศึกษาประกอบด้วยส่วนที่สำคัญดังนี้ (เอกรินทร์ สีมหาศาล, 2545:234)

1. ทิศทางและเป้าหมายของการจัดการศึกษาของสถานศึกษา
2. จุดหมายหลักสูตร
3. คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน
4. โครงสร้างหลักสูตร
5. มาตรฐานการเรียนรู้และสาระการเรียนรู้
6. กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน
7. การวัดและประเมินผลการเรียนรู้
8. ปัจจัยส่งเสริมการเรียนรู้และแหล่งเรียนรู้อื่นๆ

2. กระบวนการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา

เนื่องจากหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นหลักสูตรที่เน้นนโยบายการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นและสถานศึกษาเป็นผู้จัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ดังนั้นสถานศึกษาจึงมีหน้าที่โดยตรงในการกำหนดหลักสูตรของสถานศึกษา ชาติรี ตำราญ (2545:27) กล่าวว่าในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษานั้น คณะผู้จัดทำหรือครูควรคำนึงถึงจุดมุ่งหมายของหลักสูตรมากกว่ารูปแบบของหลักสูตรและร่วมกันจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาเพื่อที่จะได้พัฒนาผู้เรียนให้เป็นไปหรือสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น และเหมาะสมกับพัฒนาการของผู้เรียนที่กำลังสอนอยู่โดยจะต้อง

จัดทำสาระการเรียนรู้ ทำรายวิชาที่เป็นพื้นฐานและรายวิชาที่ต้องเรียนเพิ่มเติมเป็นรายปีหรือรายภาค จัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนทุกภาคเรียนและกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์จากมาตรฐาน การศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นส่วนประกอบสำคัญของการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา

สถานศึกษาจะต้องร่วมมือกันพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาในบริบทและแนวทางดังนี้

1. ควรพัฒนาให้ผู้เรียนสนุกและเพลิดเพลินต่อการเรียนรู้ ครูต้องพัฒนา กิจกรรมการเรียนการสอนให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริงในเรื่องราวที่ผู้เรียนต้องการจะเรียนรู้ นำทักษะ การเรียนรู้ที่หลากหลายและเหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละคนมาจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

2. ควรส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาจิตวิญญาณ จริยธรรมและวัฒนธรรมโดยสอน ให้ผู้เรียน รู้ เห็น และเข้าถึงวิถีชีวิตที่แท้ของชุมชนและของตนเอง

ส่วนขั้นตอนการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษานั้น ชาตรี สำราญ (2545:89) ได้สรุปไว้ ว่าควรควรทำดังต่อไปนี้

1. ศึกษามาตรฐานและสาระจากมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น
2. วิเคราะห์สาระและประเด็นการเรียนรู้
3. วิเคราะห์กิจกรรมนำเสนอ
4. เขียนคำอธิบายรายวิชา

เอกรินทร์ สัมहाสาล (2545:218) กล่าวถึงภารกิจสำคัญที่สถานศึกษาต้องพิจารณา ทำตามลำดับ ดังนี้

1. กำหนดปรัชญา ทิศทาง และเป้าหมายของสถานศึกษา
2. กำหนดมาตรฐานการศึกษา เพื่อเป็นเป้าหมายของการพัฒนาคุณภาพ การศึกษาของสถานศึกษาภายในกำหนดระยะเวลาแต่ละช่วง
3. พัฒนาและออกแบบหลักสูตรทั้งในส่วนสาระการเรียนรู้พื้นฐานและสาระ การเรียนรู้เพิ่มเติมของแต่ละช่วงชั้นให้สอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา รวมถึง สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนและชุมชน
4. จัดทำหน่วยการเรียนรู้ตามสาระการเรียนรู้ของกลุ่มต่างๆ
5. กำหนดแผนการปฏิบัติงานที่จำเป็นต่อการเรียนรู้
6. วางแผนการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนอย่างเต็มศักยภาพ สามารถเรียนรู้ ด้วยตนเองจากการปฏิบัติจริงให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนและชุมชน แบบแผนชีวิต และลักษณะความเป็นอยู่ของคนในชุมชน

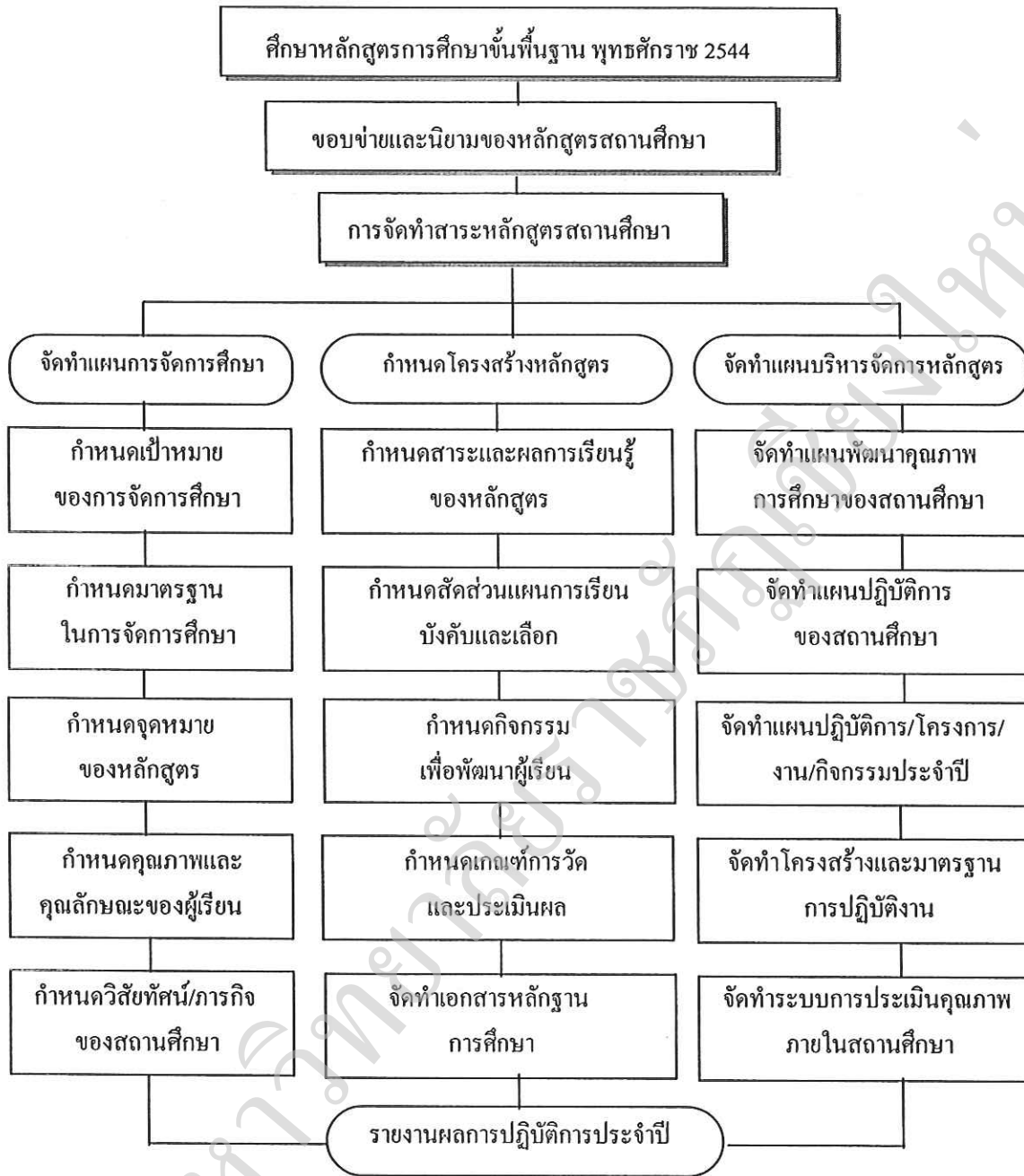
7. พัฒนาสิ่งแวดล้อมของสถานศึกษา จัดบริการด้านทรัพยากรศึกษาในฐานะที่สถานศึกษาเป็นแหล่งเรียนรู้สู่การปฏิบัติจริง

8. พัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่องเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้เรียนและร่วมมือถ่ายทอดวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น

9. จัดทำเอกสารประกอบเพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องกับการกระบวนการใช้หลักสูตรสถานศึกษาทั้งในฐานะผู้ปฏิบัติและผู้สนับสนุนได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาสาระสำคัญของหลักสูตร แนวปฏิบัติ ตลอดจนบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของตน

10. จัดระบบนิเทศ ควบคุม กำกับ ติดตาม ตรวจสอบ ประเมินผลและรายงานผลการดำเนินงานของสถานศึกษาในด้านการพัฒนาคุณภาพการศึกษาและผลการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง

เอกรินทร์ สีมหาศาล (2545:232) สรุปถึงกระบวนการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 2.4 สรุปกระบวนการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา

รูจีรี ภู่อาระ (2546:179) กล่าวถึงกระบวนการในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ว่ามีดังนี้

1. กำหนดวิสัยทัศน์ ภารกิจ เป้าหมาย จุดหมาย และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน

วิสัยทัศน์ หมายถึง เจตนารมณ์ อุดมการณ์ หลักการ ความเชื่อ ภาพอนาคตที่พึงประสงค์ที่จะสามารถสร้างศรัทธาแก่ชุมชน ผู้ปกครองและจุดประกายความคิดร่วมกันในการทำงานของบุคลากรในสถานศึกษา ในการกำหนดวิสัยทัศน์นั้น สถานศึกษาควรมีข้อมูลพร้อมทั้งด้านสังคม วัฒนธรรมและปรัชญา เพื่อให้วิสัยทัศน์ที่สถานศึกษาและชุมชนได้ร่วมกันสร้างขึ้นช่วยกำหนดทิศทางในการจัดการศึกษาของสถานศึกษาอย่างสอดคล้องกับความต้องการของทุกฝ่าย

ภารกิจ หมายถึง การแสดงวิธีดำเนินการที่สถานศึกษาจะจัดทำให้สอดคล้องกับหลักการและจุดหมายของหลักสูตร

เป้าหมาย จุดหมาย เป็นข้อความที่แสดงให้เห็นว่าเมื่อดำเนินการจัดการไปตามหลักสูตรแล้ว ผู้เรียนจะบังเกิดผลอะไรบ้าง มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่นำไปสู่เป้าหมายของหลักสูตรเพียงใด

คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ตามระดับช่วงชั้นในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ไว้ เพื่อเป็นมาตรฐานขั้นต่ำที่ผู้เรียนควรมี แต่สถานศึกษาอาจกำหนดเพิ่มเติมได้ตามความเหมาะสม

2. จัดโครงสร้างของหลักสูตรสถานศึกษา

2.1 กำหนดสาระการเรียนรู้ ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง รายภาค รายปี โดยสถานศึกษาอาจเพิ่มเติมสาระที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ของชุมชนหรือของท้องถิ่นได้ตามความเหมาะสม

2.2 กำหนดกิจกรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียนทุกภาคเรียน

2.3 กำหนดเวลาของแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้เป็นรายภาค รายปี

3. จัดทำสาระของหลักสูตร

3.1 กำหนดผลการเรียนรู้ที่คาดหวังเป็นรายภาค รายปี

3.2 กำหนดสาระการเรียนรู้เป็นรายภาค รายปี

3.3 กำหนดเวลาและจำนวนหน่วยการเรียนรู้หรือหน่วยกิตเป็นรายภาค รายปี

3.4 จัดทำคำอธิบายรายวิชา ซึ่งประกอบด้วยชื่อวิชา จำนวนเวลาต่อหน่วยการเรียนรู้หรือหน่วยกิต ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง และสาระการเรียนรู้ของรายวิชานั้นๆ

4. ออกแบบการเรียนรู้

4.1 การจัดการเรียนการสอน ได้แก่

4.1.1 กำหนดรูปแบบการสอนด้วยวิธีสอนที่หลากหลาย

4.1.2 เน้นการจัดการเรียนการสอนตามสภาพจริง

4.1.3 เน้นการเรียนรู้คู่คุณธรรม

4.2 สื่อการเรียนรู้ ให้ใช้สื่อหลากหลายสอดคล้องกับเนื้อหาและกิจกรรม

4.3 การวัดและประเมินผล เป็นการวัดผลตามสภาพจริง สถานศึกษาเป็นผู้

ประเมินเองออกแบบเอง โดยใช้ Benchmark ตามมาตรฐานสาระการเรียนรู้ที่กำหนดไว้

5. ออกแบบกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ได้แก่ กิจกรรมแนะแนวและกิจกรรมพัฒนา

ผู้เรียน

6. กำหนดรูปแบบ วิธีการ เกณฑ์การตัดสิน เอกสารหลักฐานการศึกษา คือ

6.1 เกณฑ์การผ่านช่วงชั้น และการจบหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน

6.2 จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ถึง จบการศึกษาภาคบังคับ

6.3 จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ถึง จบการศึกษาขั้นพื้นฐาน

7. การเรียบเรียงเป็นหลักสูตรสถานศึกษาที่สมบูรณ์ ประกอบด้วย

7.1 วิสัยทัศน์ ภารกิจ เป้าหมาย จุดหมาย

7.2 คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน

7.3 รายวิชาตามกลุ่มสาระการเรียนรู้

7.4 กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

7.5 การจัดการเรียนรู้และการส่งเสริมการเรียนรู้

7.6 การวัดและประเมินผล

7.7 การบริหารจัดการหลักสูตรสถานศึกษา

7.8 อื่นๆ

นาคยา ปิณฑานนท์ (อ้างใน อุดม คำขาด, 2545: 75-85) กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตรของสถานศึกษา สามารถทำได้ 3 ลักษณะ คือ

1. พัฒนาจากหลักสูตรเดิมที่มีอยู่ เช่น คณะครูอาจนำหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) มาพัฒนาใหม่โดยวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างรายวิชาในหลักสูตรเดิมกับมาตรฐานการเรียนรู้ มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น สิ่งใดขาดก็จัดทำเพิ่ม สิ่งใดเกินก็พิจารณาตัดออก เพราะหลักสูตรเดิมมีสิ่งดีๆ อยู่มาก หลักการ เนื้อหาสาระหลายประการยังใช้ได้

2. สร้างหลักสูตรจากสาระและมาตรฐาน การจัดทำหลักสูตรในลักษณะนี้ คณะครูจะต้องยึดสาระการเรียนรู้และมาตรฐานของหลักสูตร มาตรฐานของกลุ่มสาระและ มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้นของแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ ครูจะต้องมองได้ตลอดตั้งแต่ชั้นปีที่ 1 จนถึงชั้นปีสุดท้าย อย่างไรก็ตามการจัดทำหลักสูตรด้วยวิธีนี้จะต้องมีกำหนดรายวิชาไว้ก่อนที่จะ วิเคราะห์สาระและมาตรฐานในกลุ่มสาระต่างๆ

3. สร้างหลักสูตรบนพื้นฐานความต้องการของสถานศึกษา การจัดทำหลักสูตร ในลักษณะนี้ สอดคล้องกับแนวคิดของ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี (2543:22) ที่กล่าวว่า หัวใจของการปฏิรูปการศึกษาคือการปฏิรูปการเรียนรู้ หัวใจของการปฏิรูปการเรียนรู้คือการปฏิรูป จากการยึดวิชาเป็นตัวตั้งมาเป็นยึดมนุษย์หรือผู้เรียนเป็นตัวตั้งหรือผู้เรียนสำคัญที่สุด

การพัฒนาหรือการจัดทำหลักสูตรในลักษณะที่ 3 นี้ อุดม คำขาด (2545:75-85) กล่าวว่าคณะครูสามารถสร้างหลักสูตรให้สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษา สภาพแวดล้อมของชุมชน ปรักฎา วิสัยทัศน์ และธรรมเนียมโรงเรียน มีขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 ออกแบบหลักสูตร ซึ่งมี 2 แบบ คือ แบบรวม หรือบูรณาการกับแบบแยก คือ แยกกลุ่มสาระ หรือไม่บูรณาการ

ขั้นที่ 2 ตั้งชื่อกลุ่มสาระและชื่อวิชา อาจทำได้ตามแนวทางดังนี้

1. กรณีกลุ่มสาระที่มีการบูรณาการ อาจเอาชื่อกลุ่มสาระที่จะใช้เป็น ตัวนำมาตั้งเป็นชื่อ เช่น ถ้าจะบูรณาการกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมกับกลุ่มสาระ ภาษาไทยและกลุ่มสาระศิลปะ อาจตั้งชื่อว่ากลุ่มสาระสังคมแห่งการสื่อสาร หลังจากนั้นจึงตั้งชื่อ วิชาในแต่ละชั้นปี เพื่อเป็น จุดเน้นของวิชาชั้นปีนั้นๆ อีก ซึ่งคณะกรรมการจัดทำหลักสูตรต้อง พิจารณาจากมาตรฐานช่วงชั้นว่า ในแต่ละชั้นควรจะมีความเกี่ยวข้องหรือจุดเน้นตรงไหน จะจัดลำดับ ความต่อเนื่องของแต่ละชั้นอย่างไร เช่น

ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 กลุ่มสาระสังคมแห่งการสื่อสาร : ตัวเราและเพื่อน

ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 กลุ่มสาระสังคมแห่งการสื่อสาร : ชีวิตที่โรงเรียน

ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 กลุ่มสาระสังคมแห่งการสื่อสาร : ชุมชนของเรา

ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 กลุ่มสาระสังคมแห่งการสื่อสาร : อุดรดิตต์เมืองงาม

ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 กลุ่มสาระสังคมแห่งการสื่อสาร : เมืองเหนือที่น่าอยู่

ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กลุ่มสาระสังคมแห่งการสื่อสาร : ความเป็นไทย เป็นต้น

2. กรณีกลุ่มสาระที่ไม่บูรณาการกับกลุ่มสาระอื่น คณะกรรมการจัดทำ หลักสูตรจะต้องตั้งชื่อวิชาในแต่ละชั้น เพื่อให้มองเห็นจุดเน้นของวิชาว่าผู้เรียนเรียนแล้วจะได้อะไร รวมถึงลำดับความเกี่ยวข้องของแต่ละระดับชั้นด้วย ส่วนชื่อกลุ่มสาระไม่ต้องเปลี่ยน เช่น กลุ่มสาระ

ภาษาไทย ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 วิชาภาษาไทยรอบตัวเรา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 วิชาภาษาไทย สร้างสัมพันธ์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 วิชาภาษาไทยเพื่อชีวิต ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 วิชาภาษาไทยกับการสื่อสาร ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 วิชาภาษาไทยมรดกไทย ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 วิชาภาษาไทยสร้างสรรค์ เป็นต้น

ขั้นที่ 3 ตั้งชื่อหน่วยการเรียนรู้ ชื่อของหน่วยการเรียนรู้ควรสื่อถึงผลการเรียนรู้ที่จะเกิดขึ้นกับผู้เรียนตามชื่อวิชา แต่ละหน่วยควรเกาะเกี่ยวกันอย่างสัมพันธ์ เชื่อมโยงและสอดคล้องกับสาระของหลักสูตรตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ด้วย

หน่วยการเรียนรู้ที่ดี มีลักษณะดังนี้ (นาคยา ปีฉันทนานนท์, 2546:51)

1. Academic มีความเป็นวิชาการ
2. Application ผู้เรียนนำไปประยุกต์ใช้ได้
3. Active ทำให้ผู้เรียนเกิดประสบการณ์
4. Adult ทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ร่วมกับผู้ใหญ่
5. Authenticity ตรงกับชีวิตจริงของผู้เรียน
6. Assessment ประเมินผลได้หลากหลาย

ขั้นที่ 4 เขียนคำอธิบายรายวิชา ประกอบด้วยคำหรือข้อความที่เป็นเนื้อหา กิจกรรมหรือกระบวนการและจุดประสงค์ของการเรียน

ขั้นที่ 5 เขียนประมวลการสอนหรือแผนการสอนระยะยาว

ขั้นที่ 6 จัดทำแผนการสอนระดับหน่วยการเรียนรู้

การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาเป็นขั้นตอนหรือเป็นภารกิจสำคัญ เพราะหลักสูตรเปรียบเสมือนแผนที่ของการเดินทาง หากแผนที่ไม่ถูกต้อง การเดินทางจะไม่บรรลุถึงจุดหมาย ดังนั้นผู้บริหารและคณะครูต้องทำหลักสูตรสถานศึกษาให้มีคุณภาพก่อนเพื่อสร้างให้ผู้เรียนเกิดคุณภาพตามมาตรฐานในระดับประเทศ

การพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น

1. ความหมายของหลักสูตรระดับท้องถิ่น

นักการศึกษาและนักพัฒนาหลักสูตร ได้ให้ความหมายของหลักสูตรระดับท้องถิ่น ในลักษณะที่คล้ายคลึงและแตกต่างกัน ดังนี้

หลักสูตรระดับท้องถิ่น หมายถึง การนำเอาหลักสูตรแม่บทมาปรับใช้ให้เหมาะสม กับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนนั้น เนื้อหาสาระจะสอดคล้องสัมพันธ์กับท้องถิ่นมากขึ้น การเรียนรู้เป็นการเรียนรู้ที่จะนำไปใช้ได้จริงในชีวิต (อ้างใน นิพนธ์ บรรพสาร, 2546)

หลักสูตรระดับท้องถิ่น หมายถึง มวลประสบการณ์ที่จัดขึ้นทั้งในและนอกห้องเรียน เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ความสามารถ ทักษะ เจตคติ และคุณภาพการดำรงชีวิตโดยใช้ ทรัพยากรท้องถิ่น (กรมวิชาการ, 2540:11)

หลักสูตรระดับท้องถิ่น หมายถึง มวลประสบการณ์ที่สถานศึกษาหรือหน่วยงาน และบุคคลในท้องถิ่นจัดให้แก่ผู้เรียนตามสภาพและความต้องการของท้องถิ่นนั้นๆ

Beauchamp (อ้างใน นิพนธ์ บรรพสาร, 2546) กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น นั้นควรให้ผู้ใช้หลักสูตรได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรและได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎี อาณาเขต (Area) ที่เหมาะสมกับหลักสูตรว่าควรอยู่ที่โรงเรียนแต่ละแห่ง ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนแต่ละแห่งจะมีสภาพปัญหาและความต้องการแตกต่างกันและการพัฒนาหลักสูตรควรเปิดโอกาสให้ครู ได้พัฒนา หลักสูตรขึ้นใช้เองโดยสะดวกอีกด้วย

จากการศึกษาความหมายที่นักการศึกษาได้ให้ไว้ข้างต้นพอจะสรุปได้ว่า หลักสูตร ระดับท้องถิ่น หมายถึง มวลประสบการณ์ที่สถานศึกษาจัดขึ้นทั้งในและนอกห้องเรียน เพื่อพัฒนา ผู้เรียนให้มีความรู้ ความสามารถ ทักษะ เจตคติ และคุณภาพการดำรงชีวิตโดยอาศัยท้องถิ่นเข้ามามี ส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร

2. ลักษณะของการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น

การพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น สามารถทำได้ใน 5 ลักษณะ (กรมวิชาการ, 2540:12) คือ การปรับปรุงกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม การปรับรายละเอียดของเนื้อหา การปรับปรุงและ/หรือเลือกใช้สื่อการเรียนให้เหมาะสม การจัดทำสื่อการเรียนขึ้นใหม่ การจัดทำ คำอธิบายหรือ รายวิชาเพิ่มเติม โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม

การพัฒนาหลักสูตรลักษณะนี้ ท้องถิ่นหรือสถานศึกษาสามารถกระทำได้กับทุกกลุ่มสาระ ก่อนการลงมือพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพความต้องการของท้องถิ่น นักพัฒนาหลักสูตรจะต้องวิเคราะห์ภาระงานสอน โดยศึกษาจากคำอธิบายรายวิชาที่กำหนด เพื่อที่จะได้ทราบว่าในแต่ละเนื้อหา รายวิชา ควรมีการพัฒนาให้สอดคล้องกับท้องถิ่นอย่างไร

2. การปรับรายละเอียดของเนื้อหา

การพัฒนาหลักสูตรลักษณะนี้ มีวิธีการเช่นเดียวกับการพัฒนาหลักสูตรด้วยการปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม กล่าวคือ นอกจากจะปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอนแล้ว ท้องถิ่นสามารถปรับรายละเอียดของเนื้อหาสาระให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นได้ โดยนำเอาเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นของตนมาให้ผู้เรียนได้ศึกษาหรือฝึกทักษะ

การพัฒนาหลักสูตรในลักษณะการปรับรายละเอียดของเนื้อหาสามารถทำได้กับทุกกลุ่มสาระหรือทุกรายวิชา และสามารถดำเนินการได้เองโดยรายละเอียดต่างๆ ที่พัฒนาจะปรากฏในแผนการสอน

3. การปรับปรุงและเลือกใช้สื่อการสอน

เป็นกระบวนการพัฒนาที่ต่อเนื่องมาจากการที่ท้องถิ่นได้ลงมือพัฒนาหลักสูตรตามลักษณะที่ 1 และ 2 แล้ว และสื่อการเรียนการสอนที่มีอยู่ทั่วไปอาจไม่สอดคล้องเหมาะสมกับกิจกรรมหรือเนื้อหาสาระที่ได้พัฒนาไป จึงจำเป็นต้องปรับปรุงและเลือกใช้สื่อให้เหมาะสม

สื่อการเรียนการสอนที่สามารถจะพัฒนาเพื่อนำมาใช้ประกอบในการจัดกิจกรรมหรือประสบการณ์การเรียนรู้ประกอบด้วย หนังสือเรียน แบบฝึกหัด หนังสือเสริมประสบการณ์ คู่มือครู นอกจากนี้ยังมีสื่อที่นำมาใช้ประกอบได้อีกหลายอย่าง เช่น สื่อที่เป็นวัสดุอุปกรณ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น

การพัฒนาหลักสูตรในลักษณะนี้ ผลที่ได้จะเป็นการจัดหารวบรวมสื่อที่มีอยู่แล้ว รวมทั้งการสำรวจแหล่งสื่อ สำหรับใช้ประกอบการจัดกิจกรรม เพื่อให้ผู้เรียนได้ค้นคว้าเพิ่มเติม ซึ่งจะระบุรายละเอียดการใช้และรายชื่อสื่อในแผนการสอนที่จัดทำ

4. การจัดทำสื่อการเรียนขึ้นใหม่

ในกรณีที่ผลการวิเคราะห์ความต้องการท้องถิ่นพบว่า ในทางปฏิบัติจำเป็นต้องจัดทำหรือสร้างสื่อขึ้นใหม่ ก็สามารถทำได้และควรทำในรูปของคณะทำงาน โดยมีกระบวนการวิเคราะห์จุดประสงค์ของหลักสูตร วิเคราะห์ขอบเขตเนื้อหาสาระ พิจารณาเวลาเรียน ตลอดจนวิเคราะห์ความรู้

ความสามารถของผู้เรียน จากนั้นจึงมาวางแผนจัดทำหรือสร้างสื่อการเรียน นำสื่อที่ได้ไปทดลองใช้ และปรับปรุงให้สมบูรณ์ขึ้น เพื่อให้ได้สื่อที่มีคุณภาพและเป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้อย่างแท้จริง

5. การจัดทำคำอธิบายรายวิชาเพิ่มเติมขึ้นใหม่

เป็นการจัดทำวิชาหรือรายวิชาขึ้นใหม่ เนื่องจากพบว่าสิ่งที่ควรพัฒนานั้นไม่มีในหลักสูตรแม่บท การพัฒนาหลักสูตรในลักษณะนี้ควรดำเนินการในรูปคณะทำงาน โดยมีขั้นตอนในการจัดทำ ดังนี้ ศึกษาและกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร กำหนดเนื้อหาสาระและเวลาเรียน จัดทำเอกสารชี้แจงรายละเอียดของรายวิชาที่จัดทำขึ้นใหม่ และเสนอขออนุมัติใช้หลักสูตรเป็นอันดับสุดท้าย

จากที่กล่าวมาเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรทั้ง 5 ลักษณะนี้ ผู้พัฒนาหลักสูตรต้องมีการวางแผนเป็นอย่างดี เพื่อให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติและเรียนรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นของตนให้ได้มากที่สุด

3. กระบวนการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น

จิตทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (อ้างใน นิพนธ์ บรรพสาร, 2546: 23) ได้กล่าวถึงกระบวนการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นว่าสามารถดำเนินการได้ตั้งแต่ระดับ โรงเรียนจนถึงระดับเขตการศึกษา โดยมีขั้นตอนสำคัญ ดังนี้

ขั้นที่ 1 การจัดตั้งคณะทำงานเพื่อพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น ซึ่งมีประมาณ 5-8 คน โดยคัดเลือกจากบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในด้านเนื้อหาวิชา ด้านการสอน ด้านสภาพท้องถิ่น และด้านการพัฒนาหลักสูตร บุคคลสำคัญในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นได้แก่

1. ครูผู้สอน ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในการสอน
2. ผู้บริหาร โรงเรียน ซึ่งเป็นผู้สามารถให้ความรู้คำแนะนำในด้านหลักสูตรและการสอน
3. ศึกษาานิเทศก์ ซึ่งเป็นผู้แนะนำและให้การสนับสนุนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

4. วิทยากรท้องถิ่น ซึ่งให้คำแนะนำด้านเนื้อหาวิชา สภาพปัญหา และความต้องการของท้องถิ่นได้

5. นักวิชาการ เช่น อาจารย์จากสถาบันการศึกษาต่างๆ ที่สามารถให้คำแนะนำด้านการพัฒนาหลักสูตรได้

ขั้นที่ 2 การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน คณะทำงานควรดำเนินการในเรื่องต่อไปนี้

1. ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับสภาพ และความต้องการของชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นๆ เพื่อให้หลักสูตรที่จัดทำขึ้นเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงและสภาพท้องถิ่น เช่น การศึกษาด้านประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่นก็เพื่อจัดการศึกษาให้ผู้เรียนมีความรักและหวงแหนในถิ่นกำเนิดของตนและเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น
2. สำรวจสภาพและความต้องการของผู้เรียน เพื่อให้หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นสอดคล้องกับพัฒนาการด้านร่างกาย สติปัญญา จิตใจ รวมทั้งความสนใจและความต้องการของผู้เรียนด้วย
3. ศึกษาทำความเข้าใจในหลักสูตรแม่บท ให้เข้าใจเกี่ยวกับปรัชญา หลักการ จุดหมาย จุดประสงค์และโครงสร้างของเนื้อหา การจัดการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน การวัดผลประเมินผลหลักสูตร
4. วิเคราะห์ศักยภาพของโรงเรียน เพื่อจะได้ทราบว่าโรงเรียนมีจุดเด่นหรือความพร้อมในเรื่องใด มีจุดด้อยหรือขาดแคลนในเรื่องใด

ขั้นที่ 3 การกำหนดจุดประสงค์ของหลักสูตรระดับท้องถิ่น จุดประสงค์ในที่นี้หมายถึง สิ่งที่น่ามุ่งหวังจะให้ผู้เรียนได้บรรลุผลหลังจากที่เรียนรายวิชานั้นๆ แล้ว ในการกำหนดจุดประสงค์นั้น คณะทำงานควรศึกษาจากสภาพ ปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นและผู้เรียน เพื่อกำหนดสภาพที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียนเมื่อเรียนจบรายวิชานั้นและควรเป็นจุดประสงค์ที่นำไปปฏิบัติได้จริง

ขั้นที่ 4 การกำหนดเนื้อหา โดยจะต้องนำจุดประสงค์ที่ระบุไว้แล้วจากขั้นที่ 3 มาวิเคราะห์แล้วกำหนดเนื้อหาสาระของรายวิชาอย่างกว้างๆ ให้ครอบคลุมส่วนที่เป็นทั้งความรู้และทักษะ จากนั้นจึงแยกแยะออกเป็นเนื้อหาย่อย ซึ่งในส่วนนี้เองที่คณะทำงานสามารถปรับเปลี่ยนเนื้อหาที่จะนำมาสอนให้เหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่น ในการกำหนดเนื้อหานี้ควรกำหนดให้เหมาะสมกับวัยและพื้นฐานความรู้เดิมของผู้เรียน มีความถูกต้อง ทันสมัย น่าสนใจ

ขั้นที่ 5 การกำหนดกิจกรรม โดยพิจารณาจากจุดประสงค์แต่ละข้ออย่างละเอียด กิจกรรมที่กำหนดไม่ควรมากหรือน้อยเกินไป ควรเน้นทักษะกระบวนการ เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติโดยครูผู้สอนคอยประสาน ชี้แนะ

ขั้นที่ 6 การกำหนดเวลาเรียน ซึ่งมักถือเอาโครงสร้างของหลักสูตรแม่บทและปริมาณเนื้อหาที่ผู้เรียนต้องเรียนเป็นเครื่องกำหนด

ขั้นที่ 7 การกำหนดเกณฑ์การวัดผลประเมินผล ซึ่งมีสิ่งที่ควรระบุในขั้นนี้คือ รายวิชานี้จะมีการวัดและประเมินผลประเภทใด เช่น ก่อนเรียน ระหว่างเรียน และ หรือเมื่อจบ หลักสูตร วิธีการวัดผลหรือเครื่องมือที่ใช้วัดผลมีอะไรบ้าง เช่น ใช้วิธีทำแบบทดสอบ การให้ตอบแบบสอบถาม การสังเกต เป็นต้น และมีเกณฑ์ในการประเมินอย่างไร รวมทั้งมีการตัดสินผลว่า ผู้เรียนผ่านหรือไม่ผ่าน หรืออยู่ในคุณภาพระดับใด

ขั้นที่ 8 การจัดทำเอกสารหลักสูตร เช่น แผนการสอน คู่มือครู หนังสืออ่านเพิ่มเติม และสื่อต่างๆ เป็นต้น เพื่อให้ผู้ใช้หลักสูตรหรือครูผู้สอนสามารถนำหลักสูตรไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ขั้นที่ 9 การตรวจสอบคุณภาพและการทดลองใช้หลักสูตร เพื่อนำผลมาปรับปรุงข้อบกพร่องก่อนนำไปใช้จริง โดยคณะทำงานต้องกำหนดเป็นแผนอย่างมีขั้นตอนและระบบ อาจประชุมพิจารณาร่วมกันหรือให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบว่าองค์ประกอบต่างๆ ของหลักสูตรมีความสอดคล้องกันหรือไม่อย่างไร ภาษามีความชัดเจนเพียงใด แล้วปรับปรุงแก้ไขก่อนนำไปทดลองใช้

ในการทดลองใช้หลักสูตรนั้น คณะทำงานต้องเตรียมครูผู้สอนให้เข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตรและการใช้หลักสูตรเสียก่อน จากนั้นจึงทดลองให้ครูนำไปใช้ในชั้นเรียน โดยคณะทำงานต้องนิเทศติดตามผลการใช้หลักสูตรและทำความเข้าใจร่วมกับครูผู้สอนแล้วร่วมกันวิเคราะห์หาข้อบกพร่องเพื่อนำมาปรับปรุงหลักสูตรให้มีคุณภาพมากขึ้นก่อนนำไปใช้จริง

ขั้นที่ 10 การเสนอขออนุมัติใช้หลักสูตร เป็นการเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตามลำดับขั้นตั้งแต่หน่วยงานในท้องถิ่นจนถึงกระทรวงศึกษาธิการเพื่อขออนุมัติใช้หลักสูตรและเพื่อประกาศใช้หรือเผยแพร่การใช้หลักสูตรต่อไป

ขั้นที่ 11 การนำหลักสูตรไปใช้ คณะทำงานจะต้องวางแผนการใช้หลักสูตร โดยต้องจัดอบรมครูเกี่ยวกับวิธีการใช้หลักสูตร และผู้บริหารหรือผู้เกี่ยวข้องที่ได้รับมอบหมายจะต้องนิเทศติดตามผลการใช้หลักสูตรของครู เพื่อให้การสอนเป็นไปตามจุดประสงค์ของหลักสูตร

ขั้นที่ 12 การประเมินผลหลักสูตร วัตถุประสงค์ของการประเมินผลหลักสูตร คือ

1. เพื่อดูว่าหลักสูตรนั้นเมื่อนำไปปฏิบัติจริงแล้วได้ผลเพียงใด บรรลุวัตถุประสงค์หรือไม่
2. เพื่อหาทางปรับปรุงหลักสูตรหากพบสิ่งบกพร่อง
3. เพื่อหาข้อดี ข้อเสียในวิธีการจัดประสบการณ์การเรียนรู้
4. เพื่อช่วยในการตัดสินใจของฝ่ายบริหารว่าควรใช้หลักสูตรต่อไปหรือไม่

ในการประเมินผลหลักสูตรจะต้องวางแผนว่าจะประเมินในส่วนใดบ้าง เช่น ประเมินเอกสารหลักสูตร ประเมินผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน หรือประเมินหลักสูตรทั้งระบบและต้องวางแผนด้วยว่าจะดำเนินการเมื่อไร เพื่อให้แน่ใจว่าผลที่ได้รับจากการประเมินสามารถนำไปใช้ได้ทันการ จากนั้นจึงกำหนดวิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล จัดทำรายงานผลเพื่อพิจารณาประกอบ การตัดสินใจว่า หลักสูตรมีคุณค่าตรงตามวัตถุประสงค์หรือไม่ ต้องปรับปรุงส่วนใดหรือยกเลิกไป

ในการพัฒนาหลักสูตรนั้น มีกระบวนการใหญ่ๆ อยู่ 3 กระบวนการ คือ การวางแผน การจัดทำหรือขกร่างหลักสูตร การนำหลักสูตรไปใช้ และการประเมินผลหลักสูตร โดยจะเห็นว่า

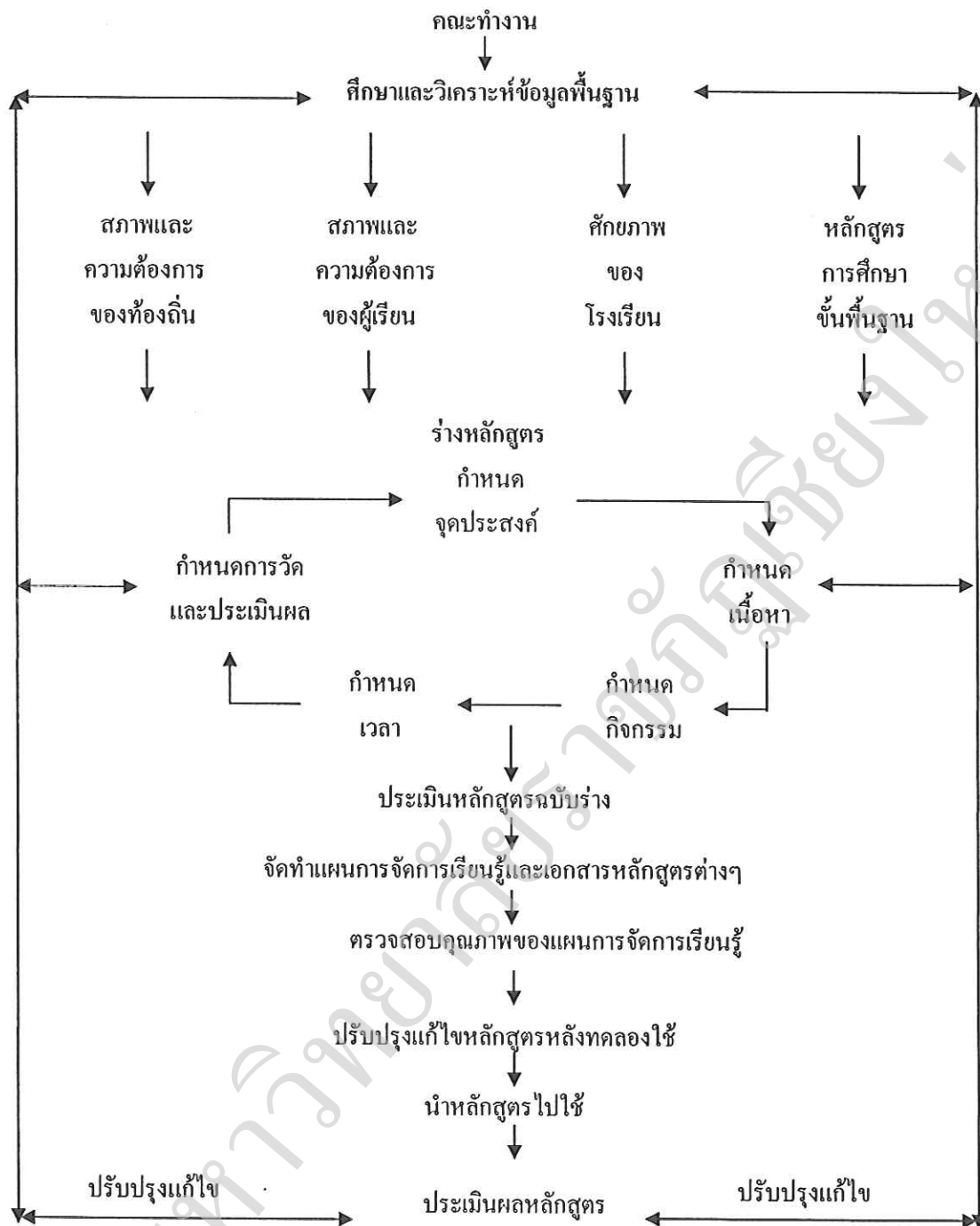
ขั้นที่ 1 ถึงขั้นที่ 2 ถือเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน

ขั้นที่ 3 ถึงขั้นที่ 7 เป็นการวางแผนและขกร่างหลักสูตร

ขั้นที่ 8 ถึงขั้นที่ 11 เป็นการนำหลักสูตรไปใช้

ขั้นที่ 12 เป็นการประเมินผลหลักสูตร

จากข้อมูลข้างต้นแสดงเป็นภาพรวมของแนวทางการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ สาระที่ 1 เรื่อง “ประติมากรรมกระดาษ” สำหรับผู้เรียนช่วงขั้นที่ 4 โรงเรียนแม่สะเรียง “ปริพัตรศึกษา” ได้ดังนี้

ภาพที่ 2.5 กรอบแนวคิดในการพัฒนาหลักสูตร

4. ปัญหาในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (อ้างใน นิพนธ์ บรรพสาร, 2546:29) กล่าวถึงปัญหาในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นว่ามีดังนี้

1. ปัญหาด้านครู ครูส่วนมากไม่มีความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น ไม่ทราบว่าจะพัฒนาอย่างไร เริ่มต้นตรงไหน เพราะชินกับการสอนนักเรียนแต่เพียงในหลักสูตรที่กำหนด จึงไม่คิดจะพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น นอกจากนี้ ครูยังมีการะงานมาก จึงไม่มีเวลาที่จะศึกษาหรือจัดทำ
2. ปัญหาด้านผู้บริหารโรงเรียน คือยังไม่ให้การสนับสนุนส่งเสริมการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นเท่าที่ควร และขาดความคิดริเริ่มในการดำเนินการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นของโรงเรียน
3. ปัญหาด้านบุคคลอื่นๆ เช่น ศึกษานิเทศก์ไม่มีความรู้ ความเข้าใจเรื่องการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น จึงไม่สามารถให้คำแนะนำหรือนิเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ หรือท้องถิ่นไม่มีวิทยากร ผู้รู้ที่จะให้คำแนะนำได้ รวมทั้งขาดผู้ชำนาญการในด้านอาชีพและด้านข้อมูลท้องถิ่น
4. ปัญหาด้านนักเรียน ที่ไม่สนใจ ไม่เห็นความสำคัญของรายวิชาท้องถิ่น และมุ่งเรียนวิชาสามัญเพื่อศึกษาต่อในมหาวิทยาลัย
5. ปัญหาด้านวัสดุอุปกรณ์และสถานที่ โรงเรียนไม่สามารถพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นเพราะไม่อาจจัดวัสดุอุปกรณ์หรือสื่อต่างๆ ได้ตามต้องการ และยังขาดเอกสารในการค้นคว้านอกจากนี้ยังมีความพร้อมด้านสถานที่
6. ปัญหาด้านงบประมาณ โรงเรียนไม่มีงบประมาณเพียงพอสำหรับสนับสนุนการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น
7. ปัญหาด้านความร่วมมือจากท้องถิ่น โรงเรียนไม่ได้รับความร่วมมือจากท้องถิ่นหรือได้รับน้อย นอกจากนี้ยังขาดแหล่งประกอบการสนับสนุน

อย่างไรก็ตาม มีข้อเสนอแนะและแนวทางแก้ไขในประเด็นปัญหาที่เกี่ยวกับหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนในระดับท้องถิ่น โดยผู้เข้าร่วมสัมมนา เรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับหลักสูตรที่พึงประสงค์ ที่จัดขึ้นเมื่อวันที่ 28 ถึง 29 กันยายน 2538 ณ โรงแรมสยามเบเวอตี้ กรุงเทพมหานคร ดังนี้ (กรมวิชาการ, 2540:10)

1. ประเด็นการจัดการศึกษาและกำหนดหลักสูตร เห็นว่า ควรจัดตามสภาพความเป็นจริงให้มากที่สุดและควรให้สอดคล้องกับสภาพชุมชนท้องถิ่นด้วย ควรให้ชุมชนหรือคนในท้องถิ่นได้มีบทบาทสำคัญในการคิดการจัดการศึกษา เพราะจะทำให้การริเริ่มการจัดการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละแห่งมีความมั่นคง เข้มแข็งยิ่งขึ้น ส่วนหลักสูตรนั้นควรเปิดกว้างคือบอกแต่จุดประสงค์เท่านั้น ควรยกเอากระบวนการขึ้นมาก่อนเนื้อหาเพื่อตรวจสอบว่าเด็กเรียนรู้ได้อย่างไรและได้เรียนรู้อะไร ส่วนเนื้อหาถือว่ารองลงไป และควรจะมีลักษณะเป็นทั้งระบบคืออยู่ทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน มีความยืดหยุ่นในเรื่องของการมีส่วนร่วมของชุมชน นักเรียนควรมีโอกาสออกไปฝึกงานกับวิทยากรในท้องถิ่น ควรระดมภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งมีศักยภาพมากมายในชุมชน ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรและในการพัฒนาหลักสูตรนั้นควรนำศาสตร์ชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประสมประสานกับศาสตร์สากล ซึ่งมีความเป็นวิทยาศาสตร์สามารถอธิบายได้ และควรนำสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัว ผู้เรียนหรือสิ่งที่เป็นปัญหาของชุมชนมากำหนดไว้ในหลักสูตรเพื่อนำไปสู่การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ที่สำคัญคือ ครูควรทำความรู้จักกับชุมชนท้องถิ่น ทำตัวให้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และนำกำลังของชุมชนมาเป็นส่วนหนึ่งของการสอนเพื่อให้ความรู้ให้ได้ พยายามทำให้โรงเรียนเป็นสถานที่เพื่อพัฒนาชีวิตและชุมชน วิธีการจัดการศึกษาในรูปแบบต่างๆ ที่นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาตอบสนองให้กับความต้องการของท้องถิ่นได้นั้น จะช่วยให้ชุมชนคิด วิเคราะห์ แก้ปัญหาของตนเองได้ ผู้ให้ความรู้ให้ประสบการณ์เกิดความรู้สึภาคภูมิใจในการถ่ายทอดภูมิรู้ของตนแก่ลูกหลาน และผู้เรียนเองเกิดความสนุกสนานเกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนและเรียนรู้ได้รวดเร็วยิ่งขึ้น

2. ประเด็นการนำหลักสูตรไปใช้ เห็นว่า เมื่อหลักสูตรได้เปิดกว้างให้ท้องถิ่นสามารถพัฒนาหลักสูตรและสื่อได้ตามความเหมาะสม แต่ปัญหาคือ ครูและผู้บริหารบางส่วนยังไม่เข้าใจเนื้อหาของหลักสูตรและแนวทางการนำหลักสูตรไปใช้เท่าที่ควร แนวทางการแก้ปัญหานั้นเห็นว่า กรมวิชาการควรมีเจ้าหน้าที่ด้านหลักสูตรเข้าร่วมวางแผนและให้คำแนะนำ และในฐานะที่โรงเรียนเป็นผู้ร่วมพัฒนาหลักสูตร บุคลากรในโรงเรียนควรมีการทบทวนและทำความเข้าใจในเรื่องของหลักสูตรและวิธีการนำหลักสูตรไปใช้ให้ชัดเจน นอกจากนี้การที่ครูบางส่วนไม่ถือว่าการให้บริการประชาชนหรือการช่วยเหลือชุมชนเป็นหน้าที่ แต่จะขอสอนตามหน้าที่เสียก่อนไม่ได้คิดว่าการพบปะแลกเปลี่ยนความรู้กับชุมชนก็เป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรเหมือนกันนั้น แนวทางที่จะเป็นไปได้เพื่อแก้ไขคือ ครู ผู้ปกครองและชุมชนต้องร่วมมือกันทุกๆ ด้าน จัดให้มีเครือข่ายในแต่ละกลุ่มเพื่อแสวงหาการเรียนรู้ร่วมกัน ให้หลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเป็นไปเพื่อแก้ปัญหาสังคม ครูต้องมีความตั้งใจจริง เป็นคนของชุมชนและทำงานเพื่อชุมชน

3. ประเด็นการจัดการเรียนการสอน หรือการจัดกระบวนการเรียนรู้ยังไม่เป็นไปในลักษณะที่ทำให้ผู้เรียนเกิดเจตคติที่ดีในการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอซึ่งเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนา หลักสูตร มีแนวทางปฏิบัติเพื่อแก้ไข ดังนี้ คือ โรงเรียนหรือครูจะต้องเน้นกิจกรรมที่ผู้เรียนมีส่วนร่วมมากที่สุด เพราะจะทำให้ผู้เรียนเข้าใจถึงกระบวนการแสวงหาความรู้ ต้องจัดกิจกรรมที่หลากหลาย เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเข้าร่วมกิจกรรมตามความสนใจและความถนัด เพื่อพัฒนาศักยภาพในด้านการคิดวิเคราะห์เกี่ยวกับปัญหาและการแก้ปัญหาในชุมชน ตลอดจนสามารถพัฒนาตนเองได้ ครูควรศึกษาศักยภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนให้มากขึ้น ครูควรพาผู้เรียนไปทัศนศึกษาตามแหล่งความรู้ที่สำคัญๆ ของชุมชน และในบางครั้งการเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นอาจไม่ต้องสอนในโรงเรียนแต่ให้ผู้เรียนเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนในหมู่บ้านของตนตามโอกาสอำนวย และให้ชาวบ้านเป็นครูของชุมชนนั้นๆ

4. ประเด็นการวัดผลประเมินผล ซึ่งครูส่วนใหญ่สอนให้รู้แต่ขาดการฝึกปฏิบัติ ในสิ่งอันอาจเกี่ยวพันถึงเรื่องการวัดผลประเมินผล ดังนั้นแนวทางแก้ไขคือ การควรเน้นภาคปฏิบัติให้มากขึ้น ควรกำหนดจุดประสงค์ให้มีลักษณะเป็นพฤติกรรมที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตจริงได้ อันจะทำให้การวัดผลมีความชัดเจนขึ้น และการวัดผลประเมินผลต้องไม่ลืมด้านคุณธรรมจริยธรรมด้วย

เมื่อพิจารณาถึงความหมายรวมถึงกระบวนการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาและหลักสูตรท้องถิ่นจะเห็นว่ามี mốiความใกล้เคียงกัน

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544

หลักการ

เพื่อให้การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นไปตามแนวนโยบายการจัดการศึกษาของประเทศ จึงกำหนดหลักการของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานไว้ดังนี้ (กรมวิชาการ, 2545 : 11)

1. เป็นการศึกษาเพื่อความเป็นเอกภาพของชาติ มุ่งเน้นความเป็นไทยควบคู่กับความเป็นสากล
2. เป็นการศึกษาเพื่อปวงชน ที่ประชาชนทุกคนจะได้รับการศึกษาอย่างเสมอภาค และเท่าเทียมกัน โดยสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
3. ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาและเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยถือว่าผู้เรียน มีความสำคัญที่สุด สามารถพัฒนาตามธรรมชาติ และเต็มตามศักยภาพ
4. เป็นหลักสูตรที่มีโครงสร้างยืดหยุ่นทั้งด้านสาระ เวลา และการจัดการเรียนรู้
5. เป็นหลักสูตรที่จัดการศึกษาได้ทุกรูปแบบ ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมาย สามารถเทียบโอนผลการเรียนรู้ และประสบการณ์

จุดหมาย

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข และมีความเป็นไทย มีศักยภาพในการศึกษาต่อและประกอบอาชีพ จึงกำหนดจุดหมาย ซึ่งถือเป็นมาตรฐานการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ดังต่อไปนี้

1. เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยในตนเอง ปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ มีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมอันพึงประสงค์
2. มีความคิดสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน รักการอ่าน รักการเขียน และรักการค้นคว้า
3. มีความรู้อันเป็นสากล รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและความเจริญก้าวหน้าทาง วิทยาการมีทักษะและศักยภาพในการจัดการ การสื่อสารและการใช้เทคโนโลยี ปรับวิธีการคิด วิธีการทำงานได้เหมาะสมกับสถานการณ์
4. มีทักษะและกระบวนการ โดยเฉพาะทางคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ทักษะการคิด การสร้างปัญหา และทักษะในการดำเนินชีวิต
5. รักการออกกำลังกาย ดูแลตนเองให้มีสุขภาพและบุคลิกภาพที่ดี
6. มีประสิทธิภาพในการผลิตและการบริโภค มีค่านิยมเป็นผู้ผลิตมากกว่าผู้บริโภค
7. เข้าใจในประวัติศาสตร์ของชาติไทย ภูมิใจในความเป็นไทย เป็นพลเมืองดี ยึดมั่นในวิถีชีวิต และการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
8. มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ภาษาไทย ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี กีฬา ภูมิปัญญาไทย ทรัพยากรธรรมชาติ และพัฒนาสิ่งแวดล้อม
9. รักประเทศชาติและท้องถิ่น มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามให้สังคม

โครงสร้าง

กำหนดโครงสร้างของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานดังนี้

1. ระดับช่วงชั้น

กำหนดหลักสูตรเป็น 4 ช่วงชั้น ตามระดับพัฒนาการของผู้เรียน ดังนี้

ช่วงชั้นที่ 1 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึง 3

ช่วงชั้นที่ 2 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ถึง 6

ช่วงชั้นที่ 3 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ถึง 3

ช่วงชั้นที่ 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ถึง 6

2. สาระการเรียนรู้

กำหนดสาระการเรียนรู้ตามหลักสูตรซึ่งประกอบด้วย องค์ความรู้ ทักษะหรือกระบวนการเรียนรู้และคุณลักษณะหรือค่านิยม คุณธรรม จริยธรรมของผู้เรียนเป็น 8 กลุ่ม คือ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะ การงานอาชีพและเทคโนโลยี ภาษาต่างประเทศ

สาระการเรียนรู้ทั้ง 8 กลุ่มนี้ เป็นพื้นฐานสำคัญที่ผู้เรียนทุกคนต้องเรียนรู้ โดยอาจจัดเป็น 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มแรก ประกอบด้วย ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์และสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นสาระการเรียนรู้ที่สถานศึกษาต้องใช้เป็นหลักในการจัดการเรียนการสอนเพื่อสร้างพื้นฐานการคิด และเป็นกลยุทธ์ในการแก้ปัญหาและวิกฤตของชาติ

กลุ่มที่ 2 ประกอบด้วย สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะ การงานอาชีพและเทคโนโลยี และภาษาต่างประเทศ เป็นสาระการเรียนรู้ที่เสริมสร้างพื้นฐานความเป็นมนุษย์และสร้างศักยภาพในการคิดและการทำงานอย่างสร้างสรรค์

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดสาระการเรียนรู้ในแต่ละกลุ่มไว้เฉพาะส่วนที่จำเป็นในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนทุกคนเท่านั้น สำหรับส่วนที่ตอบสนองความสามารถ ความถนัดและความสนใจของผู้เรียนแต่ละคนนั้น สถานศึกษาสามารถกำหนดเพิ่มขึ้นได้ให้สอดคล้องและสนองตอบศักยภาพของผู้เรียนแต่ละคน

3. กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

เป็นกิจกรรมที่จัดเพิ่มเติมจากกิจกรรมที่จัดให้เรียนรู้ตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ทั้ง 8 กลุ่ม แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ กิจกรรมแนะแนว และกิจกรรมนักเรียน

4. มาตรฐานการเรียนรู้

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ 8 กลุ่ม ที่เป็นข้อกำหนดคุณภาพผู้เรียนด้านความรู้ ทักษะ กระบวนการ คุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมของแต่ละกลุ่ม เพื่อใช้เป็นจุดมุ่งหมายในการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ซึ่งกำหนดเป็น 2 ลักษณะ คือ มาตรฐานการเรียนรู้การศึกษาขั้นพื้นฐานและมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น

5. เวลาเรียน

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน กำหนดเวลาเรียนไว้ดังนี้

ช่วงชั้นที่ 1 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 – 3 มีเวลาเรียนประมาณปีละ 800 – 1,000 ชั่วโมง โดยเฉลี่ยวันละ 4 – 5 ชั่วโมง

ช่วงชั้นที่ 2 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 – 6 มีเวลาเรียนประมาณปีละ 800 – 1,000 ชั่วโมง โดยเฉลี่ยวันละ 4 – 5 ชั่วโมง

ช่วงชั้นที่ 3 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 – 3 มีเวลาเรียนประมาณปีละ 1,000 – 1,200 ชั่วโมง โดยเฉลี่ยวันละ 5 – 6 ชั่วโมง

ช่วงชั้นที่ 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 – 6 มีเวลาเรียนปีละไม่น้อยกว่า 1,200 ชั่วโมง โดยเฉลี่ยวันละไม่น้อยกว่า 6 ชั่วโมง

การจัดหลักสูตร

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดโครงสร้าง เวลาเรียนไว้อย่างกว้าง ๆ สถานศึกษาต้องนำโครงสร้างดังกล่าวไปจัดทำเป็นหลักสูตรสถานศึกษา โดยคำนึงถึงสภาพปัญหา ความพร้อม เอกลักษณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ทั้งนี้สถานศึกษาต้องจัดทำรายวิชาในแต่ละกลุ่มให้ครบถ้วนตามมาตรฐานที่กำหนด

นอกจากนี้สถานศึกษา สามารถจัดทำสาระการเรียนรู้เพิ่มเติมเป็นหน่วยการเรียนรู้รายวิชาใหม่ ๆ รายวิชาที่มีความเข้มข้นอย่างหลากหลาย ให้ผู้เรียนได้เลือกเรียนตามความถนัด ความสนใจ ความต้องการและความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงชั้นที่ 2 ถึง 4

ในช่วงการศึกษาภาคบังคับ คือ ช่วงชั้นที่ 1 ถึง 3 ให้จัดหลักสูตรเป็นรายปี และช่วงชั้นที่ 4 ให้จัดเป็นหน่วยกิต ดังนี้

ช่วงชั้นที่ 1 และ 2 เป็นช่วงแรกของการศึกษาภาคบังคับ หลักสูตรที่จัดขึ้นมุ่งเน้นให้ผู้เรียนพัฒนาคุณภาพชีวิต กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม ทักษะพื้นฐานด้านการอ่าน การเขียน การคิดคำนวณ การคิดวิเคราะห์ การติดต่อสื่อสารและพื้นฐานความเป็นมนุษย์ เน้นการบูรณาการอย่างสมดุลทั้งในด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ สังคมและวัฒนธรรม

ช่วงชั้นที่ 3 เป็นช่วงสุดท้ายของการศึกษาภาคบังคับ มุ่งเน้นให้ผู้เรียนสำรวจความสามารถ ความถนัด ความสนใจของตนเอง และพัฒนาบุคลิกภาพส่วนตน พัฒนาความสามารถ ทักษะพื้นฐานด้านการเรียนรู้ และทักษะในการดำเนินชีวิต ให้มีความสมดุลทั้งด้านความรู้ ความคิด ความสามารถ ความดีงามและความรับผิดชอบต่อสังคม สามารถสร้างเสริมสุขภาพส่วนตนและชุมชน มีความภูมิใจในความเป็นไทย ตลอดจนใช้เป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพหรือศึกษาต่อ

ช่วงชั้นที่ 4 เป็นหลักสูตรที่มุ่งเน้นการศึกษาเพื่อเพิ่มพูนความรู้และทักษะเฉพาะด้านมุ่งปลูกฝังความรู้ ความสามารถ และทักษะในวิทยาการและเทคโนโลยีเพื่อให้เกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาต่อและการประกอบอาชีพ มุ่งมั่นพัฒนาตนและประเทศตามบทบาทของตน สามารถเป็นผู้นำและผู้ให้บริการชุมชนในด้านต่างๆ

ลักษณะหลักสูตรในช่วงชั้นที่ 4 นี้จัดเป็นหน่วยกิตเพื่อให้มีความยืดหยุ่นในการจัดแผนการเรียนรู้ที่ตอบสนองความสามารถ ความถนัด ความสนใจของผู้เรียนแต่ละคนทั้งด้านวิชาการและวิชาชีพ

การจัดเวลาเรียน

ช่วงชั้นที่ 1 และ 2 ให้จัดเวลาเรียนเป็นรายปี โดยมีเวลาเรียนวันละประมาณ 4 ถึง 5 ชั่วโมง

ช่วงชั้นที่ 3 ให้จัดเวลาเรียนเป็นรายปี โดยมีเวลาเรียนวันละประมาณ 5 ถึง 6 ชั่วโมง ควรจัดเวลาเรียนสำหรับกลุ่มสาระการเรียนรู้ทั้ง 8 กลุ่มให้มีสัดส่วนใกล้เคียงกัน แต่อย่างไรก็ตามกลุ่มภาษาไทย คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ ยังคงมีความสำคัญ ควรจัดเวลาเรียนให้มากกว่ากลุ่มอื่น สำหรับผู้เรียนที่มีความประสงค์จะศึกษาต่อ และจัดรายวิชาอาชีพหรือโครงการอาชีพสำหรับผู้เรียนที่มีความสามารถที่จะออกไปสู่โลกอาชีพ

ช่วงชั้นที่ 4 ให้จัดเวลาเรียนเป็นรายภาค โดยให้คือนักเป็นหน่วยกิต ใช้เกณฑ์ 40 ชั่วโมงต่อภาคเรียน มีน้ำหนักวิชา 1 หน่วยกิต และมีเวลาเรียนไม่น้อยกว่าวันละประมาณ 6 ชั่วโมง การจัดเวลาและสาระการเรียนรู้ในช่วงนี้เป็นการเริ่มเข้าสู่การเรียนเฉพาะสาขา จึงให้มีการเลือกเรียนในบางรายวิชาของแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้และจัดทำ “รายวิชาเพิ่มเติม” บางรายวิชาที่น่าสนใจ หรือที่มีความยากในระดับสูงขึ้นไป นอกจากนี้สถานศึกษาสามารถปรับรูปแบบการจัดหลักสูตรให้เหมาะสมยิ่งขึ้นได้ในบางกลุ่มสาระ เช่น ศิลปะ การงานอาชีพและเทคโนโลยี ซึ่งยังจำเป็นต้องเรียนอยู่ อาจจัดเป็นรายวิชาสั้นๆ หรือรายวิชาเดี่ยว หรือรวมกันในลักษณะบูรณาการ ซึ่งก็อาจพัฒนาเป็นวิชาเลือกเฉพาะทางในระดับสูงขึ้นไปได้เช่นเดียวกัน

สาระและมาตรฐานการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544

สาระที่ 1 : ทศนศิลป์

มาตรฐาน ศ 1.1 : สร้างสรรค์งานทัศนศิลป์ตามจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์ วิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์คุณค่างานทัศนศิลป์ ถ่ายทอดความรู้สึก ความคิดต่องานศิลปะอย่างอิสระ ชื่นชม และประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

มาตรฐาน ศ 1.2 : เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างทัศนศิลป์ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เห็นคุณค่างานทัศนศิลป์ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และสากล

ความสำคัญ วิสัยทัศน์ และคุณภาพของผู้เรียน กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ

1. ความสำคัญ

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ มุ่งเน้นการส่งเสริมให้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีจินตนาการทางศิลปะ ชื่นชมความงาม สุนทรียภาพ ความมีคุณค่า ซึ่งมีผลต่อคุณภาพชีวิตมนุษย์ ดังนั้นกิจกรรมศิลปะสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาผู้เรียน โดยตรงทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์และสังคม ตลอดจนนำไปสู่การพัฒนาสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความเชื่อมั่นในตนเอง และแสดงออกในเชิงสร้างสรรค์ พัฒนาระบบการรับรู้ทางศิลปะ การเห็นภาพรวม การสังเกตรายละเอียด สามารถค้นพบศักยภาพของตนเอง อันเป็นพื้นฐานในการศึกษาต่อหรือประกอบอาชีพได้ ด้วยการมีความรับผิดชอบ มีระเบียบวินัย สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีความสุข

2. วิสัยทัศน์

การเรียนรู้ศิลปะ มุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจ การคิดที่เป็นเหตุเป็นผล ถึงวิธีการทางศิลปะ ความเป็นมาของรูปแบบ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและรากฐานทางวัฒนธรรม ค้นหาว่า ผลงานทางศิลปะสื่อความหมายกับตนเอง ค้นหาศักยภาพ ความสนใจส่วนตัว ฝึกการรับรู้ การสังเกตที่ละเอียดอ่อนอันนำไปสู่ความรัก เห็นคุณค่าและเกิดความซาบซึ้งในคุณค่าของศิลปะและสิ่งรอบตัว พัฒนาเจตคติ สมาธิ รสนิยมส่วนตัว มีทักษะ กระบวนการ วิธีการแสดงออก การคิดสร้างสรรค์ ส่งเสริมให้ผู้เรียนตระหนักถึงบทบาทของศิลปกรรมในสังคม ในบริบทของการสะท้อนวัฒนธรรมทั้งของตนเองและวัฒนธรรมอื่น พิจารณาว่าผู้คนในวัฒนธรรมของตนมีปฏิกิริยาตอบสนองต่องานศิลปะ ช่วยให้มีมุมมองและเข้าใจโลกทัศน์กว้างไกล ช่วยเสริมความรู้ ความเข้าใจ มโนทัศน์ด้านอื่นๆ สะท้อนให้เห็นมุมมองของชีวิต สภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง และความเชื่อความศรัทธาทางศาสนา ด้วยลักษณะธรรมชาติของกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ การเรียนรู้เทคนิคการทำงาน ตลอดจนการเปิดโอกาสให้แสดงออกอย่างอิสระ ทำให้ผู้เรียนได้รับการส่งเสริม สนับสนุนให้คิดริเริ่มสร้างสรรค์ คัดแปลง จินตนาการ มีสุนทรียภาพ และเห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมไทย และสากล

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะเสริมสร้างให้ชีวิตมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ช่วยให้มีจิตใจงดงาม มีสมาธิ สุขภาพกายและสุขภาพจิตมีความสุข อันเป็นรากฐานของการพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์ เป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตของมนุษยชาติโดยส่วนตน และส่งผลต่อการยกระดับคุณภาพชีวิตของสังคมโดยรวม

3. คุณภาพของผู้เรียน

เมื่อจบการศึกษาขั้นพื้นฐานในกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะแล้ว ผู้เรียนจะมีจิตใจงดงาม มีสุนทรียภาพ รักความสวยงาม ความเป็นระเบียบ รับรู้อย่างพินิจพิเคราะห์ เห็นคุณค่า ความสำคัญของศิลปะ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมอันเป็นมรดกทางภูมิปัญญาของคนในชาติ สามารถค้นพบศักยภาพ ความสนใจของตนเองเป็นพื้นฐานในการศึกษาต่อหรือประกอบอาชีพทางศิลปะ มีจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์ มีความเชื่อมั่นพัฒนาตนเองได้ และแสดงออกอย่างสร้างสรรค์ มีสมาธิในการทำงาน มีระเบียบวินัย ความรับผิดชอบ สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

1. ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ด้วยเหตุที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาไทย เป็นองค์ความรู้ของชาวบ้านหรือทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านกระทำขึ้นจากสติปัญญา ความรู้ ความสามารถของชาวบ้านเอง เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาหรือการดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย โดยมีกระบวนการสั่งสม สืบทอดและกลั่นกรองกันมายาวนาน ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมที่มีความหมาย ผูกพันลึกซึ้งจากอดีตถึงปัจจุบัน อันเป็นการแสดงออกอย่างชาญฉลาดถึงความมีภูมิปัญญาของคนไทยในสมัยหนึ่ง ที่สามารถคิดค้นสิ่งที่เป็นระเบียบแบบแผน มีรูปแบบเป็นที่ยอมรับกันในสังคมเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต ทั้งยังมีคุณค่างดงามในรูปของงานศิลปะ ผลงานจากภูมิปัญญาของคนยุคก่อนจะปรากฏคุณค่าเด่นชัดและน่าทึ่งเห็นเมื่อเราได้ประจักษ์ถึงความสัมพันธ์ที่สอดคล้องระหว่างศิลปวัฒนธรรม ประเพณีกับสภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิตของคนในแต่ละยุคสมัย

จากพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบันที่ว่า “...ชาวบ้านนั้นแหละที่เขามีความรู้ เขาทำงานมาหลายชั่วอายุคน เขาทำกันอย่างไร เขามีความเฉลียวฉลาด เขารู้ว่าตรงไหนควรทำกิจกรรม เขารู้ว่าตรงไหนควรเก็บรักษาไว้ แต่ที่เสียไปเพราะพวกไม่รู้เรื่อง ไม่ได้ทำมานานแล้ว ทำให้ลืมว่าชีวิตมันเป็นไปโดยการกระทำที่ถูกต้อง...” เป็นพระราชดำรัสที่สะท้อนถึงพระปรีชาสามารถในการรับรู้ และยังลึกถึงความหมายและความเป็นมาเป็นไปของภูมิปัญญาไทย พระองค์จึงเสด็จพระราชดำเนินจากพระราชวังเข้าสู่หมู่บ้านเพื่อเรียกค้นประสบการณ์และภูมิปัญญาของประชาชน เพื่อร่วมกันค้นหาวิธีการต่างๆ แล้วกำหนดโครงการพัฒนาชนบทขึ้นเป็นจำนวนมาก ให้บทเรียนที่นำศึกษาจำนวนนับไม่ถ้วน เป็นการเปิดโอกาสให้เหล่าพสกนิกรของพระองค์ได้พัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างเต็มความสามารถ ด้วยทรงตระหนักดีว่าทรัพยากรมนุษย์มีค่าเกินจะวัดประมาณได้ เป็นรากฐานที่มั่นคงอย่างแท้จริงในการพัฒนาบ้านเมือง และควรเป็นเป้าหมาย

สูงสุดในการพัฒนาประเทศ นับเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงเล็งเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาไทยอย่างแท้จริง

ประเวศ วะสี (2536:7) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าเป็นรากฐานของวัฒนธรรม กล่าวคือ คนใดดำรงความเป็นกลุ่มหรือชนชาติหรือประเทศมาเป็นเวลานาน ต้องมีภูมิปัญญาของกลุ่มหรือของชนชาติหรือของประเทศ

นิคม ชนม์กุล (อ้างใน นิพนธ์ บรรพสาร, 2546 : 30) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

1. ทำให้เกิดความสงบสุขทั้งในชุมชน หมู่บ้าน หรือในส่วนตัวของชาวบ้านเอง และสามารถปรับ ประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนามาใช้กับวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม
2. ทำให้คนในชุมชนพึ่งตนเอง ไม่ว่าจะเป็นทางด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ประเพณี
3. ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างมนุษย์กับสังคม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ได้อย่างยั่งยืนและช่วยปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตคนไทยให้เหมาะสมได้ตามยุคสมัย
4. ใช้ในการกำหนดแนวทางการทำงานของกลุ่มบุคคลหรือเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานต่างๆ ให้สอดคล้องและผสมกลมกลืนกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน
5. ทำให้ผู้เรียนรู้จักท้องถิ่น รัก ห่วงแหนและภาคภูมิใจในท้องถิ่น เป็นการเชื่อมโยงความรู้ระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้สมัยใหม่

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญอย่างมากเพราะเป็นเสมือนรากฐานทางวัฒนธรรมของคนในชุมชน ที่ช่วยสร้างสมดุลระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน เป็นการเชื่อมโยงองค์ความรู้ดั้งเดิมให้เข้ากับกับความรู้สมัยใหม่

2. ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น อาจเรียกได้หลายชื่อ เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาไทย และปราชญ์ชาวบ้าน เป็นต้น

มีผู้ให้ความหมายของ ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) ไว้ดังนี้

กรมวิชาการ (2540:2) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิด วิเคราะห์จนเกิดปัญญาและตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาให้เห็นเป็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาต่างๆ อาจกล่าวได้ว่า

ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชน และในตัวของผู้รู้เอง หากมีการสืบค้นหาเพื่อศึกษาและนำมาใช้ ก็จะเป็นที่รู้จักกัน เกิดการยอมรับ ถ่ายทอดและพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคตามสมัยได้

รัตนะ บัวสนธิ์ (อ้างใน นิพนธ์ บรรพสาร, 2546 :30) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง สิ่งที่เป็นโลกทัศน์ (Paradigm) ของคนในชุมชนชนบทหรือในท้องถิ่นที่มีต่อต้านต่างๆ ทั้งนี้โดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุดอยู่ที่การดำเนินชีวิตให้อยู่รอดโดยปกติสุขทั้งในระดับตัวบุคคลและระดับชุมชน

ประเวศ วะสี (อ้างใน นวลอนงค์ โลกา, 2547 : 29) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า สะสมมาจากประสบการณ์ของชีวิตสังคม และในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันและถ่ายทอดสืบต่อกันมายาวนานเป็นวัฒนธรรม มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปทุกสาขา วัฒนธรรมชุมชนจึงเป็นทรัพยากรอันมีคุณค่ามหาศาลของสังคม ประเทศชาติ ที่ต้องได้รับการดูแล เอาใจใส่และวางแผน มีลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน ไม่ใช่วิทยาศาสตร์
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีบูรณาการสูง
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมลึกซึ้งสูงส่ง
4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเห็นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม

ยิ่งยง เทาประเสริฐ (อ้างใน บรรเทิง ทานะพันธ์, 2544 :45) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาพื้นบ้านว่าเป็นองค์ความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ที่สั่งสมสืบทอดกันมาเป็นความสามารถและศักยภาพในเชิงแก้ปัญหา การปรับตัวเรียนรู้และสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อการดำรงอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ จึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติเผ่าพันธุ์หรือวิถีของชาวบ้าน

พรชัย ภาพันธ์ (2545:5) ได้ให้ความหมายภูมิปัญญาไว้ว่าเป็น ความสามารถ ความรู้ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม และความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์

วีณา แก้วดวง (2547:47) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหมายถึง แนวคิด แนวปฏิบัติ การทดลอง ความบังเอิญ ประสบการณ์ในด้านต่างๆ วัฒนธรรม ประเพณีที่ดำรงมา มีประโยชน์ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษมาจนถึงปัจจุบันด้วยความเฉลียวฉลาดถูกต้อง เพื่อนำมาเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตอย่างมีหลักเกณฑ์ ตามความเหมาะสมแต่ละท้องถิ่นและรักษาไว้ยังยืนตลอดไป โดยนำมาจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียน โดยมีครู และผู้รู้เป็นผู้ผสมผสานความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านต่างๆ กับความรู้สมัยใหม่ เป็นปรากฏการณ์ใหม่ด้านความรู้อย่างกว้างขวางขึ้นในระบบการศึกษาไทย

อินทรี หิรัญสาย (2545:19) กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึงสิ่งที่กลุ่มชนต่างๆ ได้สั่งสม สืบทอดและพัฒนามาเป็นเวลานานร้อยๆ ปี เป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการศึกษาเชิงประจักษ์ผ่านการพิสูจน์ ทดลองและกระบวนการจัดสรร ปรับปรุงและพัฒนาความคิดอย่างเป็นระบบ

นวลอนงค์ โลกา (2547:30) ได้สรุปไว้ว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ที่สะสมมาจากประสบการณ์ของชีวิตและสังคมในสภาพแวดล้อมที่ต่างๆ กัน ผ่านการพิสูจน์ ทดลอง พัฒนาอย่างเป็นระบบ ถ่ายทอดสืบต่อกันมายาวนานจนเป็นวัฒนธรรมของชุมชน

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ประสบการณ์ต่างๆ ของคนในท้องถิ่น ที่ได้รับการอบรมบ่มเพาะ สั่งสมและถ่ายทอดสืบต่อกันมา โดยมีเป้าหมายสูงสุดเพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตให้อยู่ได้อย่างมีความสุข เหมาะสมกับยุคสมัย

3. ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาไทยหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านแท้ๆ ที่คนไทยยึดถือสืบทอดกันมาจวบจนปัจจุบันล้วนเป็นมรดกอันทรงคุณค่า ภูมิปัญญาเหล่านี้มีหลายประเภท และทุกประเภทได้แทรกซึมในสายเลือดของคนไทย

รัตน์ บัณฑิต (อ้างใน นิพนธ์ บรรพสาร, 2546:30) ได้แบ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นตามระบบความสัมพันธ์เป็น 3 ลักษณะ คือ

1. ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ
2. ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับงาน
3. ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับการทำมาหากิน

อังศุล สมคะเนย์ (อ้างใน กรมวิชาการ, 2540:14) ได้แบ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่

1. กลุ่มคติ ความคิด ความเชื่อ
2. กลุ่มศิลปะ วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี
3. กลุ่มการประกอบอาชีพในท้องถิ่น
4. กลุ่มแนวคิด หลักปฏิบัติ หรือเทคโนโลยีที่ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชน

ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์ (อ้างใน นิพนธ์ บรรพสาร, 2546 :31) ได้แบ่งภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็น 9 ประเภท ดังนี้

1. ด้านคติ ความเชื่อ
2. ด้านวัฒนธรรมและธรรมเนียมประเพณี
3. ด้านเกษตรพื้นบ้าน
4. ด้านสิ่งแวดล้อม
5. ด้านสวัสดิการชุมชน
6. ด้านการรักษาพื้นบ้าน
7. ด้านเทคโนโลยีพื้นบ้าน
8. ด้านศิลปะพื้นบ้าน
9. ด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน

ช่อ สันธนาพิพัฒน์ (2546:42 – 47) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาไทยว่ามีหลายด้าน เช่น

1. ด้านเกษตรกรรม ได้แก่ การใช้วัสดุธรรมชาติแทนการใช้ปุ๋ยเคมี เช่น ทำเป็นขี้เถ้าแมลงและวัชพืชในไร่นา
2. ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ได้แก่ การสร้างโบราณสถานโบราณวัตถุที่มีความวิจิตรบรรจง แสดงเอกลักษณ์ไทย การสร้างบ้านทรงไทยที่สามารถระบายความร้อนได้อย่างน่าอัศจรรย์ การทำเครื่องเคลือบดินเผา เครื่องเบญจรงค์ เครื่องเงิน เครื่องทอง การทอผ้าไหม ผ้าพื้นเมือง การจักสานย่านลิเภา จักสานไม้ไผ่หรือหวาย เป็นต้น
3. ด้านการแพทย์แผนไทย ได้แก่ การใช้พืชสมุนไพรมาใช้รักษาโรคได้อย่างเหมาะสม การนวดแผนโบราณซึ่งเป็นที่เลื่องลือว่าสามารถแก้อาการปวดเมื่อยได้อย่างทันตาเห็น
4. ด้านศิลปกรรม ได้แก่ ภาพวาดจิตรกรรมฝาผนังในโบสถ์ วิหาร อันแสดงถึงเอกลักษณ์ประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยที่สัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์
5. ด้านภาษาและวรรณกรรม ได้แก่ ภาษาพูด ภาษาเขียน รวมถึงสุภาษิต คำพังเพย โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน เพลงพื้นบ้านต่างๆ
6. ด้านปรัชญา ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี ได้แก่ คำสอนของผู้ใหญ่ที่แฝงไว้ด้วยปรัชญาการดำเนินชีวิต ข้อคิดในการประพฤติปฏิบัติตน วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของคนไทยที่งดงามควรค่าแก่การอนุรักษ์ เช่น วัฒนธรรมการแต่งกาย การพูดจาอย่างมีสัมมาคารวะต่อผู้อาวุโส การต้อนรับแขกด้วยอัธยาศัยไมตรี การกราบ การไหว้ วัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์ เช่น การฟ้อนรำ การละคร รวมถึงศิลปะการต่อสู้ เช่น มวยไทยประเพณี

ต่าง ๆ เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง ประเพณีบุญบั้งไฟ บวชนาค หรือประเพณีสำคัญทางพุทธศาสนาในโอกาสต่าง ๆ

7. ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นความผูกพันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ได้แก่ พิธีบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การบิณฑบาตป่าเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

8. ด้านโภชนาการ ได้แก่ การจัดปรุงแต่งอาหารให้สวยงามน่ารับประทาน การปรุงอาหารคาวหวาน การใช้พืชผัก เครื่องปรุงที่มีในท้องถิ่นมาปรุงเป็นอาหาร

ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นสิ่งล้ำค่าเนื่องด้วยเป็นสิ่งสะท้อนเอกลักษณ์ความเป็นไทย เป็นความผูกพันยาวนานของคนไทยที่สืบทอดกันมาจนแล้วรู้แล้วเล่า ควรที่ชาวไทยต้องภูมิใจและร่วมมือร่วมใจรักษา สืบทอดให้ยาวนานต่อไป

4. กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

นอกจากภูมิปัญญาท้องถิ่นจะเกี่ยวข้องและมีความสำคัญต่อชุมชน สังคมประเทศชาติแล้วยังเกี่ยวข้องกับกฎหมายอีกหลายฉบับ ดังนี้

1.1 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540

มาตรา 46 ระบุว่า บุคคลซึ่งรวมกันเป็นท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 69 ระบุว่า บุคคลมีหน้าที่ป้องกันประเทศ รับราชการทหาร เสียภาษีอากร ช่วยเหลือราชการ รับการศึกษาอบรม พักภัย ปกป้องและสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาติ และภูมิปัญญาท้องถิ่นและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 81 ระบุว่า รัฐต้องจัดการศึกษาอบรมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม จัดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ ปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม สร้างเสริมความรู้และปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สนับสนุนการค้นคว้าวิจัยในศิลปวิทยาการต่างๆ เร่งรัดพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาประเทศ พัฒนาวิชาชีพครูและส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะและวัฒนธรรมของชาติ

มาตรา 289 ระบุว่า องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีหน้าที่บำรุงรักษาศิลปประเพณี ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น

2.2 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545 ถึง พ.ศ. 2549

เป็นแผนพัฒนาที่เน้นกลยุทธิ์การมีส่วนร่วมและการพึ่งตนเองในการพัฒนา โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ยึดทางสายกลางที่อยู่บนพื้นฐานของความสมดุลพอดี รู้จักพอประมาณอย่างมีเหตุผล มีความรอบรู้เท่าทันโลก มุ่งพัฒนาสังคมไทยสู่สังคมที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ โดยพัฒนาคนให้คิดเป็น ทำเป็น เรียนรู้ตลอดชีวิต มีเหตุผลและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง มีการเสริมสร้างฐานทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีนวัตกรรม ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และสร้างทุนทางปัญญา เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศควบคู่ไปกับการสืบสานประเพณี วัฒนธรรม ศาสนาและรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม

3.3 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542

มาตรา 7 ระบุว่า ในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิหน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ ใฝ่รู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

มาตรา 23 ระบุว่า การจัดการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่องความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปวัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทยและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา

มาตรา 27 ระบุว่า ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อ

ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสารของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ในวรรคหนึ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาในท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ

มาตรา 57 ระบุว่า ให้หน่วยงานทางการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในชุมชน ให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาโดยนำประสบการณ์ ความรอบรู้ ความชำนาญ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของบุคคลดังกล่าวมาใช้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษาและยกย่องเชิดชูผู้ที่ส่งเสริมและสนับสนุน การจัดการศึกษา

จากรายละเอียดข้างต้นจะเห็นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับ กฎหมายหลายฉบับด้วยกัน ได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 แผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545 ถึง พ.ศ. 2549 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ซึ่งเมื่อระบุไว้เช่นนี้แล้ว ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกคนต้องตระหนักในความสำคัญและ ช่วยกันผลักดันให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งช่วยพัฒนาชุมชนและประเทศชาติให้เจริญสมดัง เจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ

5. ปัญหาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ข้อ สันชนพิพัฒน์(2546:42-47) ได้กล่าวถึงปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจ สังคมและ การเมืองที่เกิดขึ้นในประเทศไทยว่าสะท้อนให้เห็นถึงความอ่อนแอและขาดความเป็นตัวของตัวเอง ของสังคมไทย อันเนื่องมาจากการขาดความสมดุลแห่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย เพราะถูกรอบงำ จากภูมิปัญญาสากล มีผลทำให้ภูมิปัญญาไทยหายไปจากสังคม โดยมีภูมิปัญญาสากลเข้ามาแทนที่ จะเห็นได้จากการจัดการศึกษาในปัจจุบันมีเนื้อหาด้านภูมิปัญญาสากลมากกว่าภูมิปัญญาไทย ทำให้ การถ่ายทอดภูมิปัญญาไทยในระบบโรงเรียนน้อยลง คนไทยไม่สนใจศึกษาภูมิปัญญาไทย เป็นผล ทำให้สังคมไทยเผชิญกับวิกฤตทางปัญญาซึ่งเห็นได้ชัดคือ พึ่งตนเองในการแก้ปัญหาไม่ได้

ปัญหาที่เกิดขึ้นในประเทศไทยขณะนี้ ส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากนโยบายการพัฒนา ประเทศของรัฐที่มุ่งตอบสนองความเจริญก้าวหน้าทางอุตสาหกรรม ละเลยสังคมเกษตรกรรมและ ภูมิปัญญาชาวบ้านซึ่งเปรียบเสมือนรากฐานของชีวิตในอดีต ขาดการยอมรับและภูมิใจใน วัฒนธรรมท้องถิ่น ผู้คน ดูถูกวิธีการดั้งเดิมว่าไม่ทันสมัยอารยธรรมตะวันตก เช่น วิธีการกินอยู่ การ แต่งกาย เป็นต้น ละเลยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่า ขาดการเกื้อหนุนระหว่างเครือญาติและชุมชน ขาดความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาของตน มีความเชื่อผิดๆ ว่าคนต่างชาติต้องเก่งกว่าคนไทย การไม่ยกย่อง ภูมิปัญญาของคนไทยด้วยกัน

วีระ โรจน์พจนรัตน์ (www.mua.go.th/PRWEB/news_today) กล่าวถึงปัญหาการศึกษา
กับภูมิปัญญาไทย ว่ามีสาเหตุจาก

1. ขาดการยอมรับภูมิปัญญาไทย
2. การละเลยและละทิ้งภูมิปัญญาไทย
3. การรับภูมิปัญญาใหม่เข้ามาอย่างขาดความระมัดระวัง
4. ขาดความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาของตน
5. ระบบการศึกษาใหม่ละเลยกระบวนการเรียนรู้ด้านภูมิปัญญาไทย
6. ขาดนโยบายในการส่งเสริมด้านภูมิปัญญาไทย
7. ขาดแคลนผู้รู้และผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาไทย

จากสาเหตุที่กล่าวมาแล้วนี้ ทำให้การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาไทย
ชะงักงัน หยุดการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาใหม่ๆ จึงมีความจำเป็นต้องนำภูมิปัญญาเหล่านี้กลับคืนสู่
สังคมไทยโดยผ่านกระบวนการจัดการศึกษาเพื่อปลูกฝังให้คนไทยรู้ซึ่งถึงคุณค่าของภูมิปัญญาของตน

6. การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 และพระราชบัญญัติ
การศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ได้ให้ความสำคัญต่อภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยระบุ
ไว้ในมาตราต่างๆ จึงเป็นหน้าที่ของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายที่จะต้องร่วมมือกันเพื่อพลิกฟื้นให้ภูมิปัญญาไทย
ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลับมามีบทบาทต่อสังคมไทยและทรงคุณค่าดังเดิม ผู้เกี่ยวข้องได้แก่

กระทรวงศึกษาธิการ

กระทรวงศึกษาธิการ มีหน้าที่ในการจัดการศึกษาของประเทศ เสรี พงศ์พิศ (กรม
วิชาการ, 2540:5) กล่าวถึงความพยายามของกระทรวงศึกษาธิการว่า พยายามที่จะจัดการศึกษาให้
สอดคล้องกับชุมชนเหมือนกับกระแสของทั่วโลก เป็นความพยายามที่จะทำให้การศึกษาเป็นส่วน
หนึ่งของวิถีชีวิตของชุมชนเป็นส่วนหนึ่งที่นำเอาปัญหาของชุมชนขึ้นมาวิเคราะห์ และหาทางออก
ให้ชุมชน ทั้งนี้รัฐต้องสนับสนุนและช่วยเหลือในการกำหนดกรอบหรือทิศทางของการ จัดการศึกษา
ในระดับท้องถิ่น ช่วยส่งเสริมและประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ส่วน
การกำหนดหลักสูตรต่อไปในอนาคตควรเปิดกว้างและกำหนดให้น้อยที่สุด คือ บอแค่จุดประสงค์
เท่านั้น ส่วนเนื้อหาถือว่ารองลงไป เช่นเดียวกับ กษมา วรวรณ ฒ อยุธา (กรมวิชาการ, 2540:5) ที่
กล่าวว่า การจัดการศึกษาไม่สามารถแปลกแยกไปจากท้องถิ่นเพราะการศึกษาจะต้องนำเอาประเด็น
ในท้องถิ่นนั้นๆ มาเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการเรียนการสอนเพื่อทำให้เกิดเกิดความรู้ความภาคภูมิใจใน
รากเหง้าของตน สามารถทำให้เด็กที่จบการศึกษาออกไปมีส่วนร่วมรู้สึกรับผิดชอบและมีความสามารถ

ที่จะสร้างสรรค์สังคมได้ สอดคล้องกับวิสัยทัศน์การพัฒนาประเทศของรัฐบาล (กรมวิชาการ, 2545:43) ที่ว่า การพัฒนาประเทศในระยะต่อไป จำเป็นต้องสร้างสมดุลให้เกิดขึ้นทุกด้าน ทั้งการพัฒนาประสิทธิภาพของระบบเศรษฐกิจที่ควบคู่กับการพัฒนาสังคมที่เข้าแจ้ง และสมดุลกับสิ่งแวดล้อม โดยระบบเศรษฐกิจในอนาคตจะเป็นระบบผสมผสานที่มีประสิทธิภาพ สามารถกระจายความ มั่นคงทางเศรษฐกิจสู่ชุมชนต่างๆ อย่างทั่วถึง เช่นเดียวกับสังคมไทยที่จะต้องเป็นสังคมผสมผสาน ดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงใน ประชาคมโลก ทั้งนี้ในภาวะวิกฤตได้ตอกย้ำให้เห็นความแข็งแกร่งของ เอกอัครราชทูตวัฒนธรรมไทยและภูมิปัญญาพื้นบ้าน ซึ่งได้มีบทบาทโดดเด่นขึ้นมาก สมควรได้รับการ อนุรักษ์และสืบสานให้ยั่งยืนสืบไป วิสัยทัศน์การพัฒนาประเทศจึงควรมุ่งรักษาสมดุลระหว่างการ เป็นสังคมที่เปิดสู่โลกภายนอกและการรักษาเอกลักษณ์ดั้งเดิมของสังคมไทยไว้ให้ได้

นอกจากนี้ กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดกลยุทธ์ระดับแผนงานเพื่อเป็นแนวปฏิบัติ ให้บรรลุเป้าหมายด้านการพัฒนาการศึกษา ระยะที่ 9 (พ.ศ. 2545 ถึงพ.ศ. 2549) ไว้ว่า ในด้านการพัฒนา หลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มีรายละเอียดของแนวทางดำเนินงานที่ เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้ (กรมวิชาการ, 2545 :65)

1. พัฒนาหลักสูตรระดับสถานศึกษา โดยคำนึงถึงการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญและตรงกับความต้องการของท้องถิ่น
2. ส่งเสริมให้สถานศึกษาจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญใน รูปแบบที่หลากหลายตลอดจนการนำเอาเทคโนโลยีมาช่วยในการจัดการศึกษาอย่างเหมาะสมกับ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้และเหมาะสมกับแต่ละสถานศึกษาโดยให้ชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น สถาน ประกอบการ หน่วยงานและองค์กรต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมจัดการศึกษาคู่ด้วย
3. ส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้วิชาชีพจากการปฏิบัติจริงในเชิงธุรกิจอย่าง ครบวงจร โดยเน้นการพัฒนาคุณลักษณะด้านอาชีพและการมีส่วนร่วมของชุมชน ท้องถิ่น หน่วยงาน และองค์กรต่างๆ ในท้องถิ่น
4. ส่งเสริมการสร้างอาชีพและการพัฒนาผลิตภัณฑ์ด้านต่างๆ แก่ผู้เรียน รวมทั้งการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่เป็นจุดเด่นของโรงเรียนอย่างน้อยหนึ่งผลิตภัณฑ์ต่อหนึ่งโรงเรียน

สถานศึกษา

สถานศึกษานับเป็นแหล่งสำคัญในการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมคุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่น เบญจมาพร กาสมณี (2536:27) กล่าวว่าโรงเรียนมีบทบาทสำคัญที่จะช่วยเชื่อมต่อกับความรู้หรือภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่นกับความรู้ที่มีอยู่นอกสังคมหมู่บ้าน ซึ่งถูกกำหนดไว้ในหลักสูตรแกนกลาง โดยมีครูเป็นผู้ประสานนำภูมิปัญญาเข้ามาในระบบการศึกษาในโรงเรียน ถ่ายทอดให้ผู้เรียนได้ซึมซับเรียนรู้สิ่งที่ดีมีคุณค่า จะได้นำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน ผสมผสานกับความรู้จากภายนอกเพื่อนำไปบูรณาการใช้เมื่อเติบโตขึ้น โดยหวังว่าเด็กที่ผ่านชีวิตในโรงเรียนจะได้นำความรู้ประสบการณ์ไปสร้างและพัฒนาท้องถิ่น ชุมชนสืบไป

รัตนะ บัวสนธิ์ (อ้างใน นิพนธ์ บรรพสาร, 2546:33) กล่าวว่าสภาพของโรงเรียนมีส่วนส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ กล่าวคือ ถ้าเป็นโรงเรียนที่อยู่ไกลเขตเมืองเส้นทางคมนาคมไม่สะดวก ครูกับชาวบ้านมีแนวโน้มว่าจะมีความสัมพันธ์กันสูง เพราะครูอาศัยการกระทำตนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคมหมู่บ้านนั้น จึงมีความเป็นไปได้สูงที่โรงเรียนจะสามารถถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ ซึ่งรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญานั้นทำได้หลายรูปแบบ เช่น การออกพบปะเยี่ยมเยียนผู้ปกครองนักเรียน การจัดงานพิธีต่างๆ ของโรงเรียน โดยมีผู้ปกครองนักเรียนเข้าร่วมงาน การขอความอนุเคราะห์ให้ผู้ปกครองในการพัฒนาโรงเรียน และที่มีความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการเห็นได้ชัดคือ การแต่งตั้งชาวบ้าน ผู้ปกครองนักเรียนเป็นคณะกรรมการสถานศึกษา เพื่อให้มีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการศึกษาของชุมชน ซึ่งโรงเรียนต้องคัดเลือกและแต่งตั้งผู้ทรงภูมิรู้ที่สามารถนำแนวคิดชักจูงชาวบ้านให้ยอมรับและเข้ามามีบทบาทหรือประสานเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นแก่ผู้เรียนได้

กรมวิชาการ ได้ให้แนวทางในการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าสามารถกระทำได้ 3 ลักษณะ คือ

1. ให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางของการจัดการศึกษา และมอบหมายงาน กิจกรรมให้เด็กไปทำที่บ้าน โดยครู ผู้บริหารจะเป็นผู้ประสานงาน ครูและชาวบ้านจะช่วยเหลือกันติดตามและประเมินผล ผลงานจะตกเป็นของเด็กและชาวบ้าน
2. ให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้เด็ก โดยชาวบ้านจะใช้วิธีการนำเด็กไปศึกษาถึงแหล่งความรู้ในชุมชน ครูจะต้องจัดกระบวนการเรียนรู้ให้เด็กรู้ว่าถ้าจะเรียนรู้กับชาวบ้านจะต้องทำอย่างไรและจะได้รับความรู้ได้อย่างไร
3. โรงเรียนและชุมชนจะต้องร่วมกันประสานกระบวนการเรียนรู้ในโรงเรียนและชุมชนเข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติ

ครู

ในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบโรงเรียนนั้น ครูเป็นผู้มีบทบาทมากที่สุด ดังนั้นครูจึงควรมีการปรับเปลี่ยน ดังนี้

1. ครูต้องศึกษาและเก็บข้อมูลจากชุมชนนั้นทั้งจากการสังเกตและสอบถามชาวบ้าน ผู้รู้ในท้องถิ่น ตลอดจนนำสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวผู้เรียนหรือสิ่งที่ปัญหาของชุมชนมากำหนดไว้ในหลักสูตรเพื่อนำไปสู่การจัดการเรียนการสอน
2. ครูจะต้องศึกษาศาสตร์ชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน พร้อมทั้งศึกษาวิธีการดึงเอาสิ่งที่เป็นศาสตร์สากลเข้าไปผสมผสานกับความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. ครูควรหาโอกาสเพิ่มเติมความรู้และศึกษาวิธีการต่างๆ จากการไปเยี่ยมโรงเรียนอื่น เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาตน และพัฒนาโรงเรียนให้ดีขึ้น
4. ครูควรจัดทำแผนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่น
5. ในการจัดการเรียนการสอนเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นการเฉพาะ ครูควรดึงศักยภาพ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาร่วมเป็นวิทยากร หรือเป็นที่ปรึกษา ควรระดมบุคลากร คณะบุคคลที่เข้าใจในการศึกษา เช่น พระสงฆ์ องค์กรท้องถิ่น วิทยากรท้องถิ่น ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนเท่าที่จะทำได้
6. ครูควรจัดให้มีกระบวนการเรียนการสอนที่หลากหลาย ไม่ยึดแต่หนังสือเรียนเท่านั้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นนั้น การทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตไทยและส่งเสริมให้คนไทยเห็นคุณค่าและภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของตนนั้น จึงเป็นหน้าที่ของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ไม่เฉพาะรัฐบาล กระทรวงศึกษาธิการ สถานศึกษาหรือครูเท่านั้น องค์กรส่วนท้องถิ่นและชาวบ้านเองก็ควรที่จะต้องประสานส่งเสริมซึ่งกันและกัน

ศิลปะและศิลปศึกษา

มีผู้ให้ความหมายของคำว่า “ศิลปะ” (Art) ไว้หลายสำนวน ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายไว้ว่า ศิลปะ หมายถึง ฝีมือ ฝีมือทางการช่าง การทำให้จิตรพิศดาร การแสดงออกซึ่งอารมณ์สะท้อนใจให้ประจักษ์ด้วยสื่อต่างๆ อย่าง เสียง เส้น สี ผิว รูปทรง เป็นต้น ศิลปะ มาจากภาษาสันสกฤต ส่วนภาษาบาลีใช้ว่า สิปป์ หมายถึง มีฝีมืออย่างยอดเยี่ยม

ทวีเกียรติ ไชยงยศ (อ้างใน วาสนา คำปน, 2547:23) ได้รวบรวมความหมายของคำว่า ศิลปะ จากนักปรัชญา ไว้ว่า Aristotle ได้กล่าวว่า ศิลปะไม่ใช่การเลียนแบบธรรมชาติโดยตรงแต่เป็นตัวแทนหรือการแสดงออกของความจริงในธรรมชาติ ส่วน John Dewey มีแนวคิดที่ว่า ศิลปะคือการแสดงออก (Art as Expression) ในขณะที่ Plato ได้กล่าวว่า ศิลปะ คือการเลียนแบบธรรมชาติ สอดคล้องกับ น. ณ ปากน้ำ (2534:22) ที่กล่าวว่า ธรรมชาติอันสวยงาม เช่น อาทิตยยามอัสดงคต หรือ สีสน อันตระการตาของดาววัลย์กับมวลบุปผชาติ เหล่านี้เป็นวิสัยของธรรมชาติ มิใช่ศิลปะ แต่การที่มนุษย์กระทำการเลียนแบบธรรมชาติ หรือใช้ธรรมชาติเป็นสิ่งบันดาลใจสร้างงานเหล่านี้ขึ้นมา 5 อย่าง คือ การเขียนรูป (จิตรกรรม) การปั้น แกะสลัก (ประติมากรรม) การประพันธ์ (วรรณกรรม) การดนตรี (คีตกรรม) การสร้างอาคารต่างๆ (สถาปัตยกรรม) เหล่านี้จึงจะถือว่าเป็นศิลปะ

ศิลป พีระศรี (อ้างใน อารี สุทธิพันธุ์ 2532 :142) กล่าวว่า ศิลปะ หมายถึงงานอันเป็นความพากเพียรของมนุษย์ ซึ่งต้องใช้ความพยายามด้วยมือและด้วยความคิด ถ้าเป็นงานวิจิตรศิลป์ก็มีการ พวยพุ่งแห่งพุทธิปัญญาและจิตออกมาด้วย

อารี สุทธิพันธุ์ (2532 :143) กล่าวว่า ศิลปะ หมายถึง สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นให้แก่ตัวเอง และสร้างความเข้าใจให้แก่สังคม

ชอุต นิมเสมอ (2539:15) ได้สรุปถึงศิลปะว่ามีคุณลักษณะที่เป็นตัวร่วมสำคัญที่สุดประการหนึ่งคือ การแสดงออก ดังนั้น ศิลปะ คือ สิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อแสดงออกซึ่งอารมณ์ ความรู้สึก ปัญญา ความคิดและความงาม

วิรุณ ตั้งเจริญ (2537 :1) กล่าวว่า ศิลปะ คือ การรับรู้ทางการเรียน

นอกจากนี้ยังมีผู้ให้ความหมายของคำว่า ศิลปะ ไว้อีกหลายความหมาย ดังนี้

1. ศิลปะ คือ การเลียนแบบธรรมชาติ
2. ศิลปะ คือ การแสดงออกเกี่ยวกับศรัทธาเชื่อถือของแต่ละสมัย
3. ศิลปะ คือ สื่อติดต่อระหว่างกันแบบหนึ่ง
4. ศิลปะ คือ การแสดงออกทางบุคลิกภาพเด่นๆ ของศิลปิน
5. ศิลปะ คือ การถ่ายทอดความรู้สึกหรือแสดงความรู้สึกเป็นรูปทรง
6. ศิลปะ คือ การแสดงออกทางความงาม
7. ศิลปะ คือ การแสดงออกทางความเชื่อ
8. ศิลปะ คือ ความชำนาญในการลำดับประสบการณ์ และถ่ายทอดตามจินตนาการ

ให้เป็นวัตถุที่มีสุนทรียภาพ

ธวัชชานนท์ ตาโธสง (2546:21) กล่าวว่า ศิลปะดั้งเดิมมักหมายถึง งานช่างฝีมือหรือทักษะที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ และเกิดจากภูมิปัญญา ความศรัทธา ความพากเพียร มีความประณีตและวิจิตรบรรจง ส่วนศิลปะในความหมายปัจจุบันและอนาคตมีแนวโน้มที่จะมุ่งไปสู่การใช้ความคิดสร้างสรรค์มากกว่าการใช้ฝีมือหรืออาจกล่าวได้ว่าความคิดอยู่เหนือรูปแบบ ซึ่งความคิดจะนำไปสู่จินตนาการ โดยอาจจะใช้สื่อและเทคนิควิธีการให้สอดคล้องกับเทคโนโลยีในปัจจุบัน

กล่าวโดยสรุป ศิลปะ หมายถึงผลงานที่มนุษย์ถ่ายทอดออกมาเป็นความงามในรูปแบบต่างๆ โดยอาศัยแบบจากธรรมชาติ เพื่อแสดงออกถึงอารมณ์ ความรู้สึก อย่างมีคุณค่าทั้งเพื่อตนเองและสังคม

ส่วนคำว่า ศิลปศึกษานั้น มีผู้ให้ความหมายไว้หลายแนว ดังนี้

วิรัตน์ พิชญไพบูลย์ (2528:5) ให้ความหมายว่า ศิลปศึกษาเป็นวิชาที่สร้างเสริมลักษณะนิสัยให้เด็กมีพฤติกรรมอันดีงามทางด้านศิลปะ โดยให้เด็กได้ทำกิจกรรมที่มีโอกาสสร้างสรรค์แก้ปัญหา และได้สัมผัสสภาพความเป็นจริง ซึ่งจะช่วยให้เด็กได้มีการพัฒนาที่ดีด้านอารมณ์ สังคม สติปัญญาและความคล่องตัวในการใช้ส่วนต่างๆ ของร่างกายให้สัมพันธ์กับความคิดและการแสดงออก ซึ่งสอดคล้องกับ ชะลอ พงษ์สามารถ (2526:1) ที่กล่าวว่า ศิลปศึกษา คือ การเรียนการสอนที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนใช้ประสบการณ์ จินตนาการ และความคิดสร้างสรรค์ แสดงออกเป็นผลงานต่างๆ ซึ่งครูผู้สอนต้องให้โอกาสผู้เรียนได้แสดงออกอย่างอิสระ

อำนาจ เอ็นสบาย (2532 : 23) กล่าวว่า ศิลปศึกษาเป็นกระบวนการเรียนการสอนทางศิลปะในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาโดยส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์ มีความ ชื่นชมในผลงานศิลปกรรมและสำนึกในความเปลี่ยนแปลงของรูปแบบศิลปะที่นำมาประยุกต์ใช้โดยไม่มุ่งหวังว่าจะให้ผู้เรียนเป็นศิลปินโดยตรง

สงวน รอดบุญ (2518:30) กล่าวว่า ศิลปศึกษาเป็นวิชาที่ว่าด้วยเรื่องราวมิติทางศิลปะ ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเข้าใจในคุณค่าของสุนทรียภาพและพุทธิปัญญาของมนุษย์แต่ละยุคสมัย รู้จักนำเอาศิลปะมาประยุกต์ใช้ให้ชีวิตมีความสมบูรณ์

อาจกล่าวได้ว่าศิลปะและศิลปศึกษามีคุณค่าและมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมพัฒนาการของผู้เรียน ให้เจริญงอกงามทั้งทาง

ด้านสติปัญญา (Intellectual Growth) เพราะศิลปะจะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการสร้างงาน รู้จักแก้ปัญหาและปรับปรุงผลงาน

ด้านอารมณ์ (Emotional Growth) เพราะศิลปะจะช่วยสนองความต้องการแสดงออกและการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ อย่างอิสระจึงมีความพึงพอใจ มีอารมณ์แจ่มใส มีความมั่นใจในตนเอง

ด้านสังคม (Social Growth) เพราะศิลปะทำให้มีโอกาสทำงานร่วมกับผู้อื่นร่วมรับผิชอบและร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ร่วมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นด้วยใจยุติธรรม สิ่งเหล่านี้จะช่วยเสริมสร้างพัฒนาการทางสังคมได้อย่างดี

ด้านร่างกาย (Physical Growth) เพราะการสร้างผลงานทางศิลปะต้องใช้กล้ามเนื้อ หลายส่วนประสานกัน ดังนั้นจึงมีส่วนทำให้ร่างกายแข็งแรง มีความคล่องตัวในการทำงาน

ด้านการรับรู้ (Perceptual Growth) เพราะศิลปะเป็นสิ่งที่ต้องใช้ความสามารถ ความถนัดเฉพาะตน การคิดค้นหาวิธีการสร้างงานแปลกๆ ใหม่ ๆ มีส่วนช่วยให้เกิดการพัฒนาด้านรับรู้

ด้านสุนทรียภาพ (Aesthetic Growth) เพราะศิลปะจะช่วยให้เกิดความซาบซึ้ง ชื่นชม รู้คุณค่าความงามในธรรมชาติ พิจารณาสีต่างๆ ได้อย่างละเอียดลออขึ้น

ด้านการสร้างสรรค์ (Creative Growth) เพราะศิลปะเป็นสื่อที่มีความอิสระ ดังนั้นผู้สร้างงานศิลปะจึงมีอิสระสามารถสร้างงานได้ตามรูปแบบจินตนาการของตนเป็นการส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ได้เป็นอย่างดี

ความคิดสร้างสรรค์

การศึกษาค้นคว้าเรื่องความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) ได้ทำกันอย่างแพร่หลาย มีผู้ให้ความหมายของคำว่า ความคิดสร้างสรรค์ ไว้ในแง่มุม เช่น

ความคิดสร้างสรรค์ คือ ความสามารถที่จะประดิษฐ์หรือคิดค้นสิ่งใหม่ๆ หรือจัดองค์ประกอบแบบที่ไม่มีใครจัดมาก่อน ในวิถีทางที่ทำให้เกิดสิ่งประดิษฐ์หรือแนวคิดที่มีคุณค่า มีความงาม (Haimowitz & Haimowitz, 1973)

ความคิดสร้างสรรค์ เป็นเรื่องของความคล่อง (Fluency) ความยืดหยุ่น (Flexibility) และความแปลกใหม่ (Originality) (Guilford, 1959)

สมศักดิ์ ภูวิภาดาธรรม (2544 :2) ได้ให้ความหมายของความคิดสร้างสรรค์ว่า คือ

1. ความสามารถเชื่อมโยงสัมพันธ์องค์ประกอบในแบบใหม่ๆ ได้ โดยการเชื่อมโยงสัมพันธ์นั้นตอบสนองต่อข้อกำหนดบางประการหรือให้ประโยชน์บางอย่างได้
2. ลักษณะบางประการที่มีผลต่อความคิดริเริ่ม คือ สติปัญญา แบบของการคิด แรงจูงใจและค่านิยม ลักษณะเหล่านี้มีส่วนช่วยให้บุคคลสามารถคิดแตกต่างไปจากบุคคลอื่นได้ แต่ก็ไม่ได้รับประกันว่าลักษณะเหล่านี้จะทำให้คนมีความคิดริเริ่มได้เสมอไป
3. หากพิจารณาความคิดสร้างสรรค์ในเชิงผลงาน (Product) ผลงานนั้นต้องแปลกใหม่และมีคุณค่า กล่าวคือ ใช้ได้โดยมีคนยอมรับ ถ้าพิจารณาในเชิงกระบวนการ (Process) กระบวนการคิดสร้างสรรค์คือ การเชื่อมโยงสัมพันธ์สิ่งของหรือความคิดที่มีความแตกต่างกันมาเข้าด้วยกัน ถ้าพิจารณาเชิงบุคคล บุคคลที่มีความคิดสร้างสรรค์จะต้องเป็นคนที่มีความแปลก เป็นตัวของตัวเอง (Originality) เป็นผู้มีความคิดคล่อง (Fluency) มีความคิดยืดหยุ่น (Flexibility) และสามารถให้รายละเอียดในความคิดนั้นๆ ได้ (Elaboration)
4. ความคิดสร้างสรรค์ คือ ความคิดจินตนาการประยุกต์ ที่สามารถนำไปสู่สิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ ทางเทคโนโลยี เป็นความคิดที่คนอื่นคาดไม่ถึงหรือมองข้าม เป็นความคิดหลากหลาย คิดได้กว้างไกล เน้นทั้งปริมาณและคุณภาพ อาจเกิดจากการคิดผสมผสานเชื่อมโยงระหว่างความคิดใหม่ๆ ที่แก้ปัญหาและอำนวยความสะดวกต่อตนเองและสังคม

วิราภรณ์ ปนาทกุล (2536 :16) กล่าวถึงความคิดสร้างสรรค์ว่า หมายถึง ความคิดจินตนาการประยุกต์ที่สามารถนำไปสู่สิ่งประดิษฐ์ ค้นพบใหม่ๆ เป็นความคิดที่อาจผสมผสานเชื่อมโยงประสบการณ์เดิมกับความคิดใหม่ๆ

กล่าวโดยสรุปแล้ว ความคิดสร้างสรรค์ คือ ความสามารถคิดเชื่อมโยงสิ่งต่าง ๆ เข้าด้วยกันได้อย่างคล่อง ยืดหยุ่น และเป็นลักษณะเฉพาะตัว อันจะนำไปสู่ความคิดหรือผลงานที่มีคุณค่า มีประโยชน์ มีความแปลกใหม่เป็นที่ยอมรับ

สมศักดิ์ ภู่วิภาดาวรรณ (2544 :3) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของความคิดสร้างสรรค์ว่ามี 4 ลักษณะ และได้อธิบายลักษณะต่างๆ เหล่านั้นไว้ว่า

1. ความคิดคล่อง (Fluency) หมายถึง ความสามารถในการคิดหาคำตอบของปัญหาได้อย่างคล่องแคล่ว รวดเร็ว ได้คำตอบหลาย ๆ คำตอบโดยไม่ซ้ำกันในเวลาจำกัด แบ่งเป็น 3 แบบ คือ

1.1 ความคล่องทางแนวความคิด (Ideational Fluency)

1.2 ความคล่องทางความสัมพันธ์ (Associational Fluency)

1.3 ความคล่องทางการแสดงออก (Expressional Fluency)

2. ความคิดยืดหยุ่น (Flexibility) หมายถึง ความสามารถในการคิดหาคำตอบของปัญหา แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ

2.1 ความคิดยืดหยุ่นที่เกิดขึ้นทันที (Spontaneous Flexibility) เป็นความสามารถในการคิดอย่างอิสระให้ได้หลายคำตอบ หลายแนวทาง ในขณะที่คนทั่วไปจะคิดได้แนวทางเดียว

2.2 ความคิดยืดหยุ่นทางการดัดแปลง (Adaptive Flexibility) เป็นความสามารถในการดัดแปลงของสิ่งเดียวให้เกิดประโยชน์หลายๆ ด้าน

3. ความคิดริเริ่มหรือความเป็นตัวของตัวเอง (Originality) หมายถึง ความสามารถของสมองในการคิดสิ่งแปลกใหม่ไม่ซ้ำแบบใคร อาจเกิดจากการนำความรู้เดิมมาดัดแปลงหรือประยุกต์ให้เป็นสิ่งใหม่ หรือความคิดจินตนาการประยุกต์ คือ คิดและหาทางทำให้เกิดผลงาน บุคคลที่มีความคิดริเริ่ม มักไม่ชอบความจำเจ ซ้ำซาก แต่จะชอบปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงให้งานของเขามีชีวิตชีวา และมีความแปลกใหม่กว่าเดิม มักจะเป็นคนที่มีความมุ่งมั่นและมีสมาธิแน่วแน่ในงานของตน โดยไม่เห็น แก่นสินจ้างรางวัล แต่เป็นการทำงานที่เกิดจากแรงจูงใจภายใน หรือความศรัทธา และพอใจที่จะทำงานนั้นๆ

Guilford (1959) กล่าวถึงพฤติกรรมของคนที่มีความคิดริเริ่มว่ามักเป็นบุคคลที่กล้าคิด กล้าแสดงออก กล้าทดลอง กล้าเสี่ยง และเล่นกับความคิดของตน เขาจึงเป็นบุคคลที่มีเอกลักษณ์และมีความเชื่อมั่น ไม่ขาดความกลัวต่อสิ่งที่ลึกลับ ประหลาดหรือคลุมเครือ แต่รู้สึกขี้ขลาดและท้อแท้ รู้สึกตื่นเต้นที่จะเผชิญกับสิ่งเหล่านั้น

4. ความคิดละเอียดละออ (Elaboration) หมายถึงลักษณะของการใช้ความคิด และ ประสานความคิดต่างๆ เข้าด้วยกัน เพื่อให้ความคิดริเริ่มนั้นสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

นักการศึกษาและนักจิตวิทยาหลายท่านได้ศึกษาแล้วพบว่า เด็กที่มีความคิด สร้างสรรค์จะเป็นคนเชื่อมั่นในตนเอง ไม่ชอบทำตามผู้อื่น เป็นคนที่กล้าแสดงออก ช่างสังเกต ช่างซัก ช่างถาม อยากรู้อยากเห็น มีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ยังพบอีกว่าความคิดสร้างสรรค์กับ สติปัญญามีความสัมพันธ์กันเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ในเด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์สูง โดยปกติมักจะ ไม่ใช่เด็กที่มีระดับสติปัญญาสูงเสมอไป แม้คนส่วนมากจะมีความคิดว่าสติปัญญาสูงมีส่วนต่อ ความคิดสร้างสรรค์ก็ตาม (Guilford,1967) และจากการศึกษาพบว่าเด็กวัยรุ่นอายุ 15-18 ปี นั้น ทั้ง เด็กฉลาดและเด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์มีผลการเรียนดีพอๆ กัน และเด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์มี อารมณ์ขันสูงกว่าเด็กฉลาดไม่ชอบความเคร่งเครียด(Getzels & Jackson,1963)

อารี รังสินันท์ (อ้างใน เกศราพรธณ พันธ์ศรีเกตุ,2542 :12) กล่าวถึงลักษณะของคนที่มี ความคิดสร้างสรรค์ไว้ 16 ประการ ดังนี้

1. มีความสามารถในการคิดพลิกแพลง แก้ปัญหาต่าง ๆ ให้ลุ่สว่างด้วยดี
2. ไม่ชอบทำตามอย่างผู้อื่น โดยไม่มีเหตุผล
3. มีจิตใจจดจ่อและผูกพันกับงานและมีความอดทนอย่างทรหด
4. เป็นผู้ไม่ยอมเลิกล้มอะไรง่าย ๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เป็นนักสู้ที่ดี
5. มีความคิดคำนึงในจินตนาการสูง
6. มีลักษณะความเป็นผู้นำ
7. มีลักษณะขี้เล่น
8. ชอบรับประสบการณ์ใหม่ๆ
9. นับถือตนเอง เชื่อมั่นในตนเองสูง
10. มีความคิดอิสระและยืดหยุ่น
11. ยอมรับและสนใจสิ่งแปลก ๆ
12. มีความซับซ้อนในการรับรู้
13. กล้าหาญ กล้าเผชิญความจริง
14. ไม่ค่อยเคร่งครัดกับระเบียบแบบแผน
15. ไม่ยึดมั่นสิ่งหนึ่ง สิ่งใดมากเกินไป ชอบทำงานเพื่อความสุขและความพอใจของ ตนเอง
16. มีอารมณ์ขัน

สมศักดิ์ ภู่วิภาดาบรรณ (2544 :25) สรุปลักษณะของคนที่มีความคิดสร้างสรรค์ไว้ว่าเป็นคนที่เป็นตัวของตัวเอง ทนความสับสนยุ่งเหยิงได้ดี มีความมุ่งมั่น มีความคิดอิสระไม่ขึ้นต่อกลุ่ม มีอารมณ์ขัน มีความยืดหยุ่น ใช้สามัญสำนึกมากกว่าใช้เหตุผล คนกลุ่มนี้มักถูกมองว่าไม่มีระเบียบ โดยทั่วไปมีบุคลิกเป็นคนขี้เล่น เป็นคนแปลกในสายตาของสังคม ไม่ชอบประเพณีนิยม ไม่ชอบผู้มีอำนาจเหนือกว่า ไม่ชอบงานที่มีระเบียบซ้ำซาก แต่ลักษณะที่สำคัญมากอย่างหนึ่งของผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์คือ มีความมั่นใจในตนเองและผลงานของตนเองสูง แม้จะพบปัญหาแต่จะไม่ยอมให้ปัญหานั้นๆ มาเป็นอุปสรรคต่อผลงานของตน

จะเห็นได้ว่าความคิดสร้างสรรค์นั้นมีความสำคัญและจำเป็นมาก เรามักพบว่างานสร้างสรรค์ส่วนใหญ่มาจากบุคคลทุกระดับสติปัญญา ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าทุกคนที่มีระดับสติปัญญาไม่ต่ำเกินไป สามารถที่จะมีความคิดสร้างสรรค์ได้

ประติมากรรม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 ให้ความหมายของ “ประติมากรรม” ว่าเป็นศิลปะสาขาหนึ่งในจำพวกวิจิตรศิลป์เกี่ยวกับการแกะสลักไม้ หินอ่อน โลหะ เป็นต้น ให้เป็นรูปหรือลวดลายต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับ ประภัสสร เหมือนวงษ์ญาติ (2535:9) ที่กล่าวถึงประติมากรรมว่า หมายถึง ศิลปะสาขาหนึ่งในจำพวกวิจิตรศิลป์ เกี่ยวกับการแกะสลักไม้ หินอ่อน โลหะ เป็นต้น ให้เป็นรูปหรือลวดลายต่างๆ ส่วนในสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 14 (คำรณ สันธวานนท์, 2542:77) กล่าวว่า ประติมากรรม เป็นงานศิลปะที่เกิดจากการปั้น หล่อ แกะสลัก ฉลุ หรือ ดุน

ประติมากรรม ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า Sculpture หมายถึง รูปแกะสลักและรูปปั้น ทั้งใหญ่และเล็ก แต่ความหมายโดยอนุโลมของศิลปะสมัยใหม่ ขยายกว้างออกไปอีกว่า หมายถึง กระบวนการสร้างสรรค์วัสดุและวัตถุต่างๆ ทั้งเชิงลบและเชิงบวก หมายถึงการเพิ่ม ลด สกัด ตัดทอน วัสดุหรือวัตถุให้เป็นภาพที่งดงาม

ประติมากรรม เป็นผลงานทางศิลปะที่มีรูปทรง 3 มิติ คือ มีความสูง ความกว้าง และความหนาหรือลึก ตั้งแต่โบราณมา บรรพบุรุษไทยได้สร้างผลงานทางประติมากรรมขึ้น เพื่อแสดงออกถึงจินตนาการ ความรู้สึก ความเชื่อ และความต้องการที่จะเล่าเรื่องราวต่างๆ รวมทั้งเป็นการแสดงออกถึงความสามารถทางด้านศิลปะ อันเป็นสุนทรียภาพของตนด้วย การสร้างประติมากรรมนั้น ผู้สร้างจะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบทางศิลปะหลายประการ เพื่อช่วยให้ผลงานมีความงดงามและสามารถสร้างความรู้สึกต่างๆ ให้เกิดขึ้นแก่ผู้ชม เช่น การใช้เส้นที่คดโค้งหรืออ่อนช้อย ความกลมกลึง ความ

มันวาว ความนูน และความเรียบเกลี้ยงของพื้นผิว สามารถกระตุ้นความรู้สึกละเอียดอ่อนของผู้ชม สื่อให้รู้ถึงความอุ่มเอิบและความสมบูรณ์พูนสุข แสงและเงาที่สะท้อนได้จากและมุมที่พอเหมาะจะ ช่วยสร้างบรรยากาศให้ได้ความรู้สึกที่ต้องการ (กำธน สินธวานนท์, 2542 : 80)

ประติมากรรมทั่วไป มี 3 แบบ คือ ประติมากรรมแบบลอยตัว สามารถดูได้โดยรอบ ประติมากรรมนูน พื้นรองรับ สามารถดูได้เฉพาะด้านหน้าและด้านเฉียงเท่านั้น และประติมากรรม แบบเจาะลึกลงไปในพื้นที่

ส่วนประติมากรรมเหมือนนวงษ์ญาติ (2535:9) แบ่งงานประติมากรรมเป็น 4 ลักษณะ คือ

1. งานประติมากรรมนูนต่ำ ได้แก่ ผลงานที่มีลักษณะนูนขึ้นมาจากพื้นหรือจาก หลังเพียงเล็กน้อย จนอาจไม่รู้สึกรู้ถึงความนูนขึ้นมาเลย เช่น เหรียญต่างๆ หรืออักษรพิมพ์นูน
2. งานประติมากรรมนูนสูง ได้แก่ ผลงานที่มีลักษณะนูนขึ้นมาจากพื้นหรือจาก หลังค่อนข้างมากจะติดอยู่แต่เพียงส่วนหลังของภาพเท่านั้น ทั้งประติมากรรมนูนสูงและนูนต่ำยังคง ต้องอาศัยเกี่ยวข้องอยู่กับพื้นหรือจากหลังเสมอ
3. งานประติมากรรมลอยตัว ได้แก่ ผลงานที่มีลักษณะ 3 มิติ สามารถมองเห็นได้ รอบตัว ไม่ต้องเกี่ยวเกาะกับพื้นหรือจากหลัง
4. งานประติมากรรมแขวน ได้แก่ ผลงานที่มีลักษณะลอยตัว แต่ใช้แขวนหรือห้อย เพดานเพื่อตกแต่งพื้นที่ว่างในอากาศให้สวยงามขึ้น

ประติมากรรมไทย

ประติมากรรมไทยเป็นผลงานการสร้างสรรค์ของบรรพบุรุษโดยประติมากรของไทยที่ สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อรับใช้สังคม คอบสนองความเชื่อ สร้างความภาคภูมิใจ ความพึงพอใจและค่านิยม แห่งชาติภูมิของไทย ประติมากรรมไทยส่วนใหญ่เน้นเนื้อหาทางศาสนา มักปรากฏอยู่ตามวัดและวัง มี ขนาดตั้งแต่เล็กที่สุด เช่น พระเครื่อง เครื่องรางของขลัง จนถึงขนาดใหญ่ที่สุด เช่น พระอจนะ หรือ พระอิฐรูดาส ซึ่งเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่กลางแปลง เมื่อมองภาพรวมของประติมากรรมไทย อาจแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ ประติมากรรมรูปเคารพ ประติมากรรมตกแต่งและประติมากรรม เพื่อประโยชน์ใช้สอย รายละเอียดดังนี้

1. ประติมากรรมรูปเคารพ เป็นการแสดงออกถึงความศรัทธาในพระพุทธศาสนา โดยผ่านงานศิลปกรรม เนื่องจากสังคมไทยมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง จึงเชื่อคำสอนทางพุทธศาสนาอย่างฝังใจ ได้แก่ เชื่อในการกระทำของมนุษย์ว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เชื่อในความเป็นจริง ตลอดจนเชื่อความศักดิ์สิทธิ์และอิทธิฤทธิ์ต่างๆ รูปแบบของประติมากรรมจึง เป็นรูปทรงทางวัตถุที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนความเชื่อเหล่านั้น เป็นตัวแทนความเชื่อที่เป็น

นามธรรมออกมาเป็นรูปธรรม ซึ่งประติมากรรมรูปเคารพนี้อาจแบ่งเป็น 2 ประเภทตามลักษณะการแสดงออก คือ ประติมากรรมรูปคน เช่น พระพุทธรูป หรือ เทวรูปต่างๆ และ ประติมากรรมรูปสัญลักษณ์ เช่น ดอกบัว เป็นเครื่องหมายแห่งการประสูติ บัลลังก์และต้นโพธิ์ เป็นเครื่องหมายแห่งการตรัสรู้ ธรรมจักรและกวางหมอบ เป็นเครื่องหมายแห่งการปฐมเทศนา สถูป เป็นเครื่องหมายแห่งการปรินิพพาน เป็นต้น

2. ประติมากรรมตกแต่ง เป็นงานประติมากรรมซึ่งแฝงอยู่กับศิลปกรรมอื่นๆ ตั้งแต่สถาปัตยกรรมจนถึงประติมากรรมประติมากรรมตกแต่งแบ่งตามลักษณะหน้าที่และประโยชน์ใช้สอยได้ 3 ประเภท คือ ประติมากรรมลวดลาย ประติมากรรมตกแต่งสะท้อนความเชื่อ และประติมากรรมเล่าเรื่อง รายละเอียดดังนี้

2.1 ประติมากรรมลวดลาย ที่เป็นลวดลายวิจิตรบรรจง แสดงคุณค่า ความรู้สึกในเชื้อชาติและเอกลักษณ์ไทยอย่างชัดเจน ลวดลายส่วนใหญ่ของไทยได้รับแรงบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อม จากธรรมชาติ ทั้งพืช สัตว์ และสิ่งอื่นๆ มีการสร้างสรรค์มานานก่อนสมัยทวารวดี ลวดลายสมัยแรกๆ เลียนแบบอย่างจากธรรมชาติ เช่น ลายใบไม้ ลายดอกไม้ ลายพรรณพฤกษาต่างๆ ต่อมาได้กลีกลายมาเป็น ลวดลายที่เป็นแบบประดิษฐ์มีระเบียบแบบแผนมากขึ้น โดยเฉพาะตอนปลายสมัยอยุธยาและต้นสมัยรัตนโกสินทร์ (คำชน สินธุวานนท์, 2542:91) ลวดลายจึงมีหลายประเภทและมีชื่อเรียกที่แสดงให้เห็นถึงที่มาจากความบันดาลใจเหล่านั้น เช่น ลายเครือเถา ลายก้านขด ลายตาอ้อย ลายกำมปู และลายกาบพรหมศร เป็นต้น

2.2 ประติมากรรมตกแต่งสะท้อนความเชื่อ เป็นประติมากรรมที่สะท้อนคติความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่ยึดถือคติไตรภูมิเป็นหลัก เปรียบเป็นการจำลองรูปจักรวาลโดยถือสถานที่หรือศิลปะนั้นเป็นเขาพระสุเมรุ แกนกลางของจักรวาล ตกแต่งประดับฐานของศิลปสถานหรือศิลปกรรมนั้นด้วยประติมากรรมเป็นภาพ หรือภาพประกอบลวดลาย หรือลวดลาย เพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนความหมาย เชิงชั้นต่างๆ ลดหลั่นสูงต่ำตามความสำคัญของฐานะแห่งชั้นเหล่านั้นคือ

2.2.1 พื้นที่ที่รองรับ ศิลปวัตถุหรือศิลปสถานนั้นตั้งอยู่ เปรียบเสมือนเป็นมนุษยภูมิ โดยเฉพาะชมพูทวีป อันเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ทั้งหลาย

2.2.2 ฐานชั้นล่างสุดของศิลปวัตถุหรือศิลปสถาน มักเป็นหน้ากระดานสลักลวดลายรองรับฐานสิ่ง บัควาลังสิ่งหรืออาจจะจำหลักเป็นรูปสิ่งแบกล้อมรอบฐาน ณ ตำแหน่งนี้เป็นสัญลักษณ์แทนแดนหิมพานต์ แม้จะยังอยู่ในแดนมนุษย์ในชมพูทวีปแต่คติทางศาสนายังถือว่าเป็นแดนมนุษย์ที่ศักดิ์ สงบ เบาจากกิเลสตัณหา เป็นที่อยู่ของสัตว์ในวรรณคดี และมนุษย์ที่อยู่ในเพศอันบริสุทธิ์ ได้แก่ ฤาษี นักบวช หรือมนุษย์ เช่น พวกนักสิทธิ์ วิทยากร

2.2.3 สูงจากฐานสิงห์เหนือบัวหลังสิงห์ มักเป็นฐานเชิงบาตร 2 ชั้น คือชั้นล่าง และ ชั้นบน ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนแดนครุฑที่มีอยู่ที่เชิงเขาพระสุเมรุ และเป็นสัญลักษณ์หมายถึงเทวดาในสวรรค์ชั้นแรก ชื่อชั้นจาตุมหาราชิกา อันเป็นที่อยู่ของท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 ที่คอยปกป้องรักษาทิศต่างๆ ของจักรวาลตามคติไตรภูมิ

2.2.4 เหนือจากฐานเชิงบาตรชั้นบนขึ้นไป ถ้าเป็นโบสถ์ วิหาร ก็จะเป็นประดิษฐานพระพุทธรูป ถ้าเป็นบุษบก บัลลังก์หรือ พระที่นั่ง จะเป็นที่พักของพระมหากษัตริย์ ถ้าเป็นพระเจดีย์หรือพระปรารักษ์ เหนือขึ้นไปจากฐานดังกล่าวจะเป็นเรือนธาตุหรือองค์ระฆังที่บรรจุพระธาตุ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนยอดเขาพระสุเมรุ ที่ประทับของพระอินทร์ ที่ประดิษฐานเจดีย์จุฬามณี อันบรรจุพระเกษมาลา พระธาตุเขี้ยวแก้วของพระพุทธองค์ ยอดเขาพระสุเมรุนี้เป็นแกนกลางของจักรวาล นอกจากนี้แล้ว ประติมากรรมตกแต่งสะท้อนความเชื่อ ยังอาจปรากฏในรูปปั้น รูปหล่อ โลหะของสัตว์ในป่าหิมพานต์ขนาดเท่าคนจริง เช่น กินนร รูปนกทณัฏฐิมา อสูรปักขี เป็นต้น

2.3 ประติมากรรมเล่าเรื่อง เป็นประติมากรรมประกอบศิลปสถาน เป็นภาพนูนสูงหรือนูนต่ำ มีพื้นหลังรองรับ เรื่องที่นำมาแสดงหรือเล่ามักเป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธประวัติหรือทศชาติ หรืออาจเป็นเรื่องในวรรณคดี เช่น เรื่องรามเกียรติ์ เป็นต้น ซึ่งประติมากรรมเหล่านี้ นอกจากจะแสดงคุณค่าทางเรื่องราว คุณค่าทางฝีมือและการแสดงออกทางศิลปกรรมเองแล้ว ยังมีส่วนช่วยตกแต่งสถาปัตยกรรมนั้นๆ ให้อลังการและทรงคุณค่ามากขึ้นด้วย

3. ประติมากรรมเพื่อประโยชน์ใช้สอย เป็นประติมากรรมที่สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในสังคมไทย แบ่งเป็น 4 ประเภท ได้แก่ ประติมากรรมตกแต่งสิ่งของเครื่องใช้ ประติมากรรมเครื่องมือหรรสพ ประติมากรรมเครื่องเล่นและประติมากรรมเครื่องตกแต่งชั่วคราว รายละเอียดดังนี้

3.1 ประติมากรรมตกแต่งสิ่งของเครื่องใช้ เช่น การสลัก การฉลุภาชนะเครื่องใช้ขนาดเล็กด้วยลวดลายไทยต่างๆ ทั้งขันน้ำ ฟานรอง คนโท ทัพพี เป็นต้น หรือการจำหลักไม้ลงบนเครื่องใช้ขนาดใหญ่ เช่น ตู้ ตั่ง คันฉ่อง เป็นต้น ซึ่งช่วยให้สิ่งของเครื่องใช้เหล่านั้นมีคุณค่าน่าใช้ขึ้น

3.2 ประติมากรรมเครื่องมือหรรสพ เป็นประติมากรรมเพื่อความบันเทิง คนไทยมีความเชี่ยวชาญในการเลือกใช้วัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาสร้างงานประติมากรรมประเภทนี้ เช่น นำหนังสัตว์ ได้แก่ หนังวัว หนังควาย มาแกะสลักเป็นภาพลวดลายเรื่องรามเกียรติ์ ใช้เล่นหนังตะลุง หนังใหญ่หรือนำกระดาษฟาง กระดาษสา มาสร้างหัวโขน นำปูนมาปั้น นำไม้มาแกะสลักทำหุ่นเล็กหุ่นกระบอกแล้วตกแต่งลวดลายด้วยเทคนิคต่างๆ เป็นต้น

3.3 ประติมากรรมเครื่องเล่น เป็นประติมากรรมพื้นบ้าน เป็นงานปั้นคนหรือสัตว์ขนาดเล็ก ทำเป็นตุ๊กตา เช่น ตุ๊กตาชาววัง ตุ๊กตาเด็กหัวจุก เป็นต้นและทำเครื่องเล่น เครื่อง

บันทึงต่างๆ เช่นการแกะสลักสบัา ตัวหมากรุก เป็นต้น ตุ๊กตาเล็กๆ เหล่านี้ บางครั้งคนไทยยังใช้เป็นเครื่องบวงสรวง สะเดาะเคราะห์หรือทำขึ้นเพื่อรับเคราะห์แทนตน เช่น ตุ๊กตาเสียบบาล

3.4 ประติมากรรมเครื่องตกแต่งชั่วคราว สร้างขึ้นเพื่อใช้ในงานพิธีกรรมหรือกิจกรรมบางอย่าง วัสดุที่นำมาสร้างมักไม่คงทน มีอายุการใช้งานสั้น เช่น หยวกกกล้วย เทียน กระดาษ ผักและผลไม้ น้ำแข็ง จะเห็นได้จากงานสลักแทงหยวกเป็นลวดลาย ใช้ประดับตกแต่งเบญจา เริงตะกอนในพิธีงานศพ การตกแต่งบายศรีในพิธีบวชหรืออื่นๆ การแกะสลักเทียนพรรษาและปราสาทผึ้ง การแกะสลักผลไม้เนื้ออ่อนได้แก่ ฟักทอง มะละกอ การแกะสลักน้ำแข็งเพื่อตกแต่งสถานที่ เป็นต้น

จะเห็นว่าทั้งประติมากรรมรูปเคารพ ประติมากรรมตกแต่ง และประติมากรรมเพื่อประโยชน์ใช้สอย ผูกพันกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยตลอดมา นอกจากจะแสดงคุณค่าทางทัศนศิลป์แล้วยังสะท้อนวัฒนธรรมอันดีงามของชาติในแต่ละยุคแต่ละสมัยออกมาด้วย ตั้งแต่สมัยเชียงแสน สุโขทัย อุทอง อยุธา รัตนโกสินทร์ จนกระทั่งถึงยุคปัจจุบันที่มีประติมากรรมร่วมสมัย ซึ่งทั้งรูปแบบและวัสดุที่ใช้หรือเทคนิคการสร้างอาจเปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนาวัฒนธรรมของสังคมที่ต้องการพึ่งพาพลังงานใหม่ๆ ภายใต้อิทธิพลทางวิทยาศาสตร์ เศรษฐกิจ การเมืองและอื่นๆ ซึ่งเป็นความก้าวหน้าแห่งยุค การสื่อสาร การคมนาคมเป็นไปอย่างรวดเร็ว เกิดลัทธิทางศิลปะขึ้นมากมายทั้งในยุโรป อเมริกาหรือที่อื่นๆ และแพร่หลายเข้ามามีบทบาทในประเทศไทยด้วย ประติมากรรมจึงเข้าสู่รูปแบบของศิลปะร่วมสมัย เป็นการแสดงออกทางด้านการสร้างสรรค์ที่มีอิสระทั้งความคิด เนื้อหาสาระและเทคนิค สุดแต่ศิลปินจะใฝ่หา งานประติมากรรมที่แสดงออกมานั้นจึงเป็นสิ่งสะท้อนถึงเอกลักษณ์ใหม่ของวัฒนธรรมไทยอีกรูปแบบหนึ่ง

กระดาศ

กระดาศ เป็นวัตถุแผ่นบางๆ โดยมากทำจากใยเปลือกไม้ ฟาง หญ้า หรือเศษผ้า เป็นต้น ใช้เขียน หรือพิมพ์ หรือห่อของหรืออื่นๆ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2542 :32) กล่าวถึงกระดาศว่า มีหลายชนิด เช่น กระดาศแก้ว คือ กระดาศที่มีเนื้อใส กระดาศข่อย คือกระดาศที่ทำจากเปลือกต้นข่อย ใช้ทำสมุดไทย กระดาศฟาง คือ กระดาศที่ทำจากฟางข้าว เนื้อบางฟาม กระดาศสา คือ กระดาศที่ทำจากเปลือกต้นสา ใช้ทำร่ม เป็นต้น กระดาศไข คือ กระดาศอาบไขที่ใช้ในการทำแบบ ลวดลาย หรือพิมพ์อัดสำเนาแม่พิมพ์ในการพิมพ์โดยเครื่องอัดสำเนา กระดาศเงิน กระดาศทอง คือ กระดาศที่ด้านหนึ่งเป็นสีเงินหรือสีทอง คนจีนใช้เผาไฟในพิธีไหว้เจ้า หรือคนล้านนาใช้ตัดเป็นลวดลายประดับตัวตุ้ง เป็นต้น กระดาศซับ คือ กระดาศที่ทำเนือยุ่ยๆ สำหรับซับหมึก หรือน้ำ กระดาศทราย คือ กระดาศที่มีด้านหนึ่งเป็นเม็ดๆ อย่างทราย ใช้สำหรับขัดไม้ เป็นต้น

กระดาษเพลลา คือ กระดาษสาชนิดบาง โบราณใช้ร่าหนังสือด้วยดินสอดำหรือใช้ประโยชน์อย่างอื่น เช่น ใช้ปิดหุ่นหัวโขนและหุ่นอื่นๆ กระดาษว่าว คือ กระดาษที่ใช้ทำว่าว เป็นกระดาษที่เหนียวและไม่โปร่ง ลมรั่วไม่ได้ เดิมใช้กระดาษที่ส่งมาจากเมืองจีน ต่อมาใช้กระดาษจากญี่ปุ่น

1. ประวัติและความเป็นมาของกระดาษ

วิราภรณ์ ปนาทกุล (2536 :8) ได้กล่าวถึงประวัติและความเป็นมาของกระดาษไว้ว่า ในสมัยเมื่อ 4,000 ปีก่อน ชาวอียิปต์ ได้คิดค้น ปาปิรัส (Papyrus) จากการทอพืชน้ำเลื้อยที่เป็นแผ่นบางแข็ง สามารถเขียนแล้วม้วนให้เล็กลงได้ สะดวกแก่การพกพาและเก็บรักษา

กระดาษที่ใช้ทุกวันนี้ ชาวจีนชื่อ ไชทลุน (Tsailun) เป็นผู้คิดค้นขึ้น เมื่อ ค.ศ. 105 มีลักษณะเป็นแผ่นบาง ทำจากเส้นใยพืชบดละเอียดแล้วทำให้เป็นแผ่นบางบนแม่พิมพ์เรียบที่ดูดซับน้ำได้ ส่วนในญี่ปุ่นนั้น ชาวญี่ปุ่นได้คิดค้นการทำกระดาษจากเปลือก ปอสา (Cattage factory) และกลายเป็นเยื่อกระดาษจากเปลือกปอสา (Paper mulberry) จนเป็นที่รู้จักแพร่หลายและได้รับความนิยมทั่วไปในแถบตะวันออกกลาง เอเชีย และชาวญี่ปุ่นได้พัฒนากระบวนการผลิตที่ดีขึ้นจนเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน (วิราภรณ์ ปนาทกุล, 2536:8)

เมื่อปี ค.ศ. 500 ชาวมายา (Mayans) ได้ทำกระดาษจากเปลือกมะเดื่อ (Figther) ต่อมาชาวแอซเทค (Aztecs) ได้ปรับปรุงให้ดีขึ้น ส่วนชาวหมู่เกาะทะเลใต้ทำกระดาษจากเปลือกไม้คล้ายกับของชาวมายาเรียกว่า ทาปา (Tapa) ชาวมายาได้ประดิษฐ์หนังสือพับปกแข็ง (พับคล้ายแอดคอล์เตียน) จากกระดาษเปลือกไม้ เรียกว่า คอเทกซ์ (Cortex)

ในปี ค.ศ. 751 ชาวมุสลิมได้บังคับให้นักโทษชาวจีนสอนการทำกระดาษให้ โดยใช้เศษผ้าลินินทำเป็นกระดาษ ส่วนชาวยุโรป ทำกระดาษเมื่อเวลาผ่านไป 1,000 กว่าปี และอีก 700 กว่าปีที่ชาวยุโรปในสเปน ได้ค้นพบการทำกระดาษจากเปลือกไม้ และแพร่หลายไปทั่วยุโรปและอเมริกา

สำหรับประเทศไทยนั้นอุตสาหกรรมกระดาษไม่ใช่ของใหม่ ชาวไทยรู้จักการทำกระดาษมาแต่โบราณแล้ว โดยใช้เปลือกย่อยตำเป็นแผ่นย้อมด้วยน้ำมะเกลือให้เป็นสีดำตากให้แห้งแล้วเขียนด้วยรงค์ ซึ่งเรียกกันว่า สมุดข่อย และต่อมาได้ทำกระดาษจากปอสา ซึ่งมีมากทางภาคเหนือ ด้วยกรรมวิธีง่ายเป็นการประกอบอุตสาหกรรมในครัวเรือน จนปี ค.ศ. 1923 จึงได้มีการตั้งโรงงานทำกระดาษด้วยเครื่องจักรขึ้นแห่งแรกคือ โรงงานกระดาษไทยสามเสน สามารถผลิตกระดาษได้วันละประมาณ 1 ตัน ต่อมาจัดตั้งโรงงานเพิ่มขึ้นอีกแห่งหนึ่งที่จังหวัดกาญจนบุรี เมื่อได้มีการจัดตั้งกระทรวงอุตสาหกรรมขึ้นในปี ค.ศ. 1942 จึงได้โอนโรงงานดังกล่าวทั้งสองให้ขึ้นกับกรมโรงงานอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม ปัจจุบันโรงงานผลิตกระดาษที่ดำเนินการภายในประเทศไทยมีทั้งสิ้น 34 โรงงาน มีกำลังการผลิต รวมกันทั้งสิ้นกว่าปีละ 310,000 ตัน (วิราภรณ์ ปนาทกุล, 2536:9)

2. ขบวนการผลิตกระดาษ

การผลิตกระดาษเริ่มต้นจากการนำเยื่อไปบดหรือคลึงจนมีคุณภาพตามที่ต้องการ และผสมกับสารเคมี ผสมเยื่อชนิดต่างๆ เพื่อให้เหมาะสมกับคุณสมบัติของกระดาษตามที่ต้องการ หลังจากนั้นเจือจางเยื่อโดยผสมกับน้ำ เพื่อให้ได้ความเข้มข้นเยื่อตามคุณภาพและชนิดของกระดาษ น้ำเยื่อเจือจางจะพุ่งออกจากเฮดบ็อกซ์ (Head Box) ลงสู่บนลวดเดินแผ่น (Wire) น้ำในเยื่อจะไหลผ่านลวด กระดาษบนลวดจะแห้งลงตามลำดับ ลวดจะวิ่งผ่านรางลมดูด (Suction Box) ซึ่งจะช่วยดูดน้ำออกจากแผ่นกระดาษเปียกให้แห้งมากขึ้นอีก หลังจากถูกกดกระดาษแล้วจะผ่านเข้าลูกอบ (Dryer) ซึ่งทำหน้าที่ให้ความร้อน อบแผ่นกระดาษให้แห้งจนมีความชื้นประมาณ 5 ถึง 10% กระดาษแห้งที่ออกจากลูกอบจะไปเข้าลูกรีด (Calender) เพื่อรีดกระดาษให้มีความหนา ความเรียบของผิวหน้าสม่ำเสมอจนตลอดทั้งหน้ากว้างของกระดาษ หลังจากนั้นกระดาษจะวิ่งเข้าลูกขมับม้วนเป็นม้วนกระดาษ (Jumbo Roll) เมื่อได้ม้วนกระดาษใหญ่ตามต้องการก็นำไปกรอ (Winding) เป็นม้วนเล็กๆ หรือตัดเป็นแผ่นๆ ตามขนาดที่ต้องการ

วัตถุดิบที่สามารถนำมาผลิตเป็นเยื่อกระดาษได้ มีหลายชนิด เช่น ปอ ต้นสน ยางพารา ไม้ไผ่ ต้นอ้อ เป็นต้น

ประติมากรรมกระดาษ

เมื่อย้อนกลับไปดูความหมายโดยอนุโลมของคำว่า ประติมากรรมแล้ว จะเห็นว่า ให้โอกาสแก่การสร้างสรรค์มากขึ้น เพราะปัจจุบันความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์เจริญรุ่งเรืองไปมากทำให้มนุษย์สามารถผลิตวัสดุและวัตถุต่างๆ ได้อย่างมากมาย ที่สามารถนำมาแทนไม้ หินอ่อน หรือโลหะ ที่เคยใช้ทำประติมากรรมกันมาแต่สมัยโบราณได้เป็นอย่างดี ทั้งยังมีคุณสมบัติพิเศษที่ส่งเสริมให้การทำงานสะดวก ง่ายดายและรวดเร็วมากขึ้น หนึ่งในจำนวนวัสดุเหล่านั้น ได้แก่ กระดาษซึ่งเป็นวัสดุที่หาง่ายที่สุดในปัจจุบัน นอกจากนั้นยังจัดเป็นวัสดุไร้ค่าที่มีอยู่มากมายอีกด้วย ดังนั้นกระดาษจึงเป็นวัสดุที่เหมาะสมสำหรับนำมาสร้างสรรค์ผลงานศิลปะได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งนำมาสร้างประติมากรรมกระดาษแผ่นเดียว

ประภัสสร เหมือนวงษ์ญาติ (2535:12) กล่าวถึงการสร้างประติมากรรมด้วยกระดาษแผ่นเดียวว่าสามารถทำได้ทุกลักษณะ กล่าวคือทั้ง ประติมากรรมนูนต่ำ นูนสูง ลอยตัวและแขวน แต่ควรจัดขั้นตอนและลำดับชนิดในการทำตามพื้นฐานความยากง่ายในการทำ ดังนี้ ประติมากรรมลอยตัว นูนสูง นูนต่ำแขวน

1. วัสดุอุปกรณ์ในการทำงานประติมากรรมกระดาษ

ในการสร้างสรรค์ประติมากรรมกระดาษนั้น มีวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น คือ กระดาษ กระดาษลอกลาย ดินสอและไม้บรรทัด คัตเตอร์และกรรไกร กาว แบบหรือแพทเทิร์น

1.1 กระดาษ ควรมีความเหนียวและหนาเพียงพอที่จะทรงตัวอยู่ได้ สังเกตจากเวลากรีด เป็นเส้นแล้วจะไม่ตกท้องช้าง ในการเลือกกระดาษมาสร้างสรรค์ผลงานนั้น ควรคำนึงถึงสีต้นด้วย คือต้องพิจารณาให้เหมาะสมกับชนิดของงาน เช่น งานโครงสร้างและรูปทรงเรขาคณิต ควรใช้สีครีม หรือสีผสมขาว และผสมเทา เพราะจะช่วยให้เกิดการหักเหของแสงและเงาชัดเจนกว่าสีสดๆ หรือสีผสมดำ

1.2 กระดาษลอกลาย อาจเป็นกระดาษเขียนแบบสำหรับถ่ายพิมพ์เขียว หรือกระดาษลอกลายบางๆ ราคาถูกก็ได้ กระดาษนี้มีหน้าที่ลอกแบบจากแบบหรือแพทเทิร์นที่มีอยู่เพื่อนำไป ถ่ายทอดลงบนกระดาษที่จะนำมาสร้างงานอีกครั้งหนึ่ง การลอกลายลงบนกระดาษที่ต้องการทำได้โดยการกดดินสอให้เกิดร่องรอยของภาพเท่านั้น ไม่นิยมใช้กระดาษคาร์บอน เพราะรอยคาร์บอนจะลบออกยาก ทำให้สกปรก ไม่น่าดู

1.3 ดินสอและไม้บรรทัด ใช้สำหรับเขียนลายจากแพทเทิร์นลงบนกระดาษลอกลาย รวมทั้งวางทาบเป็นแนวในการตัด กรีดกระดาษที่ต้องการเส้นตรงบรรทัดควรเป็นบรรทัดเหล็กหรือที่มีพลาสติกหุ้ม ไม่ควรเป็นบรรทัดไม้ เพราะอาจจะถูกคมมีดเฉือนได้ ส่วนดินสอควรให้มีความเข้มพอสมควร

1.4 คัตเตอร์และกรรไกร ใช้สำหรับตัดกระดาษในหน้าที่ต่างๆ กัน เช่น คัตเตอร์ใช้คมกรีดกระดาษตามแนวเส้นทึบที่ลอกจากแพทเทิร์น ส่วนสันใช้กรีดรอยลงบนส่วนที่ต้องการพับหรือหักมุม เพื่อช่วยให้การพับและหักมุมสะดวก งดงามมากขึ้น ส่วนกรรไกรไว้ใช้ตัดส่วนที่มีความหนาหลายๆ

1.5 แบบหรือแพทเทิร์น เป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการทำงาน ประภัสสรเหมือนวงษ์ญาติ (กระดาษมหัศจรรย์, 2535:21) ให้คำแนะนำสำหรับผู้เริ่มศึกษาและฝึกหัดใหม่ๆ ว่า อาจใช้แพทเทิร์นที่มีตามหนังสือหรือมีผู้ทำไว้แล้วเป็นแนวทางไปก่อน จนเกิดความเข้าใจอย่างดีแล้วจึงออกแบบและเขียนแพทเทิร์นขึ้นมาเอง โดยใช้หมึกดำเขียนลงบนกระดาษวาดเขียนสีขาวที่ไม่ซึมน้ำ หรือเขียนลงบนกระดาษเขียนแบบก็ได้ โดยต้องคำนึงถึงสัญลักษณ์ที่สำคัญของการเขียนแพทเทิร์น คือ เส้นทึบ หมายถึงส่วนที่ต้องการกรีดให้ขาด เส้นประยาว เป็นส่วนที่ต้องหักมุมและเส้นประสั้นหรือจุดไข่ปลา เป็นส่วนที่ต้องการให้พับ

2. ขั้นตอนการสร้างประติมากรรมกระดาด

โดยทั่วไปแล้วการสร้างงานประติมากรรมกระดาดมักใช้ขั้นตอนเดียวกัน

ตามลำดับ คือ

2.1 เตรียมแพทเทิร์นหรือแบบของภาพที่ต้องการทำ โดยลอกจากหนังสือหรือเขียนขึ้นเอง

2.2 เตรียมกระดาดที่มีขนาดเท่าแพทเทิร์นหรือแบบ ควรเป็นกระดาดที่มีความเหนียวและหนา สีสวย

2.3 ถ่ายทอดภาพจากแบบหรือแพทเทิร์นลงบนกระดาดโดยวิธีกดให้เกิดรอย

2.4 ใช้คัตเตอร์กรีดตามรอยเส้นทึบและหักมุมตามรอยเส้นประ โดยดูจากแพทเทิร์นประกอบ

2.5 ใช้ปลายนิ้วกดตามรอยพับและหักมุมให้ภาพนูนขึ้นจากพื้นพร้อมกับหักมุมกระดาดในส่วนที่เป็นพื้นและฉากหลังให้ทำมุม 90 องศา ให้ได้มุมที่ตั้งตรงที่สุด เพื่อการวางได้อย่างมั่นคงก็จะได้ผลงานประติมากรรมกระดาดตามต้องการ

การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนแม่สะเรียง “บริพัตรศึกษา”

โรงเรียนแม่สะเรียง “บริพัตรศึกษา” สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาแม่ฮ่องสอน เขต 2 ตั้งอยู่เลขที่ 315 หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านกาสม อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เปิดสอนในช่วงชั้นที่ 3 และช่วงชั้นที่ 4 ได้จัดทำหลักสูตรสถานศึกษาขึ้น โดยมีลำดับขั้นตอนการจัดทำหลักสูตรดังนี้

1. กำหนดวิสัยทัศน์ ภารกิจ และเป้าหมาย
2. กำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน
3. กำหนดโครงสร้างด้านเวลา
4. กำหนดหลักสูตรของกลุ่มสาระการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ โดยมีรายละเอียดดังนี้
 - 4.1 กำหนดรายวิชาพื้นฐานและรายวิชาเพิ่มเติม รวมทั้งน้ำหนักหรือหน่วยกิต
 - 4.2 กำหนดผลการเรียนรู้ที่คาดหวังรายปี รายภาคเรียนของแต่ละรายวิชา
 - 4.3 จัดทำคำอธิบายรายวิชา
 - 4.4 จัดทำสาระการเรียนรู้ของแต่ละรายวิชา
 - 4.5 แบ่งสาระการเรียนรู้เป็นหน่วยการเรียนรู้ (ตั้งชื่อตามความเหมาะสม)
 - 4.6 จัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ตามหน่วยการเรียนรู้

5. กำหนดสาระของกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

6. กำหนดเกณฑ์ วิธีการวัดผลประเมินผลด้านคุณลักษณะอันพึงประสงค์ การอ่าน คิดวิเคราะห์ และเขียนสื่อความของผู้เรียน

ทั้งนี้ โรงเรียนแม่สะเรียง “บริพัตรศึกษา” ได้ระดมทรัพยากรในชุมชนทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ปกครอง นักเรียน ผู้รู้ที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายสาขาคณะกรรมการสมาคมผู้ปกครองและครู คณะกรรมการศิษย์เก่า และคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นผู้ร่วมจัดทำและได้ประกาศใช้หลักสูตรโรงเรียนแม่สะเรียง “บริพัตรศึกษา” ตั้งแต่ปีการศึกษา 2546

หลังจากที่ใช้หลักสูตรดังกล่าว 1 ปีการศึกษา โรงเรียนแม่สะเรียง “บริพัตรศึกษา” ได้สำรวจความคิดเห็นของครูผู้สอน จำนวน 39 คน คิดเป็นร้อยละ 75 ของครูทั้งหมด พบว่าในด้านเนื้อหาสาระของแต่ละสาระการเรียนรู้ นั้น มีการแทรกความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นน้อย มีการใช้แหล่ง เรียนรู้ในท้องถิ่นน้อยและมีข้อเสนอแนะให้นำภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นอำเภอแม่สะเรียง เช่น การทอผ้าของกะเหรี่ยง มาจัดทำเป็นหลักสูตรบูรณาการ นอกจากนี้ยังมีข้อเสนอแนะให้นำภูมิปัญญาพื้นบ้านของท้องถิ่นอื่นรวมไปถึงภูมิปัญญาไทยทุกด้านทั้งด้านกีฬา ศิลปะ ดนตรี นาฏศิลป์ การงานอาชีพ เป็นต้น เข้ามาผสมผสานด้วย (โรงเรียนแม่สะเรียง “บริพัตรศึกษา”, 2547)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาหรือหลักสูตรท้องถิ่น มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

นิพนธ์ บรรพสาร(2546) ได้พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องการทำข้าวโป่งสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านพรมสวรรค์ จังหวัดร้อยเอ็ด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ทักษะการปฏิบัติงาน คุณลักษณะการปฏิบัติงาน และศึกษาความคิดเห็นของนักเรียนเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมตามหลักสูตรเรื่องข้าวโป่ง กลุ่มเป้าหมายเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2545 โรงเรียนบ้านพรมสวรรค์ จำนวน 31 คน กลุ่มแม่บ้านพรมสวรรค์ จำนวน 5 คน ผู้บริหารและครูโรงเรียนบ้านพรมสวรรค์ จำนวน 16 คน และผู้ปกครองของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 31 คน เครื่องมือที่ใช้คือ หลักสูตรท้องถิ่น กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี เรื่องการทำข้าวโป่ง แผนการจัดการเรียนรู้ 11 แผน

แบบวัดพฤติกรรมนักเรียนแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและแบบสอบถามความคิดเห็นของนักเรียนใช้สถิติ ร้อยละ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัยพบว่า การประเมินหลักสูตร โดยภาพรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน คุณลักษณะและทักษะการปฏิบัติงานของนักเรียนผ่านเกณฑ์ร้อยละ 80 ขึ้นไป นักเรียนมีความคิดเห็นต่อหลักสูตร โดยเห็นด้วยในระดับมาก

ประชา สมศรี (2545) ได้พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง การทำอัฐมอญ รายวิชาเลือกเสรี สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนเชียงยืนวิทยา จังหวัดนครพนม ซึ่งแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 เป็นกลุ่มที่ผู้วิจัยทดลองสอนโดยใช้แผนการสอนที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น จำนวน 25 คน กลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มที่ครูในท้องถิ่นทดลองสอนโดยใช้แผนการสอนที่ผู้วิจัยปรับปรุงแล้ว จำนวน 25 คน เครื่องมือที่ใช้คือหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง การทำอัฐมอญ แผนการสอน เอกสารประกอบการสอน แบบวัดพฤติกรรมระหว่างเรียน แบบวัดเจตคติ และแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ทดสอบสมมติฐานโดยใช้ t-test (Dependent Samples)

ผลการวิจัยพบว่า ผลการประเมินหลักสูตร โดยผู้เชี่ยวชาญ หลักสูตรมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด นักเรียนมีคะแนนเฉลี่ยหลังการเรียนสูงกว่าก่อนการเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 นักเรียนมีเจตคติที่ดีต่อการเรียนการสอนตามหลักสูตรที่พัฒนาขึ้น

วีระเดช เชื้อนาม (อ้างในบุญชม ศรีสะอาด, 2546) ได้พัฒนาหลักสูตรเทคโนโลยีสารสนเทศ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และ 6 โดยมีขั้นตอนการวิจัย ประกอบด้วย 1) การวิเคราะห์การสังเคราะห์ เพื่อให้ได้กรอบการพัฒนาหลักสูตร 2) การพัฒนาองค์ประกอบของหลักสูตร 3) การประเมินหลักสูตร 4) การทดลองสอนตามหลักสูตรเทคโนโลยีสารสนเทศสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และ 6 กลุ่มตัวอย่างได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ จำนวน 6 คน ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษา จำนวน 2 คน คณะกรรมการพิจารณาหลักสูตร จำนวน 9 คน ผู้ทรงคุณวุฒิด้านหลักสูตรและการสอน จำนวน 3 คน ผู้ทรงคุณวุฒิด้านเทคโนโลยีการศึกษาจำนวน 3 คน ผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษา จำนวน 10 คน และนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนพระหฤทัยคอนแวนต์กรุงเทพฯ จำนวน 107 คน

ผลการวิจัยพบว่า หลักสูตรเทคโนโลยีสารสนเทศ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และ 6 มีสาระสำคัญคือ 1) เป้าหมายหลักสูตรเพื่อพัฒนาให้นักเรียนเป็นผู้มีความรู้ ความเข้าใจ และสามารถใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้จากแหล่งวิทยาการต่างๆ เป็นผู้มีความรู้ จริยธรรมในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในสังคมเป็นผู้ที่เห็นความสำคัญของการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในสังคม 2) วัตถุประสงค์หลักสูตร เพื่อให้ นักเรียนได้รู้และเข้าใจความสำคัญ

ของเทคโนโลยีสารสนเทศ สามารถใช้คอมพิวเตอร์ และซอฟต์แวร์ระบบปฏิบัติการและซอฟต์แวร์สำเร็จรูปเป็นเครื่องมือในการค้นหาข้อมูลจากแหล่งวิทยาการต่างๆ ได้ ตลอดจนมีความรับผิดชอบความเอื้อเฟื้อ เพื่อแผ่และวินัยในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในสังคม 3) เนื้อหาหลักสูตรประกอบด้วย ความสำคัญของเทคโนโลยีสารสนเทศ การทำงานของอุปกรณ์เทคโนโลยีสารสนเทศ การใช้ซอฟต์แวร์ การค้นหาข้อมูลสารสนเทศ การเขียนรับและส่งจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ การสร้างเวปเพจ การแก้ปัญหาโดยใช้สารสนเทศ คุณธรรม จริยธรรมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ ผลกระทบเทคโนโลยีสารสนเทศที่มีต่อชีวิตประจำวัน 4) แนวการจัดการเรียนการสอน ประกอบด้วย การอธิบาย อภิปราย สาธิต ฝึกปฏิบัติ ฝึกแก้ปัญหาโดยใช้สารสนเทศ ฝึกโดยการชี้แนะเป็นขั้นตอน การจำลองสถานการณ์ การจัดทำโครงงาน 5) แนวการวัดและประเมินผล ประกอบด้วย การสังเกตพฤติกรรม การซักถาม การทดสอบการปฏิบัติงาน การตรวจสอบผลงานและการประเมินตนเอง 6) สื่อการเรียนการสอน ประกอบด้วย ฮาร์ดแวร์คอมพิวเตอร์ ซอฟต์แวร์ อุปกรณ์การสื่อสาร โทรศัพท์ โมเด็ม ระบบเครือข่าย ผลการใช้หลักสูตรพบว่านักเรียนส่วนมากสามารถสร้างเวปเพจและแก้ปัญหาโดยใช้สารสนเทศ